

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE
AB’NİN KARADENİZ BÖLGESİNE YÖNELİK POLİTİKASI**

Yiğit YAMANLAR

**Danışman
Doç. Dr. Güzde KAYA**

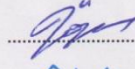
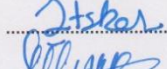
İZMİR - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Yiğit Yamanlar
Öğrenci No : 2016800410
Tez Başlığı : Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB'nin Karadeniz Bölgesine
Yönelik Politikası
Savunma Tarihi : 06.08.2018
Danışmanı : Doç.Dr. Gözde KAYA

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr. Gözde KAYA	- DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Dr.Öğr.Üyesi İrem AŞKAR KARAKIR	- DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Ülviye AYDIN	- CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ	

Yiğit Yamanlar tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği ☒ oy çokluğu() ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde AB’nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikası” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih:

.../.../2018

Yiğit YAMANLAR

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde
AB'nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikası
Yiğit YAMANLAR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı

Soğuk Savaş boyunca Karadeniz Bölgesinin neredeyse tamamının (Türkiye hariç) Sovyet kontrolü ve baskısı altında olması sebebiyle, özellikle Batı ülkeleri ve uluslararası aktörlerin bölgeye yönelik herhangi bir girişimde bulunması pek mümkün olmamıştır. Fakat Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda bölge iç dinamiklerinde daha önce görülmemiş bir derecede hareketlilik yaşanmış ve bölgenin jeopolitik dengesi Batı lehine değişmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası AB'nin Karadeniz Bölgesine olan ilgisi artmıştır. Fakat AB, bu dönemde dikkatini ağırlıklı olarak Avrupa Akdeniz Ortaklığı ve kendisine Karadeniz'e kıyasla coğrafi olarak daha yakın olan Balkanlar'da patlak veren olaylara odakladığından Karadeniz'i dış politikasının öncelikli alanları arasına almamıştır. Dolayısıyla AB, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından, Karadeniz Bölgesinde oluşan kaotik ve çatışma ortamının çözümüne ilişkin bölgesel düzeyde etkin herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Fakat AB, 2007'deki genişleme dalgasıyla sınırlarını Karadeniz'e kadar genişletmesi sonucu bölgede bir iç aktör konumuna gelmiştir. Bu durum, AB'ye Karadeniz'e yönelik bölgesel düzeyde girişimlerde bulunması için büyük fırsat ve imkân sunmuştur. Bu bağlamda AB, Avrupa Komşuluk Politikası'nın eksik yönlerini tamamlamak üzere Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı gibi Karadeniz'e yönelik bölgesel girişimler başlatmıştır. Bu kapsamda, tezin ana amacı Avrupa Komşuluk Politikası ve onun çerçevesinde kurulan bu bölgesel girişimlerin gelişimi, hedefleri, temel nitelikleri ve eksik

yönlerini analiz etmek ve ayrıca bu girişimlerin işleyişindeki temel sorunların neler olduğu ve bunların ne derecede başarılı olduğunu incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Karadeniz Bölgesi, Karadeniz Sinerjisi, Doğu Ortaklığı, Rusya.

ABSTRACT
Master's Thesis
EU's Policy Towards Black Sea Region
within the Framework of the European Neighbourhood Policy
Yiğit YAMANLAR

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of European Union
European Union Program

Since almost the whole part of the Black Sea region (except Turkey) was under the Soviet control and pressure during the Cold War, it became not possible especially for the Western countries and the international actors to take any steps oriented to this region. However, there was an unprecedented mobility in the internal dynamics of the region and the region's geopolitic balance started to change in favor of the West as a result of the fall of the Soviet Union. Following the Cold War, EU's interest in the Black Sea region increased. Nevertheless, due to the fact that the EU focused on the Europe-Mediterranean Partnership and incidents breaking out in the Balkans, which is closer to the EU in comparison to the Black Sea, it did not consider the Black Sea among prior areas of its external policies. Therefore, the EU did not take any effective steps in terms of solving the chaotic environment of conflict in the Black Sea region following the collapse of the Soviet Union. However, after the EU expanded its borders to the Black Sea with the wave of enlargement in 2007, it became an internal player in the region. This situation provided a great opportunity and possibility for the EU so as to make regional-level attempts on the Black Sea. In this context, in order to make up for the inadequate sides of the European Neighbourhood Policy, the EU initiated regional attempts for the Black Sea, such as the Black Sea Synergy and the Eastern Partnership. In this context, the main aim of the thesis is to analyse the development, objectives, essential features and the deficiencies of the European Neighborhood Policy and these

regional attempts established within its framework and to examine the main problems in the functioning of these attempts as well as how successful they are.

Key Words: European Union, Black Sea, Black Sea Synergy, Eastern Partnership, Russia.

**AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE
AB’NİN KARADENİZ BÖLGESİNE YÖNELİK POLİTİKASI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN GELİŞİMİ VE TEMEL
NİTELİKLERİ**

1.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN OLUŞTURULMASINDA ETKİSİ OLAN UNSURLAR	4
1.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN GELİŞİMİ	6
1.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN TEMEL HEDEFLERİ	7
1.4. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN İLKELERİ	9
1.4.1. Koşulluluk	10
1.4.2. Ortak Sahiplenme	12
1.4.3. Farklılaştırma	13
1.4.4. Karşılıklı Hesap Verilebilirlik	14
1.5. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN ARAÇLARI	15
1.5.1. Ülke Raporları	15
1.5.2. Eylem Planları	16
1.5.3. İlerleme Raporları	17

1.5.4. Finansal Araçlar	18
1.6. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ	20

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ VE AB

2.1. KARADENİZ BÖLGESİNİN COĞRAFI KONUMU VE JEOPOLİTİĞİ	26
2.1.1. Karadeniz Bölgesinin Coğrafi Konumu	26
2.1.2. Karadeniz Bölgesinin Jeopolitik Yapısı ve Önemi	28
2.2. BÖLGESELCİLİK VE KARADENİZ BÖLGESİ	32
2.2.1. Bölge Nedir?	33
2.2.2. Bölgeselleşme ve Bölgeselcilik	34
2.2.3. Karadeniz'e Yönelik Bölgeselcilik Girişimleri	36
2.2.3.1. Birinci Aşama (1990-2000)	37
2.2.3.2. İkinci Aşama (2000-2006)	40
2.2.3.2.1. 'Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF)	40
2.2.3.2.2. Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)	41
2.2.3.2.3. Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH)	43
2.2.3.2.4. Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu	45
2.2.3.2.5. Demokratik Seçenekler Topluluğu (DST)	46
2.2.3.3. Üçüncü Aşama (2007,-)	47
2.3. KARADENİZ BÖLGESİNİN AB AÇISINDAN ÖNEMİ	48
2.3.1. Enerji ve Enerji Güvenliği	48
2.3.2. Güvenlik	52
2.4. AB'NİN KARADENİZ BÖLGESİNE YÖNELİK İLK GİRİŞİMLERİ	57
2.4.1. Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları (PCA)	59
2.4.2. Mali ve Teknik Destek Programlar ve Projeleri	61
2.4.2.1. Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)	61
2.4.2.2. Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı (INOGATE)	64
2.4.2.3. Bakü İnisiyatifi	65
2.4.2.4. Karadeniz Pan-Avrupa Ulaşım Alanı (Black Sea PETrA)	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN KARADENİZ PERSPEKTİFLERİ

3.1. KARADENİZ SİNERJİSİ	71
3.1.1. Karadeniz Sinerjisi'nin Oluşumunda Etkisi Olan Unsurlar	72
3.1.2. Karadeniz Sinerjisi'nin Temel Hedefleri	74
3.1.3. Karadeniz Sinerjisi Temel İş Birliği Alanlarına İlişkin Gelişmeler ve AB'nin Katkısı	76
3.1.3.1. Sınır Ötesi İşbirliği	76
3.1.3.2. Entegre Denizcilik Politikası	78
3.1.3.3. Çevre	79
3.1.3.4. Enerji	81
3.1.3.5. Ulaştırma	84
3.1.3.6. Balıkçılık	85
3.1.4. Karadeniz Sinerjisi'nde Karşılaşılan Zorluklar ve Mevcut Durum	87
3.1.5. Karadeniz Sinerjisi'nde Türkiye'nin Önemi	91
3.1.6. Karadeniz Sinerjisi Öncesi ve Sonrası AB-KEİ İlişkileri	92
3.2. DOĞU ORTAKLIĞI	98
3.2.1. Doğu Ortaklığı'nın Oluşum Süreci ve Hedefleri	99
3.2.2. Doğu Ortaklığı'nın Mekanizmaları	101
3.2.2.1. Çok taraflı Mekanizmalar ve İşleyişinde Genel Durum	101
3.2.2.1.1. Doğu Ortaklığı Zirvesi	102
3.2.2.1.2. Doğu Ortaklığı Dışişleri Bakanları Toplantısı	103
3.2.2.1.3. Tematik Platformlar	104
3.2.2.1.3.1. Platform 1: Demokrasi, İyi Yönetişim ve İstikrar	105
3.2.2.1.3.2. Platform 2: Ekonomik Entegrasyon ve AB Politikası ile Yakınlaşma	105
3.2.2.1.3.3. Platform 3: Enerji Güvenliği	107
3.2.2.1.3.4. Platform 4: İnsanlar Arasındaki Etkileşim	107
3.2.2.1.4. Doğu Ortaklığı Sivil Toplum Forumu	108

3.2.2.1.5. Yerel ve Bölgesel Yönetim Organları Konferansı	109
3.2.2.1.6. Euronest Parlamenter Meclisi (EPM)	110
3.2.2.2. İki Taraflı Mekanizmalar ve İşleyişinde Genel Durum	111
3.2.3. Doğu Ortaklığı Girişiminde Rusya Sorunsalı	116
 SONUÇ	 119
KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
PETra	Pan-Avrupa Ulaşım Alanı
BlackSeaFor	Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu
BSCF	Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği
CBC	Sınır Ötesi İşbirliği
COEST	Doğu Avrupa ve Orta Asya Çalışma Grubu
CORLEAP	Bölgesel Konferansı ve Yerel Yönetimler Karadeniz Tuna
DABLAS	Karadeniz Tuna
DCFTA	Derin Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları
DOSTF	Doğu Ortaklığı Sivil Toplum Forumu
DSÇD	Deniz Stratejisi Çerçeve Direktifi
DST	Demokratik Seçenekler Topluluğu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EDP	Entegre Denizcilik Politikası
EFTA	Avrupa Serbest Ekonomik Birliği
EMBLAS	Karadeniz'de Çevresel İzlemeyi Geliştirme
EMODNet	Avrupa Deniz Gözlem ve Veri Ağı
ENI	Avrupa Komşuluk Enstrümanı
ENP	Avrupa Komşuluk Politikası
ENPI	Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Enstrümanı
EPM	Euronest Parlamenter Meclisi
EUBAM	AB Sınır Yardım Misyon Forumu
GFCM	Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonu
GUAM	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova İşbirliği

IBM	Entegre Sınır Yönetimi
ICPDR	Tuna Nehri'nin Korunması İçin Uluslararası Komisyonu
IGC	Hükümetler Arası Komisyon
INOGATE	Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı
INTERREG	Avrupa Bölgeler Arası İşbirliği
IPA	Katılım Öncesi Yardım Aracı
IUU	Yasadışı, Rapor edilmemiş ve Düzenlenmemiş
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KUH	Karadeniz Uyum Harekâtı
MEDA	Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı
MISIS	Karadeniz Bütünleşik İzleme Sistemi'nde DSÇD Rehberliğinde İyileştirmeler
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PCA	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları
PHARE	Polonya ve Macaristan Ekonomisinin Yeniden Yapılanmasına Destek Programı
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım
TRACECA	Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru
TANAP	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi
TAP	Trans-Adriyatik Boru Hattı
UKÇM	Uluslararası Karadeniz Çalışmaları Merkezi
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Yapılandırmaları için Yardım Programı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Doğu Ortaklığı 2020 için 20 Hedef s.103

Tablo 2: AB ve Doğu Ortakları arasındaki İkili İlişkiler (Özet) s.114

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Bölgesi, Avrupa Birliği (AB) için önem kazanmaya başlasa da AB'nin dış politikasının öncelikli alanları arasında kendine bir yer edinememiştir. Buna rağmen AB, 1990'lı yıllarda eski Sovyet uydusu bölge ülkeleriyle ikili ve çok taraflı ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda AB, Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS) programıyla bu ülkelere maddi ve teknik destek sağlamıştır. Ayrıca AB, bölge istikrarının korunması, bölgesel işbirliğinin artması ve bölge enerji kaynaklarının makul güzergâhlarla taşınması için altyapı çalışmalarının yapılması amacıyla Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA) ve Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı (INOGATE) gibi çeşitli stratejik projelerin oluşmasında öncü rol oynamıştır. Ayrıca, AB, üyelik perspektifi taşımayan bölge ülkeleriyle imzaladığı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları aracılığıyla, bu ülkelerle ikili ilişkilerinin hukuki zeminini hazırlamıştır.

AB, 1990'lı yıllarda Karadeniz coğrafyasındaki mevcut sorun ve çatışmaların çözümüne ilişkin küresel bir aktör olarak aktif rol oynamada isteksiz bir tutum sergilemiştir. Çünkü AB'nin o dönemde dış politika alanındaki öncelik konusu, eski Sovyet uydusu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kendi yörüngesine dâhil etmektir. Ayrıca AB, dış politika rotasını Balkanlarda ortaya çıkan endişe verici olaylara ve Akdeniz ülkeleriyle işbirliğini arttırmaya amaçlayan Barselona Süreci'ne yönlendirmiştir. Buna ilaveten, Rusya'nın bölgedeki etkin varlığı ve AB-Türkiye ilişkilerinin karmaşıklığının AB'nin Karadeniz Bölgesini geri plana atmasına sebep olduğu öne sürülebilir.

2000'li yıllarda Karadeniz Bölgesi, daha önce hiç olmadığı kadar AB'nin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu dönemde AB'nin bölgeye ilgisinin artmasındaki en önemli gelişme, 2007 genişleme dalgası sonucu AB'nin sınırlarının Karadeniz'e kadar genişlemiş olmasıdır. 2007 genişleme dalgası, AB'nin Karadeniz Bölgesinde bir iç aktör olarak sahne almasına zemin hazırlamıştır. AB, bu genişleme sonrası bölge ülkeleriyle gelişen ikili ve çok taraflı ilişkiler neticesinde, bölgedeki mevcut sorunları daha etkili ve daha verimli bir şekilde ele alma fırsatı yakalamıştır.

Genişleme dalgaları, bir yandan AB'nin Karadeniz'de hareket alanını arttırırken, diğer yandan ise AB'nin yeni sorun ve tehditlerle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. AB, Karadeniz Bölgesinden yönelebilecek potansiyel sorunlarla baş edebilmek ve bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmek için yeni komşuluk politikaları oluşturma gereksinimi duymuştur. Bu bağlamda AB, 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) 2007 yılında Karadeniz Sinerjisi ve 2008 yılında Doğu Ortaklığı adı altında yeni komşuluk politikalarını faaliyete geçirmiştir. AB, komşuluk politikası çerçevesinde barış, istikrar ve refah bölgesini kendi sınırları dışına genişletmeyi ve yeni komşu ülkelerde barışçıl ve demokratik dönüşümlere vesile olmayı hedeflemiştir. Buna ilaveten AB, Karadeniz Bölgesini ekonomik, siyasi ve güvenlik açısından istikrarlı bir yapıya dönüştürmeyi hedeflemiştir.

2004 ve 2007 genişlemesinin yanı sıra, AB üye devletlerinin Rusya'ya olan artan enerji bağımlılığı, 2006 ve 2009'da yaşanan Ukrayna doğalgaz krizleri, 2008'de patlak veren Gürcistan-Rusya savaşı, Karadeniz Bölgesini AB gözünde daha önemli kılmıştır. Bölgede yaşanan bu endişe verici gelişmeler sonucu, AB bölge üzerindeki politika yelpazesini genişletmiş ve çeşitli girişim ve araçlarla bölgeye yönelik vizyonunu geliştirmeye ve bölgede daha aktif bir rol oynamaya çalışmıştır.

Türkiye ile katılım müzakereleri süreci, Rusya ile sürdürülen 'stratejik ortaklık' ve ENP olmak üzere AB'nin Karadeniz politikasının üç eksenini vardır. Bu çalışmanın amacı AB'nin Karadeniz'e yönelik politikasının ENP eksenini ve ENP kapsamında oluşturulan Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı'nı analiz etmektir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde, ENP'nin gelişim süreci, hedefleri, ilkeleri, araçları ve gözden geçirilme süreci üzerine odaklanılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, ilk olarak Karadeniz'in coğrafi konumu ve jeopolitik önemi incelenmekte, daha sonra bölgeselcilik ve Karadeniz'e yönelik bölgeselcilik girişimleri analiz edilmekte ve ayrıca Karadeniz'in enerji ve güvenlik açısından AB için önemi ve AB'nin Karadeniz Bölgesi ve ülkelerine yönelik ilk girişimleri üzerine odaklanılmaktadır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, ENP'nin Karadeniz perspektifleri olan Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı'nın gelişim süreçleri, hedefleri, karşılaştığı temel zorluklar ve işleyişindeki mevcut durum incelenmektedir. Bu çalışmada, ENP'nin tek başına Karadeniz Bölgesinde istikrarı sağlamak için yeterli olup olmadığı, AB'nin Karadeniz'e yönelik komşuluk politikası

girişimlerinde karşılaştığı temel zorlukların neler olduğu ve bu zorlukların AB'nin Karadeniz'e yönelik girişimlerini hangi ölçüde etkilediği analiz edilmeye çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN GELİŞİMİ VE TEMEL NİTELİKLERİ

2004 yılında başlatılan ENP, AB ve komşu ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesi ve Avrupa kıtasında ve çevresinde huzur ve istikrar ortamının sağlanması amacıyla kullanılan önemli bir dış politika aracıdır. ENP, ekonomi; özgürlük, güvenlik ve adalet; dış güvenlik; araştırma ve eğitim olmak üzere dört 'ortak alan' etrafında yapılandırılmıştır.¹

ENP, koşulluluk, ortak sahiplenme ve farklılaştırma gibi bir takım ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Bu ilkeler, ENP girişiminin etkinliğinin artırılması ve uygulanmasının kolaylaştırılması açısından oldukça önem teşkil etmektedir. Bu ilkeler ışığında oluşturulan Eylem Planları kapsamında ENP programına dâhil olan ülkelerin gereksinimleri ve kapasiteleri ölçüsünde, öncelikli reform ve gündem konuları belirlenmektedir. Koşulluluk ilkesi kapsamında ENP ortak ülkelerinin, eylem raporlarında belirlenen reformları uygulaması karşılığında, bu ülkelere mali destek ve kademeli olarak AB İç Pazarına dâhil olma gibi birtakım teşvikler sunulmakta ve AB ile ikili ilişkilerini derinleştirme ve güçlendirme imkânı tanınmaktadır.²

1.1. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN OLUŞTURULMASINDA ETKİSİ OLAN UNSURLAR

ENP'nin oluşturulmasında üç unsurun etkisinin var olduğu söylenebilir. AB'nin ENP öncesi komşuluk politikalarında istediği başarıyı yakalayamamış olması bu unsurlardan birincisi olarak öne sürülebilir. ENP'nin oluşturulmasından önce AB'nin, başta Akdeniz ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik olmak üzere Barselona

¹Ben Tonra, “Identity Construction through the ENP: Borders and Boundaries, Insiders and Outsiders”, **The European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation and Impact**, (Ed. Richard G. Whitman ve Stefan Wolff), Palgrave Macmillan, Londra, 2010, s.65.

² Commission of European Communities, “European Neighbourhood Strategy Paper”, **COM(2004) 373 final**, Brüksel, 12.5.2004, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN>, 28.4.2018, (COM(2004) 373 final), s.25.
25.25.content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN, (28.4.2018), (COM(2004) 373 final), ss. 2, 3, 25.

Süreci gibi bir dizi komşuluk projeleri vardı. Fakat AB'nin komşularına yönelik bu politikaları büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. AB komşuluk politikaları; ağırlıklı olarak siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıktan muzdarip olan Akdeniz ülkeleri ile Güney ve Doğu Avrupa ülkelerine yöneliktir. Bu politikalar kapsamında komşu ülkelerin gerçekleştireceği reformlar doğrultusunda, AB serbest ticaret alanına entegrasyon vaat edilmesine rağmen, bu ülkelerin çoğu AB norm ve değerleri benimsemede yetersiz kalmış ve aksine daha da otoriterleşmiştir.³

ENP'nin oluşumu üzerinde etkisi olan ikinci unsur olarak, AB'nin 2004 genişlemesinin getireceği olası tehditlere yönelik artan güvenlik kaygıları gösterilebilir. 2004 genişlemesi, AB sınırlarının Rusya ve Belarus gibi AB norm ve değerlerini benimseme konusunda isteksiz ülkelerin sınırlarına kadar uzanmasına neden olmuştur. 2004 genişlemesi; AB'nin, terörizm, etnik çatışmalar, yasadışı ticaret türleri, yasa dışı göç, silah kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yayılması gibi birtakım güvenlik sorunlarıyla karşılaşma olasılığını arttırmıştır. Bu potansiyel güvenlik tehditleri, AB'nin güvenlik kaygılarını arttırmış ve ENP girişiminin başlatılmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda, ENP, Birliğin 2004 genişlemesinin ortaya çıkaracağı olası zorluklar ve etkilerle baş edebilmek amacıyla oluşturulan bir dış politika aracı ve kapsamlı bir coğrafi-siyasi proje olarak sunulmuştur. AB, ENP'ye dâhil olan ülkelerden terörle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının engellenmesi, uluslararası hukuk prensiplerine saygı dâhil olmak üzere AB'nin dış eyleminin önemli unsurlarına yönelik taahhütlerde bulunmasını istemiştir.⁴

AB genişlemesinin sonsuza kadar devam etmeyeceği gerçeği, ENP'nin oluşturulmasında etkisi olan üçüncü unsur olarak gösterilebilir. Yani ENP, Birliğin daha da genişlemesinin önüne geçilmesine yönelik bir alternatif olarak geliştirilen bir girişim olarak nitelendirilebilir.⁵ 2004 yılında on ülkenin AB'ye dâhil olması, AB'nin komşuluk ilişkilerini artık üyelik beklentisi temelinde devam ettirmesini zora sokmuştur. Genişlemenin sonsuz olmadığı gerçeği, AB'yi komşu ülkeler için genişlemeye alternatif yeni bir dış politika aracı oluşturmaya itmiştir. Bu bağlamda AB, kendi sınırları çevresinde etkin bir güvenlik çemberi oluşturma, ortak ticaret,

³ Roland Dannreuther, "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy", **European Foreign Affairs Review**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2006, s.190.

⁴ Commission of European Communities, COM(2004) 373 final, ss.2-3.

⁵ Hiski Haukkala, "The European Union as a Regional Normative Hegemon: The Case of European Neighbourhood Policy", **Europe Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 9, Kasım 2008, (Hegemon), s.1611.

enerji, ulaştırma ağı kurma amacıyla genişlemenin bir uzantısı niteliğinde olan ENP girişimini başlatmıştır. Genişlemenin ortaya çıkardığı sorunlar, paradokslar ve AB'nin daha fazla genişlemenin doğru olmayacağı düşüncesi, ENP'nin oluşturulmasına ve ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır.⁶

1.2. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN GELİŞİMİ

Birleşik Krallık'ın "geniş Avrupa girişimi" için 2002'de AB'ye sunduğu önerisi ENP'nin gelişim sürecinin başlangıcı sayılabilir.⁷ İngiliz Dışışleri Bakanı Jack Straw, 2002 yılında İspanya Dönem Başkanlığı sırasında gelecek genişleme ardından AB'nin komşuluk politikasının hangi doğrultuda sürdürölmesi gerektiğine dair birtakım önerilerde bulunmuştur. Straw, AB'nin Doğu Avrupa komşuları Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova'yı kapsayan bir yakınlık/komşuluk politikası oluşturulması gerekliliğine vurgu yapmış ve AB'nin "siyasi ve ekonomik reformlar konusunda ilerleme karşılığında" bu ölkelere "açık ve pratik teşvikler" sunmasını önermiştir. Straw'un AB komşuluk politikasına yönelik bu önerisinde, Akdeniz ölkeleri dikkate alınmamıştır.⁸ Bu duruma istinaden, İsveç Dış İşleri Bakanı Anna Lindh ve Ticaret Bakanı Leif Pagratsky, yeni komşuluk politikasının kapsamının Rusya ve Güney Akdeniz ölkelerini de içerecek şekilde genişletilmesini önermiştir.⁹

Straw'un önerisinin sadece Doğu Avrupa ölkelerini kapsamasına Akdeniz ölkelerinin tepki göstermesi üzerine AB, Güney ve Doğu ölkeleri arasında bir denge oluşturmak amacıyla İsveç devlet temsilcilerinin önerisine daha ılımlı yaklaşmıştır. Bu bağlamda, Aralık 2002'de gerçekleştirilen Kopenhag Avrupa Zirvesi'nde Avrupa liderleri; hem Ukrayna, Belarus ve Moldova hem de Güney Akdeniz ölkeleriyle birçok açıdan ilişkilerini geliştirmeye yönelik isteklerini belirtmiş ve buna paralel

⁶ Rövsen Şahbazov, **Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliğı ve Güney Kafkasya Genişleme ve Komşuluk, Politikası Ekseninde**, Eko Avrasya Yayın, Ankara, 2015, s.54.

⁷ Karen E. Smith, "Enlargement, the Neighbourhood, and European Order", **International Relations and the European Union**, (Ed. Christopher Hill ve Michael Smith), Oxford University Press, Oxford, 2011, (Order), s.318.

⁸ Elsa Tulmets, "Rationalist and Constructivist Approaches To The European Neighbourhood Policy: A Growing Prevalance of Interests over Identity", **Theorizing the European Neighbourhood Policy**, (Ed. Sieglinde Gstöhl ve Simon Schnuz), Routledge, Oxon, 2017, s.30.

⁹ Stefan Gänzle, "The European Neighbourhood Policy: A Strategy for Security in Europe", **The Changing Politics of European Security: Europe Alone?**, (Ed. Stefan Gänzle ve Allen G. Sens), Palgrave Macmillan, Hampshire, 2007, s.117.

olarak yeni bir komşuluk girişiminin başlatılması üzerine mutabık kalmışlardır.¹⁰ 12-13 Aralık 2003 tarihlerinde düzenlenen Brüksel Avrupa Konseyi Zirvesi'nde ise AB liderleri, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan "Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkiler için Yeni Bir Çerçeve" belgesini onaylamıştır. ENP'nin temellerinin atıldığı bu belgeyle, AB üyelik perspektifine sahip olmayan yeni komşu ülkelerle ikili ilişkilerin çerçevesinin nasıl şekillendirileceği konusu değerlendirilmiştir.¹¹

Kafkas cumhuriyetlerinin önemli derecede lobi çalışmaları ve Kafkas Bölgesinin zengin enerji kaynaklarına sahip olması sebebiyle Haziran 2004'te Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan da ENP girişimin içerisine dâhil edilmiştir. Rusya ise bu girişimin içersinde olmayı reddetmiş ve programa dâhil olmamıştır.¹²

1.3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN TEMEL HEDEFLERİ

ENP, 2004 yılında AB'ye tam üyelik perspektifine sahip olmayan komşu ülkelerdeki istikrarı ve demokrasiyi sağlamaya yönelik bir politikanın geliştirilmesi amacıyla oluşturulan bir dış politika aracıdır. ENP, sınırları genişleyen AB ile komşuları arasında yeni bölünme hatlarının ortaya çıkmasını önlemek ve komşu ülkelerin, daha geniş bir siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel işbirliği aracılığıyla AB ile etkileşimini arttırmak amacıyla tasarlanmıştır.¹³

ENP aracılığıyla komşu ülkelerin demokratik dönüşümüne yardımcı olunmasına ve AB norm ve değerlerinin benimsemesine katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Yani, ENP kapsamında AB'yi çevreleyen Doğu ve Güney komşularında refah, istikrar ve güvenliğin güçlendirilmesi; iyi yönetim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının gelişiminin teşvik edilmesi hedeflenmiştir.¹⁴ AB'nin çevre ülkelerde refah ve huzurun temin edilmesini istemesindeki temel

¹⁰ Jérémie Pélerin , "The ENP is Interinstitutional: An Instrument of Leadership for the Commission" **Europe's Near Abroad: Promises and Prospects of the EU's Neighbourhood Policy** (Ed. Dieter Mahncke ve Sieglinde Gstöhl), PIE Peter Lang, Brussel, 2008, s.8.

¹¹ Commission of the European Communities, COM(2004) 373 final, ss.2-3.

¹² Smith ve Order, s.318.

¹³ Commission of the European Communities, COM(2004) 373 final, s.3.

¹⁴ Commission of the European Communities, COM(2004) 373 final, s.3.

sebept, sınırları etrafında bir güvenlik/dostlar halkası oluşturma isteğidir.¹⁵ AB, oluşturulacak bu güvenlik halkasıyla komşu ülkelerden kendi sınırlarına doğru yansıyacak olası tehlike ve tehditleri minimal seviyeye indirmeyi amaçlamıştır.

ENP çerçevesinde çeşitli işbirliği sektörlerini kapsayan ortak üç öncelik seti belirlenmiştir. Bunlar, "istikrar için ekonomik kalkınma; güvenlik boyutu; göç ve hareketlilikten" ibarettir. Ayrıca, ENP kapsamında sivil toplum aktörlerinin, ENP ortak ülkelerinin reform taahhütlerini gerçekleştirmesi ve demokratik değişim sürecindeki rolünün ve etkisinin artırılmasına önem verilmiştir. Bu bağlamda AB, çeşitli girişimler ve programları aracılığıyla ENP ortak ülkelerindeki sivil toplum etkinliğini ve ortaklığını arttırmaya çalışmaktadır.¹⁶

Yukarıda belirtildiği gibi, ENP kapsamında AB, yeni komşularına üyelik dışında, ekonomik entegrasyon, güvenlik ve siyasi işbirliğine dayalı geniş kapsamlı, ayrıcalıklı bir ortaklık çerçevesi sunmuştur. AB bu politika çerçevesinde ortak/çevre ülkeler için "üyelik hariç her şey" prensibini yaratarak, bu ülkelerle ikili ilişkilerinin boyutunu genişletmeyi ve derinleştirmeyi hedeflemiştir.¹⁷ Bu politikayla AB, kendi norm ve değerlerinin ortak ülkeler tarafından benimsenmesini hedeflediğinden ve bu ülkelerde Avrupalılık bilincinin gelişmesini istemesinden dolayı normatif hegemon bir güç kimliğine bürünmüştür. Diğer bir ifadeyle “normatif bir aktör” olarak AB, koşulluluk prensibi kapsamında ENP ortak ülkelerine bir takım teşvikler sunarak, bu ülkelerin Avrupalılaşmasını sağlamayı hedeflemiştir. Fakat AB’nin ortak ülkelere sunduğu teşvikler arasında tam üyeliğin olmaması, ENP’nin istenilen doğrultuda başarıya ulaşmasının zor olacağına yönelik görüşlerin çoğalmasına sebep olmuştur. Bu görüşlere karşı çıkmayan Haukkala, AB’nin ENP girişiminin başarıya ulaşabilmesi için ülkelere yapılan mali desteğin miktarını önemli derecede artırması gerektiğini öne sürmüştür.¹⁸

¹⁵ Grzegorz Gromadzki, “How to Deal with Troublesome Neighbours”, **European Neighbourhood Policy: Challenges for the EU-policy Towards the New Neighbours**, (Ed. Johannes Varwick ve Kai-Olaf Lang), Barbara Budrich Publisher, Opladen, 2007, s.1.

¹⁶ European Commission, “European Neighbourhood Policy”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en, (28.04.2018), (ENP).

¹⁷ Romano Prodi, “Wider Europe- A Proximity Policy as the Key to Stability”, Speech/02/619, Brussel, December 2002, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm, (28.4.2018), s. 6.

¹⁸ Haukkala, Hegoman, s.1613.

1.4. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN İLKELERİ

ENP; koşulluluk, ortak sahiplenme ve farklılaştırma ilkesi olmak üzere üç temel ilke üzerine inşa edilmiştir. ENP'nin temel belgesi niteliğinde olan Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi'nde bu üç ilke üzerine vurgu yapılmıştır. Bu ilkeler, ENP'nin uygulanmasının kolaylaştırılması ve etkinliğinin artırılması amacıyla oluşturulmuştur. Bu ilkeler, AB ve komşu ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesine imkân sağlamıştır. Bu ilkeler kapsamında, ENP'nin eylem planlarında belirlenen hususların/önceliklerin komşu ülkeler tarafından benimsenmesi ve daha çabuk uygulamaya geçirilmesi hedeflenmiştir.¹⁹

AB, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki komşu ülkelerinin iç ve dış dinamiklerinde yaşanan gelişimlere bağlı olarak ENP'yi 2011 yılında gözden geçirme gereksinimi duymuştur. 2011 yılında ENP'nin gözden geçirilmesi ardından, 2004 ENP Strateji Belgesi'nin niteliği, 15 Mayıs 2012 yılında yayımlanan “Yeni Avrupa Komşuluk Politikası'nı Yerine Getirmek” başlıklı Komisyon Tebliğinde genişletilmiştir. Bu Tebliğde, ağırlıklı olarak ENP'nin temel ilkelerinden farklılaştırma ve koşulluluk ilkesi üzerine vurgu yapılmış ve ayrıca sivil toplum ortaklığı, kadının toplumdaki yeri ve hesap verilebilirlik unsurları üzerinde durulmuştur. Yeni/gözden geçirilmiş ENP kapsamında AB, gerekli reformları hayata geçirmek için daha fazla çaba gösteren ortak ülkelere daha fazla mali yardım vaat eden bir prensip benimsemiştir.²⁰ AB, 2011 yılından sonra komşu ülkelerde yaşanan olumsuz gelişmeler ve komşu bölgelerde ortaya çıkan yeni sorunlar üzerine ENP'yi 2015 yılında tekrar gözden geçirmiştir. 4 Mart 2015'de yayımlanan “Yeni Komşuluk Politikasına Doğru” başlıklı belgede, on yıl içerisinde edinilen dersler ve üye devletlerle gerçekleştirilen istişarelere istinaden yeni ENP kapsamında farklılaştırma,

¹⁹ Nariné Ghazaryan, “ ‘Good Neighbourliness’ and Conflict Resolution Nagorno-Karabak: A Rhetoric or Part of Legal Method of European Neighbourhood Policy”, **Good Neighbourliness in the European Legal Context**, (Ed. Dimitry Kochenov ve Elena Basheska), Brill Nichoff, Leiden, Boston, 2015, s.293.

²⁰ European Commission, “Delivering on a New European Neighbourhood Policy”, **JOIN(2012) 14 final**, Brüksel, 15.05.2012, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012JC0014&from=EN>, (28.4.2018), (JOIN(2012) 14), ss.2-3.

sahiplenme, odaklanma ve esneklik olmak üzere dört öncelikli prensip belirlenmiştir.

21

1.4.1. Koşulluluk

Koşulluluk, “bir devlet ya da uluslararası örgütün başka bir devletin kendisinden beklediği birtakım çıkarların gerçekleşmesini belirli koşulların ve yükümlülüklerin yerine getirilmesine bağladığı bir araçtır.” Uluslararası örgütler, bu araç aracılığıyla üçüncü ülkelerin belirli koşulları karşılaması karşılığında bu ülkelere mali destek veya üyelik gibi teşvikler sunmaktadır.²² Koşulluluk, AB’nin genişleme sürecinde kullandığı en temel politika araçlarından biri olmuştur. Bu araç, aday ülkelerin AB’ye dâhil olabilmesi için AB’nin belirlediği önkoşullara uyumunu zorunlu kılmaktadır. Yani koşulluluk ilkesi kapsamında AB, aday ülkelerin kendi norm ve değerlerini benimsemesi için onları kapsamlı bir reform sürecine tabi tutmaktadır. Dolayısıyla koşulluluk aday ülkeler açısından salt bir dış etki aracı değil, aynı zamanda Avrupalılaşma mekanizması olarak da bir işlev görmektedir.²³

AB, koşulluluk ilkesini genişleme sürecinin dışında komşuluk politikalarında da kullanmaktadır. Koşulluluk ilkesi, ENP’nin inşa sürecindeki temel ilkelerinden biri olmuştur. ENP koşulluluğu, genel anlamda ENP ortak ülkelerinin davranışlarını veya politikalarını değiştirmek için kullanılan teşvik aracı olarak tanımlanabilir. Koşulluluk ilkesi kapsamında her bir ENP ortağının, kendisine sunulan Eylem Planında öncelikli olarak belirlenen politikaları ve reformları uyguladığı ve ortak değerlere bağlılığı ölçüsünde, bu ortak AB tarafından ödüllendirilmektedir. Yani AB, ortak ülkelerde reformları hızlandırmak ve bu ülkeleri işbirliği halkasından uzak tutmamak amacıyla ortak ülkelerin gerçekleştireceği reformlar ölçüsünde “gümüş ya da bronz havuç” olarak nitelendirilen teşvikler sunmaktadır.²⁴ Bu teşvikler “altın havuç” olarak nitelendirilen “tam üyelik dışında” neredeyse her şeyi içermektedir.

²¹ European Commission, “Joint Consultation Paper- Towards a New European Neighbourhood Policy”, **JOIN(2015) 6 final**, 04.03.2015, Brüksel, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/consultation/consultation.pdf>, (21.3.2018), (JOIN(2015) 6 final), 28.04.2018, ss.6-7.

²² Sedef Eylemer, “Avrupalılaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2010, s.23.

²³ Eylemer, s.iv.

²⁴ John Gault, “EU Energy Security and the Periphery”, **European Union Foreign and Security Policy: Towards A Neighbourhood Strategy**, (Ed. Roland Dannreuther), Routledge, Londra, 2004, ss.170-172.

AB ile daha fazla entegrasyon; mali ve ekonomik yardım; AB İç Pazarına giriş; kişilerin, malların, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı konusundaki engellerin aşamalı olarak kaldırılması, bu teşviklerden bazılarını oluşturmaktadır.²⁵

AB'nin ENP ortak ülkelerine sunduğu koşulluluk, başlangıçtan beri üzerinde tartışılmaktadır. AB üyeliği sunulmadan, bu ülkelerin zorlu ekonomik, politik ve sosyal reformları uygulamada ne kadar istekli ve başarılı olacağı üzerinde tartışılan konu olmuştur. Bu tartışma kapsamında her bir ENP ortak ülkesinin özel gereksinimlerine göre belirlenen Eylem Planları, Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik AB genişleme sürecinin önemli bir aracı olan Katılım Ortaklığı ile kıyaslanmıştır.²⁶ AB aday ülkelerinin tam üyeliğe hazırlanma sürecinde kısa ve orta vadede aşama kaydetmesi gereken öncelikli alanları ortaya koyan Katılım Ortaklığı sonrası nihai hedefin AB'ye katılım olması, genişleme sürecini başarıya götüren en önemli unsur olarak gösterilmiştir. Yani genişleme sürecindeki koşulluluğun başarısı, temel olarak AB'ye katılım teşvikinin varlığına ve tam üyeliğin sunduğu faydalara dayandırılmıştır. Bu bağlamda ENP koşulluluk perspektifinin, genişleme koşulluluğu kadar başarılı olamamasının temel sebebi olarak tam üyeliği teşvik etmemesi olduğu açıkça söylenebilir.²⁷

AB'nin, ENP'nin uygulanmasında genişleme sürecinde ortaya konulan koşulluluktan daha “yumuşak” bir koşulluluk anlayışı benimsediği görülmektedir. Yani, AB, ENP ortak ülkelerinin reform konularının belirlenmesinde genişleme sürecinde olduğu gibi tek taraflı ve “dikte edici” bir pozisyonda değildir.²⁸ AB, ENP koşulluluğu ile ENP ortak ülkelerinin gerekli reformları uygulaması konusunda bir baskı uygulamamakta ve tek taraflı ve zorlayıcı bir koşulluluk öne sürmemektedir. Örneğin eylem planlarının oluşturulması, uygulanması ve kontrolünün sağlanmasında AB ve her bir ENP ortak ülkesinin ortak kararları doğrultusunda hareket edilmektedir.²⁹

²⁵ Judith Kelley, “New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy”, **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 44, Sayı: 1, 2006, s.35.

²⁶ Oana Mocanu, ”Brief Overview on the Conditionality in the European Neighbourhood Policy Romanian”, **Journal of European Affairs**, Cilt: 10, Sayı: 4, Aralık 2010, s.45.

²⁷ Mocanu, s.43.

²⁸ Erdi Kutlu, “Avrupa Komşuluk Politikası Ekseninde Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Politikaları”(Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2015, s.32.

²⁹ Mocanu, ss.45.46.

1.4.2. Ortak Sahiplenme

AB, ENP aracılığıyla hem kendi çıkarları hem de komşu ülkelerinin değerleri ve menfaatleri doğrultusunda bir ilişki modeli sunmaktadır. ENP kapsamında AB, bu ülkelerle sürdürdüğü ikili ilişkilerde paylaşılan değerler ve ortak çıkarların önemine vurgu yapmaktadır. AB'ye göre, ENP Eylem Planlarının başarıya ulaşması, her bir ortak ülke için belirlenen öncelikli alanlarda karşılıklı çıkarların açık bir şekilde ortaya konulmasına bağlıdır. AB, her bir ortak ülkenin gereksinimi doğrultusunda oluşturulan Eylem Planlarında belirtilen hususların bu ülkeler tarafından dışarıdan dayatma şeklinde algılanmasının önüne geçilmesi için “ortak sahiplenme ilkesi” yaklaşımını ön plana çıkarmıştır.³⁰

Ortak sahiplenme ilkesi, AB'nin ENP politikalarının ortak ülkeler tarafından kendi değerleri olarak benimsenmesi ve sahiplenmesi açısından önem teşkil etmektedir. AB'ye göre, bu sahiplenme duygusu, her bir ENP ortak ülkesinin Eylem Planlarında belirlenen önceliklere bağlılığının artması konusunda önemli bir role sahiptir. AB, ENP'nin etkinliğinin ve başarısının artmasını, komşu ülkelerin ortak değerlere olan bağlılık derecesine ve aynı zamanda üzerinde anlaşmaya varılan önceliklerin uygulanması konusundaki istek ve kapasitesine bağlı olduğunu savunmaktadır.³¹

AB, ortak sahiplenme ilkesine ENP ile ilgili yayımladığı strateji belgelerinde yer vermiştir. 4 Mart 2015 tarihli “Avrupa Komşuluk Politikası'na Doğru” belgede, komşu ülkelerde ortak sahiplenme bilincinin oluşturulmasındaki eksiklikten ötürü ENP'nin sıklıkla eleştirildiğine değinilmiştir.³² Belgede, komşu ülkelerin kamu kurum ve aktörlerinin ENP'nin hedefleri ve etkisi hakkında yeterli bilgi ve bilince sahip olmadığı belirtilmiştir. Belgede ayrıca, bu ülkelerdeki ilgili paydaşların ve önemli aktörlerin ENP ile ilgili deneyim ve görüşlerini sunmasının, bu ülkelerin toplumlarının ENP'ye yönelik farkındalığının artmasına katkıda bulunacağına değinilmiştir. Bunun dışında, ENP'nin ortak ülkelerin gelişiminde sağlayacağı

³⁰ Commission of European Communities, COM(2004) 373 final, s.7.

³¹ Commission of European Communities, COM(2004) 373 final, s.7.

³² European Commission, JOIN(2015) 6 final, s.9.

başarının da, kamuoyunun ENP'ye yönelik farkındalığının ve desteğinin artmasında önem teşkil edeceği öne sürülebilir.³³

1.4.3. Farklılaştırma

Farklılaştırma ilkesi, Eylem Planlarının hazırlanmasında yansıtılan ENP metodolojisinin bir unsurudur. Farklılaştırma ilkesi kapsamında, Eylem Planları, her bir ortak ülkeyle ayrı ayrı müzakere edilmekte ve bu ülkelerin kendi şartlarına, gereksinimlerine ve kapasitesine göre oluşturulmaktadır. Dolayısıyla, her bir ortak ülkenin siyasi ve ekonomik durumuna, içinde bulunduğu coğrafyaya, tarafların karşılıklı gereksinim ve beklentilerine göre Eylem Planlarının hususları birbirinden farklılık gösterebilmektedir.³⁴

Farklılaştırma ilkesinin, AB'nin her bir ENP ortak ülkesiyle ikili ilişkilerinin farklı gelişim düzeylerinde olmasında rol oynadığı söylenebilir. Örneğin AB'nin Doğu komşuları olan özellikle Ukrayna, Moldova ve Gürcistan gibi ülkeler eylem planları kapsamında kendileri için planlanan siyasi ve ekonomik reformlara gösterdiği bağlılık sonucu, AB ile ikili ilişkilerini derinleştirme fırsatı yakalamıştır. Bu ülkeler genel olarak AB ile mümkün olan en yakın ilişkiyi kurmaya yönelik bir çaba göstermektedir.³⁵ Diğer yandan, Belarus ve Ermenistan gibi ağırlıklı olarak Rusya yanlısı olan ülkeler ise AB ile ilişkilerini derinleştirme konusunda Moldova, Ukrayna ve Gürcistan'ın gerisinde kalmıştır. ENP kapsamında, ENP'nin güney komşuları ise AB ile ikili ilişkilerini arzu edilen seviyede derinleştirememiştir. Orta Doğu, Kuzey Afrika'yı etkisi altına alan Arap Baharı, bazı Güney komşu ülkelerinde olumlu siyasi gelişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Fakat Arap Baharı sonrası bölgede ortaya çıkan birçok silahlı çatışma, yeni tehlike ve tehditler ve özellikle Suriye Krizi, genel olarak çoğu ülkeyi başta güvenlik alanında olumsuz etkilemiştir.³⁶ Dolayısıyla bu bölgedeki dramatik olaylar ve istikrarsızlığın, ENP'nin

³³ Yeliz Şahin, “AB'nin Dış Politika Gündemindeki En Önemli Konu Komşuluk Bölgesi ‘’, **İktisadi Kalkınma Vakfı**, No: 117, Mart 2015, http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme117.pdf, (29.4.2018), s.5.

³⁴ Commission of European Communities, (COM(2004) 373 final), ss. 3, 7-8.

³⁵ European Commission, JOIN(2015) 6 final, s.7.

³⁶ European Commission, JOIN(2015) 6 final, s.7.

güney komşularının gelişimine yönelik belirlediği hedeflerin gerçekleşmesinde büyük bir engel teşkil ettiği açıkça söylenebilir.

1.4.4. Karşılıklı Hesap Verilebilirlik

Hesap verilebilirlik AB tarafından, ENP ortak ülkelerinin reform taahhütlerini yerine getirmesi konusunda, AB'ye karşı sorumlu olacak olması ve benzer şekilde AB'nin de özellikle mobilite ortaklığı ve piyasaya erişim konusundaki destek vaatlerini yerine getirmesi konusunda bu ülkelere karşı sorumluluk taşıyacak olması şeklinde tanımlanmıştır.³⁷ Karşılıklı hesap verilebilirlik ilkesi, 2011 yılında gözden geçirilen ENP'nin başarıya ulaşmasına katkıda bulunacak temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmiştir.³⁸ Karşılıklı hesap verilebilirlik ilkesi, herhangi bir şüphe veya eleştiri ile karşılaşmadan kabul edilse de, AB'nin ENP kapsamında vermiş olduğu vaatleri denetleyecek bir mekanizma bulunmamaktadır.³⁹ Bu durumun, karşılıklı hesap verilebilirlik ilkesinin etkinliğine yönelik şüphelerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı öne sürülebilir.

Karşılıklı hesap verilebilirlik ilkesi, ENP politika diyalogunun daha açık ve daha etkileşimli olması açısından gerekli bir unsur olarak görülmüştür.⁴⁰ Yani bu ilke, AB'nin ENP kapsamında yürüttüğü eylemlerinde ve programlarında şeffaflığın sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda koşulluluğun tamamlayıcısı olarak ENP politika araçlarının karşılıklı hesap verebilirliği destekleyecek bir şekilde oluşturulması hedeflenmiştir.⁴¹

Karşılıklı hesap verilebilirliği güçlendirme hedefine paralel olarak AB, ENP ortak ülkelerinde siyasi yönetimin güçlendirilmesi amacıyla resmi ve resmi olmayan temaslarda bulunmuş ve diyaloglar kurmuştur. Bu temas ve diyaloglar, yapılan eylemlerin meşruiyetinin denetlenmesi ve ENP ortak ülkelerinin daha gelişmiş bir idare sistemine sahip olması için fırsat oluşturmuştur. Buna ilaveten, üst düzey

³⁷ SOLIDAR, “Key Principles for a Revised European Neighbourhood Policy”, **Briefing # 73**, Mart 2015, http://www.solidar.org/system/downloads/attachments/000/000/323/original/73_solidar_briefing_enp.pdf?1457601337, (20.4.2018), s.5.

³⁸ European Commission, JOIN(2012) 14 final, ss.1-6.

³⁹ SOLIDAR, s.5.

⁴⁰ Stefan Füle, “Remarks at the Meeting with Eastern Neighbourhood Policy Senior Officials”, 4.12.2012, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-902_en.htm?locale=en, (29.4.2018),

⁴¹ European Commission, JOIN(2012) 14 final, s.6.

yetkililerden paydaşlara, sivil toplum örgütlerine kadar her düzeyde temaslar arttırılmıştır. Bu durum, “ortak ülkelerin temsilcilerinin ENP’nin uygulanması konusundaki görüşlerini ifade etmelerine olanak sağlamıştır.”⁴²

1.5. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI’NIN ARAÇLARI

ENP’nin etkinliğinin arttırılması amacıyla, ENP’nin farklı aşamalarında farklı araçlar oluşturulmuş ve kullanılmıştır. ENP kapsamında kronolojik sırayla belirli kriterleri sağlayan her bir ortak ülke için Ülke Raporları, Eylem Planları ve İlerleme Raporları hazırlanmıştır. ENP’nin bu temel araçları iki taraflı bir niteliğe sahiptir. İçeriği, AB ve ortak ülke temsilcilerinden oluşan İşbirliği Konseyi tarafından belirlenen Eylem Planları ENP’nin en önemli aracı konumundadır. Eylem Planları aracılığıyla, ortak ülkelerin benimsemesi gereken değerler ve standartlar, kısa ve orta vadeli öncelikler şeklinde ortaya konulmaktadır.⁴³

AB, ENP kapsamında oluşturduğu finansal araçları ortak ülkelerin siyasi ve ekonomik reform yapmalarına yönelik teşvik edici bir enstrüman olarak kullanmaktadır. ENP’nin temel finansal aracı olan Avrupa Komşuluk Enstrümanı (ENI) aracılığıyla, komşu ülkelerde sürdürülebilir demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, temel özgürlükler, iyi yönetim ve gelişen bir sivil toplumun teşvik edilmesi ve ayrıca kalkınma, yoksulluğun azaltılması, sosyal ve bölgesel uyum ve kırsal kalkınmanın desteklenilmesi hedeflenmektedir.⁴⁴

1.5.1. Ülke Raporları

Ülke Raporları, ENP’nin ilk aşamasını oluşturmuştur. Avrupa Komisyonu, bu raporlarda ortak ülkelerin mevcut ekonomik ve siyasi koşullarını analiz ederek, bu ülkelerle ikili ilişkilerini nasıl derinleştireceğine dair bazı değerlendirmeler yapmaktadır. Ülke Raporları, komşu ülkelerdeki politik, ekonomik, sosyal ve

⁴² European Commission, JOIN(2012) 14 final, s.6.

⁴³ Ece Özgün, “Avrupa Komşuluk Politikası”, 24 Ağustos 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/08/24/avrupa-komsuluk-politikasi/>, (25.5.2018).

⁴⁴ EU Neighbours, “The European Neighbourhood Instrument (ENI)”, <https://www.euneighbours.eu/en/policy/european-neighbourhood-instrument-eni#targets>, (25.5.2018).

kurumsal durumu yansıtmakta ve ENP'nin öncelikli alanlarına odaklanmakta ve ortak Eylem Planlarını geliştirmek için bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Her ülke için ayrı ayrı hazırlanan Ülke Raporları, Komisyon tarafından hazırlandıktan sonra Konseyin onayına sunulmaktadır. Konsey, Ülke Raporu temelinde ilgili ülkeyle Eylem Planı hazırlanması aşamasına geçilip geçilmeyeceği hakkında karar vermektedir.⁴⁵ Ülke Raporları ilk olarak Mayıs 2004'de İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Filistin, Tunus ve Ukrayna olmak üzere yedi ülke için yayımlanmıştır.⁴⁶ Ülke Raporları Mart 2005'de Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Mısır ve Lübnan olmak üzere beş ülke için daha yayımlanmıştır.⁴⁷

1.5.2. Eylem Planları

Eylem Planları, ENP'nin en önemli araçlarından biridir. Eylem Planları, ortak ülkelerin gereksinimleri, kapasiteleri ve AB'nin çıkarları dikkate alınarak hazırlanan siyasi nitelikli belgelerdir. Eylem Planları, ENP'nin temel ilkeleri olan ortak sahiplenme, koşulluluk, farklılaştırma ilkelerinin temelinde hazırlanmaktadır. Eylem Planlarında öncelikler, her bir ortak ülkenin özel gereksinimi ve kapasitelerine göre hazırlandığından ortak ülkelerin eylem planları birbirinden farklı içerik ve hususlara sahiptir. Eylem Planları, ortak ülkelerin yerine getirmeleri beklenen kısa ve uzun vadeli öncelikler temelinde gerçekleştirilmesi planlanan siyasi ve ekonomik reformları ortaya koymaktadır. Eylem Planları kapsamında ortak ülkelerle müzakere edilerek belirlenen bu reformların uygulanması karşılığında ortak ülkelere ekonomik ve mali yardımların arttırılması, AB pazarına girişinin kolaylaştırılması ve AB ile daha fazla bütünleşme gibi teşvikler sunulmaktadır.⁴⁸ ENP ortak ülkelerinin, eylem planları taahhütlerini yerine getirmede kat ettiği yol Avrupa Komisyonu tarafından izlenmekte ve bu doğrultuda ortak ülkeler için ilerleme raporları yayımlanmaktadır.⁴⁹

⁴⁵ Nariné Ghazaryan, "Pre and Post –Lisbon Institutional Trends in the EU Neighbourhood", **EU External Relations Law and Policy in the Post-Lisbon Era**, (Ed. Paul James Cardwells), Asser Press, Hague, 2012, s.203.

⁴⁶ European Commission Directorate General for Economic and Financial Affairs, "European Neighbourhood Policy: Economic Review of ENP Countries", **ECFIN/D/3 (2005) REP/51898**, Sayı: 18, Nisan 2005, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication958_en.pdf, s.4.

⁴⁷ European Commission Directorate General for Economic and Financial Affairs, s.4.

⁴⁸ Commission of European Communities, (COM(2004) 373 final, ss.3-8.

⁴⁹ Kutlu, s.23.

Eylem Planları, ENP Ortak ülkelerinin gelişimi ve AB'nin çıkarları doğrultusunda birçok konu üzerine öncelikli alan tanımlamıştır. Bu öncelikli alanlar, siyasi diyalog ve reform; adalet, özgürlük ve güvenlik alanlarında işbirliği; sektörel konular (ulaşım, enerji, bilgi toplumu, çevre ve araştırma, yenilik); insani boyut (sivil toplum, toplumlar arası diyalog, eğitim, kamu sağlığı); ticaret ve ortak ülkelerin AB İç Pazarına kademeli olarak girişini sağlayacak önlemlerin alınması gibi konuları kapsamaktadır.⁵⁰

ENP Eylem Planları, 2005 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Eylem Planları, Fas, İsrail, Ürdün, Moldova, Filistin, Tunus ve Ukrayna Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Mısır ve Lübnan olmak üzere toplam on iki ENP ortak ülkesiyle uygulanmaktadır. Ancak siyasi sorunlarından dolayı, Suriye, Cezayir, Libya ve Beyaz Rusya için Eylem Planları hazırlanmamıştır.⁵¹

1.5.3. İlerleme Raporları

İlerleme Raporları, Eylem Planı kapsamında belirlenen hususların ortak ülkeler tarafından ne ölçüde yerine getirildiğini ve uygulandığını gösteren bir belge niteliğindedir. İlerleme raporları kapsamında AB, her yıl ortak ülkelerin Eylem Planlarında belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye yönelik uyguladığı tüm politikaları ve girişimleri oluşturulan alt komiteler tarafından izleyerek, bu ülkelerin bu süreçte atmış olduğu adımları değerlendirmektedir.⁵² Yani İlerleme Raporları aracılığıyla ENP ortak ülkelerindeki güncel durum, siyasi değişiklikler, reform alanında gelişmeler ya da durgunlar yansıtılmaktadır.

ENP ortak ülkelerinin Eylem Planlarında belirtilen öncelikleri yerine getirme bakımından gösterdiği ilerlemeyi ve daha fazla gelişime ihtiyaç duyulan alanları ortaya koyan İlerleme Raporları ilk kez, İsrail, Ürdün, Filistin, Tunus, Fas, Ukrayna

⁵⁰ Commission of European Communities, (COM(2004) 373 final, s.3.

⁵¹ Detaylı bilgi için Bkz. European External Action Service, “ENP Action Plans”, https://eeas.europa.eu/topics/european-neighbourhood-policy-enp/8398/-enp-action-plans_en, (29.4.2018).

⁵² European Union External Action, “Progress Reports”, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/8409/enp-progress-reports_en, (29.4.2018), (Reports).

ve Moldova için 4 Aralık 2006 tarihinde yayımlanmıştır.⁵³ İlerleyen zamanda, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Mısır ve Lübnan için ilerleme raporları yayımlanmıştır. 2006'dan beri bu ENP ortak ülkeleri için her yıl İlerleme Raporları yayımlanmaktadır.⁵⁴

1.5.4. Finansal Araçlar

Ekonomik sorunlar, ENP ortak ülkelerinin çoğunun muzdarip olduğu en önemli sıkıntılardan biridir. Bu sorunlar, geçiş dönemindeki bu ülkelerin sosyal ve siyasi gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda AB, hem AB komşuluk politikası öncesi hem de sonrası birçok finansal araç oluşturmuştur. AB'nin bu mali araçlar aracılığıyla komşu ülkelere tahsil ettiği finansal yardımlar, bu ülkelerin hem ekonomik hem de sosyal ve siyasi gelişimi açısından oldukça önem taşımaktadır. AB, 2007 yılına kadar komşu ülkelerle gerçekleştirdiği anlaşmalar kapsamında komşuluk politikası aracı olarak, Bölgeler Arası İşbirliği Programı (INTERREG), Polonya ve Macaristan Ekonomisinin Yeniden Yapılanmasına Destek Programı (PHARE), TACIS ve Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı (MEDA) gibi finansal destek programlarını kullanmıştır. Bu farklı finansal destek programlarının koordinasyonu ile “çok yönlü ve çözüm odaklı bir politika” yürütülmesi hedeflenmiştir.⁵⁵

Aralık 1990'daki Roma Avrupa Konseyi toplantısından sonra, kurulan TACIS programı, Gürcistan ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine yönelik başlatılan hibe ve teknik programıydı. TACIS kapsamında, program dâhilindeki ülkelerin piyasa ekonomisi ve demokrasiye geçişinin sağlanması ve dünya ekonomisine entegrasyonunun sağlanması hedeflenmiştir.⁵⁶ PHARE programı ise, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine mali yardım yapan en büyük finansman kaynağı olmuştur. 1989 yılında kurulan PHARE programı, AB aday ülke statüsünde bulunan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokrasiye geçiş süreçlerinde mali destek

⁵³ European Commission, “European Neighbourhood Policy, State of Play”, **MEMO/06/460**, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-06-460_en.htm?locale=EN, (24.5.2018).

⁵⁴ Bkz. European Union External Action, Reports.

⁵⁵ Kutlu, s.26.

⁵⁶ European Commission, “TACIS”, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm, (29.4.2018).

sağlayarak, bu ülkelerin AB'ye katılımını hedeflemiştir. PHARE programı kapsamında, diğer finansal programların daha az ilgi gösterdiği ve kısıtlı kaynak ayırdığı “demokrasi ve sivil toplum, istatistik hizmetleri ve gümrük dairelerinin gelişimi, sınır ötesi programlar” gibi alanlara katkı sağlanmıştır.⁵⁷ 1990 yılında uygulamaya konulan ve halen yürürlükte olan INTERREG programında ise AB komşu ülkelerinin sınır bölgeleri arasında kurulacak sınır ötesi işbirlikleri ve ülkeler arasında gerçekleştirilecek uluslararası ve bölgeler arası işbirlikleri sayesinde, Birliğin içinde ekonomik ve sosyal uyumun güçlendirilmesi hedeflenmiştir.⁵⁸

1996 yılında başlayan MEDA programı ise, Avrupa-Akdeniz ortaklığının temel finansal aracıdır. Hem iki taraflı hem de bölgesel boyutu olan MEDA, Akdeniz ortak ülkelerinin ekonomik geçişinin desteklenmesi ve sosyo-ekonomik dengenin daha iyi geliştirilmesini hedeflemiştir. Buna ilaveten, MEDA kapsamında bölgesel entegrasyonun teşvik edilmesi ve kademeli olarak Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret alanının oluşturulması için çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda MEDA programı, sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişmeyi ve bölgesel, alt bölgesel ve sınır ötesi işbirliğini desteklemiştir. MEDA fonlarının yaklaşık % 10'u bölgesel projeler veya programlar için kullanılırken, geriye kalan kısmı ise Ulusal Gösterge Programlarına dayalı Ulusal projelere tahsil edilmiştir.⁵⁹ 2000-2006 dönemi için oluşturulan MEDA II kapsamında Akdeniz ortak ülkelere 5 milyar 350 milyon Avro tutarında finansman sağlanmasına karar verilmiştir.⁶⁰

AB, siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar üzerindeki etkinliği artırmak adına 2007'de Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Enstrümanı'nı (ENPI) ENP'nin temel finansal aracı olarak tanıtmıştır. ENPI, TACIS ve MEDA gibi finansal araçların işbirliği programlarının hedeflerini genişleterek, bu finansal enstrümanların yerini almıştır. AB, ENPI aracılığıyla ENP kapsamındaki ortak ülkelere ve Stratejik Ortaklık kapsamındaki Rusya'ya finansal destek sağlamıştır. ENPI'nin temel hedefleri, bölgesel düzeyde bir istikrar ve refah alanının yaratılması ve ortak

⁵⁷ European Parliament, “PHARE”, “The PHARE Programme and the Enlargement of the European Union”, **Briefing No 33**, http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a3_en.htm, (29.4.2018).

⁵⁸ European Commission, “Interreg: European Territorial Cooperation”, http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/, (30.4.2018).

⁵⁹ EMWIS, “The MEDA Program”, <http://www.emwis.org/overview/fol101997/fol221357>, (29.4.2018).

⁶⁰ European Parliament, “MEDA Programme”, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=uriserv%3Ar15006>, (29.4.2018).

lkelerle gelişmiş işbirliği, daha derin ekonomik ve bölgesel entegrasyonun sağlanmasıdır.⁶¹ ENPI, siyasi, ekonomik ve sosyal reformları; sektörel işbirliğini; Topluluk programlarına ve ajanslara katılımı; yerel ve bölgesel kalkınmayı desteklemiştir.⁶²

AB, ENP kapsamında 2004-2006 dönemi için 255 Milyon Avro tutarında finansman sağlamayı ngrmştir. 2006-2013 dönemi için ise ayrılan fonun hacmi 11,2 milyar Avro'ydu. 2014-2020 periyodu için ise 15 milyar Avro fon ayrılması kararlaştırılmıştır.⁶³ ENP kapsamında Ayrılan bütçenin % 95'i ulusal ve çok ülkeli programlar için, % 5'i ise sınır ötesi işbirliği programları için finanse edilmektedir.⁶⁴

2014'de ENI, ENPI'nin yerini almıştır. ENP kapsamında ise, ENI finansmanının büyük çoğunluğu, her bir ortak ülkeyle özel olarak hazırlanmış ikili işbirliği çerçevesinde kullanılmaktadır. Bu bağlamda temel unsur, AB ve ortak ülke tarafından karşılıklı olarak anlaşmaya varılan ENP Eylem Planları'dır.⁶⁵ ENI finansmanı, ayrıca ikili işbirliği programlarını tamamlayıcı nitelikte tasarlanan Bölgesel ve Sınır tesi işbirliği Programlarını desteklemektedir.⁶⁶

1.6. AVRUPA KOMşULUK POLİTİKASI'NIN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

2004 yılında başlatılan ENP erevesinde AB ve ortak ülkeler arasında ticari ve ekonomik ilişkiler gelişme göstermesine rağmen, ortak ülkelerin çoğunun, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin gelişimine yönelik reformlar gerçekleştirme konusunda zayıf ve isteksiz kalması ENP'nin başarısını tartışır hale getirmiştir. ENP'nin başlatıldığı andan itibaren komşu ülkelerdeki huzur ve güvenliği bozan olumsuz ve endişe verici gelişmelere bakıldığında, AB'nin ENP hedeflerini gerekleştirmede zayıf kaldığı grlmştir.⁶⁷

⁶¹ European Commission, ''European Neighbourhood and Partnership Instrument'', 2014, Brüksel, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/overview_of_enpi_results_2007-2013_en_0.pdf, (29.4.2018), s.8.

⁶² EUR-Lex, ''European Neighbourhood and Partnership Instrument (2007 - 2013)'', http://europa.eu/rapid/press-release_IP-04-632_en.htm?locale=en, (29.4.2018), (Instrument).

⁶³ European Commission, JOIN(2015) 6 final, s.8.

⁶⁴ EUR-Lex, Instrument.

⁶⁵ European Commission, ENP.

⁶⁶ European Commission, ENP.

⁶⁷ European Commission, ''A New Response to a Changing Neighbourhood A Review of European Neighbourhood Policy'', **COM(2011) 303**, Brüksel, 25.5.2011, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0303&from=EN>, (29.4.2018), (New Response), s.1.

Özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde ekonomik huzursuzluk, siyasi baskı ve yolsuzluklar sebebiyle 2011’de patlak veren Arap Baharı olarak adlandırılan olayların ardından ENP ile AB çevresinde oluşturmak istenilen ‘dostlar halkası’ tabiri caizse AB için bir ‘ateş çemberine’ dönüşmüştür. Dolayısıyla Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki bu tarihi gelişmeler, Birliğin ENP’yi 2011 yılında gözden geçirip revize etmesine yol açmıştır. Fakat AB’nin dış politikadaki bu hamlesi bölgede huzur ve güvenliği sağlamada yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla bu durum, Birliğin bölgeyle ilişkilerini yeni bir çerçeveye oturtacak kapsamlı bir politika dönüşümüne ihtiyacı olduğunu göstermiştir. 2011 yılında ENP’nin gözden geçirilme sebebi sadece içsel değil, aynı zamanda dışsal faktörlerin bir karışımının sonucudur. Gözden geçirilmiş/revize edilmiş ENP, içsel olarak Lizbon Antlaşması’na uyum sağlamak ve dışsal olarak Arap ayaklanmalarının yatıştırılması ve bölge refah ve huzurunun sağlanması amacıyla başlatılmıştır.⁶⁸ Lizbon Antlaşması, AB’nin dış politikasını güçlendirmesi açısından önemli imkân sağlamıştır. Dolayısıyla AB, ortak ülkelerle işbirliğini tüm konularda kapsamlı ve etkili bir şekilde genişletme imkânlarını artırma fırsatı yakalamıştır.⁶⁹

Arap Baharı olaylarının patlak vermesinin ardından, AB’nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle, AB’yi ilk kez eleştirir bir dilde, AB’nin bu zamana kadar Güney ortaklarıyla olan ilişkilerinde yanlış bir politika izlediğini belirtmiştir. Şubat 2011’de Füle, ‘Avrupa’nın, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki insan haklarını ve yerel demokratik güçleri savunmak için yeterince sesli olmadığını ve AB’nin çoğu kesiminin, otoriter rejimlerin bölgede istikrarın bir garantisi olduğu varsayımına kapıldığını’ beyan etmiştir.⁷⁰ Stefan Füle’nin bu konuşmasının ardından, Arap Baharına yönelik AB tarafından atılan ilk ciddi siyasi adım, “Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Ortak Refah için İşbirliği” belgesinin 8 Mart 2011 tarihinde Komisyon tarafından kabul edilmesiyle gelmiştir. Bu yeni işbirliği stratejisi kapsamında, siyasi ve ekonomik reformları üstlenen Güney Akdeniz ülkelerinin demokratik ve ekonomik gelişimi için AB’nin desteğinin artırılması öngörülmüştür.

⁶⁸ Dimitris Bouris ve Tobias Schumacher, “The 2011 Revised European Neighbourhood Policy : Continuity and Change in EU Foreign Policy”, **The Revised European Neighbourhood Policy: Continuity and Change in EU**, (Ed. Dimitris Bouris ve Tobias Schumacher), Palgrave Macmillan, Londra, 2016, ss.13-14.

⁶⁹ European Commission, New Response, s.1.

⁷⁰ Stefan Füle, “Speech on the Recent Events in North Africa”, **Speech/11/130**, Brüksel, 28 Şubat 2018, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-130_en.htm, (25.5.2018).

⁷¹AB, komşu ülkelere siyasi reform için bir model veya önceden hazırlanmış bir reçete empoze etmeye çalışmamıştır.⁷² Onun yerine komşu ülkelerin siyasi reform sürecine mali destek vermeyi öngörmüştür.

Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Ortak Refah için İşbirliği stratejisi çerçevesinde AB, bölge politikasını demokratik dönüşüm, sivil toplum ortaklığı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma olmak üzere üç temel unsura dayandırmış ve yöntem olarak komşu ülkeler arasındaki farklılıkları gözetken teşvik bazlı bir yaklaşım benimsemiştir.⁷³

Aslında AB'nin teşvik bazlı ve ülkeden ülkeye farklılaşan siyaset yaklaşımı yeni bir durum değildir. Aksine AB, 2011 olayları öncesi bölge politikasında her iki yönetime birçok kez atıf yapmıştır. Fakat burada altı çizilmesi gereken, "AB'nin bölge ülkelere vereceği mali, teknik ve diplomatik desteği koşulluluk ilkesiyle demokratik reform sürecine sıkıca bağlamasıdır." Bu kapsamda yeni ENP çerçevesinde AB, 'daha fazla reform daha fazla fon' prensibine dayanan 'akıllı şartlanma' ile daha fazla reform yapan ülkelere daha fazla teşvik sağlanmasını, reformda geri kalan ülkelere ise teşvik miktarının kısıtlanmasını öngörmüştür.⁷⁴

25 Mayıs 2011 tarihinde AB Komisyonu yeni bir girişimde bulunarak, 'Değişen Bölgeye Yeni Yanıt' adlı belgeyi yayımlamıştır. AB'nin uzun dönemli bölge politikasının içeriğini sunan bu belgede, 'Demokrasi ve Refah için İşbirliği' belgesinde vurgulanan esaslar detaylandırılarak kapsamlı bir çerçeveye oturtulmuştur.⁷⁵ AB bu girişimle, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin ekonomik ve demokratik gelişimi için daha fazla mali destek, daha açık piyasa erişimi ve nüfus hareketliliği (3M: market, money, mobility) taahhüdünde bulunmuştur.⁷⁶

2011 yılından 2015'e kadar ki süreçte AB ve komşu ülkelerdeki olumsuz ve endişe verici gelişmeler göz önüne alındığında, ENP'nin AB tarafından ayrıntılı bir şekilde ikinci kez gözden geçirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Arap Baharı sonrası

⁷¹ EUR-Lex, "Partnership for Democracy and Prosperity with the Southern Mediterranean", <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Arx0024>, (30.4.2018).

⁷² Bouris, Schuchmacher, s.16.

⁷³ Müjge Küçükkeleş, "AB'nin OrtaDoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", **Seta Analiz**, Sayı: 63, Ocak 2013, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130118172742_setav_analiz_ab_arap_bahari.pdf, (29.4.2018), ss.10-11.

⁷⁴ Küçükkeleş, s.11.

⁷⁵ Küçükkeleş, s.11.

⁷⁶ European Commission, "The EU's Response to the Arab Spring", MEMO/11/918, Brussels, 16.12.2011, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-918_en.htm, (20.04.2018).

Suriye’de iç savaşın patlak vermesi ve tüm bölgeye olumsuz etkilerinin ciddi derecede sürmesi; Mısır’da demokratik olarak seçilen ilk sivil Mısır Cumhurbaşkanı’na karşı 3 Temmuz 2003’te gerçekleştirilen askeri darbe; IŞİD/DAES gibi birçok yeni terör örgütünün oluşması; Avrupa’nın merkez şehirlerinde gerçekleşen terör olayları, çevre ülkelerden AB’ye düzensiz göç akınlarının artması, 2015 yılında ENP’nin tekrar revize edilmesine sebep olan olaylardan bazılarıdır. Özellikle Karadeniz Bölgesinde yaşanan ve Birlik güvenliği için endişe verici olaylar da Junker Komisyonu’nun komşuluk politikasını tekrar gözden geçirmesini gerekli kılan olan önemli faktörler arasında yer almıştır. Örneğin, 2013/2014 Euromaidan devrimi ardından yeniden dirilen revizyonist Rusya’nın Kırım’ı yasa dışı ilhak etmesi, Ukrayna’nın Doğusundaki Donbas bölgesinde Rus yanlıları ile Ukrayna askeri güçleri arasında çatışmaların çıkması, hem bölgenin hem de AB’nin güvenliği için kaygı verici olarak nitelendirilmiştir.⁷⁷ Ayrıca, Ukrayna Başbakanı Timoşenko’nun hapsedilmesi, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki gerginliklerin artması, Gürcistan’daki demokratik standartların ve uygulamaların bozulması, Moldova’da siyasi krizlerin artması, Ermenistan, Azerbaycan ve Belarus’un demokratikleşme yönünde reform yapmada isteksiz olması, Birliğin Doğu komşuluk politikasında karşılaştığı diğer ciddi sorunlar olarak göze çarpmıştır.⁷⁸

Mevcut komşuluk politikasının bölgedeki olumsuz gelişmelere etkin şekilde cevap verememesi üzerine, ENP’yi ‘nı tekrar gözden geçirmek için harekete geçen Juncker Komisyonu, ilk olarak ‘‘Yeni bir ENP’ye doğru Ortak İstişare’’ belgesi yayımlamıştır.⁷⁹ Bu belgede, AB’nin Ortak ülkelerle ekonomik ve politik bağlantısının arttırılması için daha yakın işbirliği ve ortaklıklar kurulmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Belge, komşu ülkelerde yaşanan endişe verici olaylardan dolayı, komşuluğun on yıl öncekinden daha istikrarsız bir konuma geldiğinin altını çizmiştir. Belgede, komşu ülkelerde yaşanan endişe verici olayların, AB’nin düzensiz göç ve sığınmacı akını ve güvenlik tehditleri gibi ciddi derecede önemli sorunlarla karşı karşıya kalmasına sebep olduğu belirtilmiş ve ENP’nin, bu son gelişmelere ve ortak ülkelerin değişen isteklerine her zaman yeterli cevap veremediği

⁷⁷ Bouris, Schumacher, ss.1-2.

⁷⁸ Bouris, Schumacher, ss.1-2.

⁷⁹ European Commission, JOIN(2015) 6 final, s.2.

vurgulanmıştır.⁸⁰ Ayrıca, AB'nin son yıllarda karşılaştığı ekonomik krizin, komşuluk politikası ve komşu ülkeler üzerinde kaçınılmaz olarak bir etkisinin olduğu vurgulanmıştır. Belgede, komşuluk politikası kapsamında AB'nin bazı açılardan etkisini arttırdığı fakat rekabete dayalı çıkar çatışmaları sebebiyle bir dizi alanda reform gündeminin durduğu belirtilmiştir. Çünkü tüm ortaklar, çoğulculuk ve entegrasyon modeli altında AB ile özel bir ortaklık kurulmasına eşit mesafede ilgi göstermemektedir.⁸¹ Bazı ortaklar aktif olarak AB ile daha yakın entegrasyon arayışında iken diğerleri ENP'nin inşa edildiği ilkelerinden/varsayımlardan bazılarını sorgulamaktadır. Her ne kadar farklılaştırma kavramı ENP kapsamında baştan beri mevcut olsa da, ortak ülkeler her zaman kendi arzularını yeterince yansıtmamaktadır. Ayrıca, ortak ülkelerdeki ortak sahiplenme algısının eksikliği, ENP'nin tam bir şekilde potansiyelini gerçekleştirmesini engellemektedir. "Daha fazla reform daha fazla fon" AB'nin temel değerlerine olan bağlılığının altını çizmektedir. Fakat bu yaklaşım, ortak ülkelerde daha fazla reform yapılmasını teşvik etmede her zaman başarılı olamamıştır.⁸²

AB, değişen siyasi koşullara ve önceliklere adaptasyonun kolay sağlanması ve AB entegrasyon sürecinde ortak ülkelerin karşılaştıkları zorluklara daha hızlı çözüm yolları bulmak için "Yeni bir ENP'ye doğru Ortak İstişare" belgesinden sekiz ay sonra ise yeni ENP'nin ana hatlarını ortaya koyan 18 Kasım 2015 tarihli "Avrupa Komşuluk Politikasının Gözden Geçirilmesi" başlıklı bir Ortak Tebliğ yayımlanmıştır.⁸³ Bu Ortak Tebliğde, AB'nin komşularıyla nasıl daha etkili ortaklıklar kurabileceğine yönelik yol haritaları sunulmuştur. Buna ilaveten, AB'nin, komşuluk alanındaki pek çok zorluğu tek başına çözemeyeceği fakat yeni ENP'nin, komşuluk bölgesinde olumlu gelişim koşullarının yaratılmasına yardımcı olacağı vurgulanmıştır.⁸⁴

Yeni ENP kapsamında AB'nin öncelikli konusu komşu ülkelerde istikrarın sağlanması olmuştur. Yeni ENP kapsamında komşu ülkelerle ilişkilerin

⁸⁰ European Commission, JOIN(2015) 6 final, ss.1-2.

⁸¹ European Commission, JOIN(2015) 6 final, s.2.

⁸² European Commission, JOIN(2015) 6 final, s.4.

⁸³ European Commission, "Review of the European Neighbourhood Policy", {SWD(2015) 500 final}, 18.11.2015, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/key-documents/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf, (25.5.2018), s.1.

⁸⁴ European Commission, {SWD(2015) 500 final}, s.1.

derinleştirilmesi ve geliştirilmesi için, ‘farklılaştırma’ ‘sahiplenme’ (ownership), ‘odaklanma’ (focus) ve ‘esneklik’ (flexibility) prensiplerinin güçlendirilmesine öncelik veren bir yaklaşım benimsenmiştir. Bunlar arasında özellikle farklılaştırma ve daha büyük karşılıklı sahiplenme yaklaşımı, yeni ENP'nin ayırt edici özelliği olmuştur.⁸⁵ Buna ilaveten, yeni ENP ile mevcut ENP araçları ve kaynaklarının daha tutarlı ve esnek bir şekilde uygulanması öngörölmüş ve sivil toplum ve sosyal ortaklarla daha derin bir etkileşim oluşturulması hedeflenmiştir.⁸⁶

⁸⁵ European Commission, {SWD(2015) 500 final}, s.2.

⁸⁶ European Commission, {SWD(2015) 500 final}, s.2.

İKİNCİ BÖLÜM

KARADENİZ BÖLGESİ VE AB

2.1. KARADENİZ BÖLGESİNİN COĞRAFI KONUMU VE JEOPOLİTİĞİ

Karadeniz Bölgesi bulunduğu coğrafi konum itibarıyla jeostratejik ve jeopolitik öneme sahip bir bölgedir. Zengin yer altı ve yer üstü kaynaklara sahip olan Karadeniz Bölgesi, enerji ve ulaşım ağları için önemli bir koridor ve yüksek büyüme potansiyeli olan genişleyen bir pazar konumundadır. Bölge coğrafyasının yüksek ve dağlık yapısı, savunma bakımından elverişli bir ortam sağlamaktadır. Ayrıca bölgenin önemli ve büyük limanlara sahip olması, bölge ülkelerinin askeri ve ekonomi alanlarının gelişmesi için muazzam fırsatlar sunmaktadır. Bölge göze çarpan bu özellikleriyle, yüzyıllar boyunca, büyük güçlerin çıkar çatışmaları ve gövde gösterilerine tanık olmuştur. Karadeniz Bölgesinin “Avrupa, Ortadoğu ve Asya üçgeninin” ortasında yer alması sebebinden ötürü⁸⁷ Karadeniz’de istikrar ve güvenliğin sağlanmasının, hem bölgenin refah ve güvenliği açısından hem de bölgeyi çevreleyen bu üç alanın refah ve güvenliği açısından önem teşkil ettiği açıkça söylenebilir.

2.1.1. Karadeniz Bölgesinin Coğrafi Konumu

Stratejik bir öneme sahip olan Karadeniz, “Kuzeyinde Ukrayna ve Kırım’ın ilhakı sonrasında Rusya, Güneyinde Türkiye, Doğusunda Rusya ve Gürcistan, Batısında Romanya ve Bulgaristan sahilleri ile çevrili bir iç denizdir.”⁸⁸ Karadeniz, İstanbul ve Çanakkale Boğazları aracılığıyla Ege Denizi’ne ve Ege Denizi’nin üzerinden açık sulara kadar ulaşabilmektedir. Büyük Avrupa nehirleri olan Tuna, Dinyeper ve Azak Denizi üzerinden Don nehri, Karadeniz’e akmaktadır. Azak Denizi Kerç Boğazı aracılığıyla Karadeniz’e bağlanmaktadır.⁸⁹

⁸⁷ Commission of European Communities, COM(2007) 160 final, s.2.

⁸⁸ Alper Turhan, Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Meydana Gelen Jeopolitik Kırılmalar ve Türkiye Jeopolitiği, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 2016, s.21.

⁸⁹ Black Sea Commission, “The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution: Geography”, http://www.blacksea-commission.org/_geography.asp, (1.5.2018).

Coğrafi olarak Karadeniz Bölgesi, net bir sınırlara sahip olmayan elastik bir bölge niteliği taşımasından dolayı, kesin olarak hangi ülkeleri kapsadığını söylemek zordur. King'e göre Bölgenin kapsadığı alan ve ülke sayısı farklı kriterler çerçevesinde ele alındığında, değişkenlik gösterebilmektedir. Karadeniz Bölgesinin kapsadığı alan ekolojik açıdan ele alındığında, “Orta Avrupa’dan Urallar’a” kadar ekolojik etki alanı bulunan bölgenin yirmi iki ülkeyi kapsadığı öne sürülebilir. Karadeniz Bölgesinin kapsadığı alan ülkelerin Karadeniz’e kıyıdaş olma kriteri açısından ele alındığında, Karadeniz Bölgesinin; Bulgaristan, Romanya, Rusya, Gürcistan, Türkiye ve Ukrayna olmak üzere altı kıyıdaş ülkeden ibaret olduğu söylenebilir.⁹⁰ Bölgenin kapsadığı alan bir siyasi/ekonomik örgüte üyelik kriteri açısından ele alındığında ise, Karadeniz Bölgesinin; Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Sırbistan, Rusya, Moldova, Ukrayna, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, olmak üzere toplam on iki ülkeyi kapsadığı öne sürülebilir.⁹¹

Karadeniz, elastik niteliğinden dolayı coğrafi olarak farklı kaynaklarda farklı ifadelerle nitelendirilmiştir. Bu kapsamda, “Karadeniz Bölgesi”, “geniş/genişletilmiş Karadeniz Bölgesi” ve “Karadeniz Havzası” gibi ifadeler farklı akademik çalışmalarda farklı ülkeler dâhil edilerek kullanılmıştır.⁹²

AB, (geniş) Karadeniz coğrafyasının, Batı Balkanlar alt bölgesinde yer alan Arnavutluk ve Sırbistan dışındaki tüm KEİ üyelerini kapsadığını öne sürmüş⁹³ ve Karadeniz’i Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında bir alan olarak nitelendirmiştir.⁹⁴

Charles King, Karadeniz’i "Balkanlar'dan Kafkasya'ya, Ukrayna ve Rusya bozkırlarından Anadolu'ya kadar olan kara ve deniz manzarası" olarak tanımlamaktadır.⁹⁵ Manoli, Karadeniz’in ağırlıklı olarak Akdeniz ve Avrupa gibi

⁹⁰ Charles King, “The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century”, **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, (Ed. Daniel Hamilton and Gerhard Mangott) , Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s.5

⁹¹ King, s. 5.

⁹² Ahmet Aşık, “Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı 12, 2012, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84521>, (23.3.2018), s.36.

⁹³ Panagiota Manoli, **The Dynamics of Black Sea Subregionalism**, Roudledge, Oxon, 2016, (Dynamics), s.2.

⁹⁴ Commission of the European Communities, “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative”, **COM(2007) 160 final**, Brüksel, 11.04.2007, http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf, (23.3.2018((COM(2007) 160 final), s.2.

⁹⁵ King, 2008, s.2.

tarihî önemi olan bölgelerin sınırlarında yer aldığını ifade etmektedir.⁹⁶ Ayrıca Manoli, bölgeyi, tarihsel olarak "Avrupa paradigması" ile Doğu ve Rus İmparatorluklarında somutlaşan "oryantal despotizm" arasında kalan “hareketli bir alan” olarak nitelendirmektedir.⁹⁷ Manoli’ye göre, uluslararası ilişkiler akademisyenleri genellikle Karadeniz’in coğrafi boyutuna değinmiş, fakat Karadeniz’i uluslararası bir alt sistem ya da bölgesel bir aktör olarak yeterince değerlendirmemiştir.⁹⁸

2.1.2. Karadeniz Bölgesinin Jeopolitik Yapısı ve Önemi

Karadeniz Bölgesinin kapsadığı ülkelerin; siyasi ve ekonomik gelişmişlik seviyesi, askeri potansiyel gücü, jeopolitik çıkarları ve kültürel, sosyal ve dini geleneklerinin önemli derecede birbirinden farklılık göstermesi, bölgeyi daha geniş Avrupa'daki en heterojen ve karmaşık alanlardan biri haline getirmiştir.⁹⁹ Antik Çağ'dan bu yana Karadeniz Bölgesi, bir devletin “arka bahçesi” olma geleneğini sürdürmüştür. Bizans, Osmanlı ve en son Rusların hâkimiyet kurmaya çalıştığı Karadeniz Bölgesi, Soğuk Savaş boyunca Türkiye dışında Sovyetler Birliği tarafından çevrelenmiş dışa etkiye kapalı bir konumda olmuştur.¹⁰⁰

Genel olarak son iki yüzyılda Karadeniz Bölgesinin stratejik ortamı, üç faktörün etkileşimi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu faktörler, Avrupa ve Avrasya devletleri ile imparatorluklar arasındaki güç dengeleri; küçük devletlerin ve halkların büyük güçlerin eylemlerinden doğrudan etkilenen siyasi hırsları; bölgenin, ticari açıdan stratejik öneme sahip geçiş noktası konumunda olmasından ibarettir.¹⁰¹ Bu faktörlerin, bugün birçok yönden Karadeniz Bölgesindeki konuları ve çıkarları tanımlamaya devam ettiği söylenebilir.

⁹⁶ Panagiota Manoli, “Where is Black Sea Regionalism Heading?”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 10, Sayı: 3, Eylül 2010, (Heading), s.324.

⁹⁷ Manoli, Heading, s.324.

⁹⁸ Manoli, Dynamics, s.2.

⁹⁹ Oleksandr Pavliuk, “Introduction”, **The BlackSea Region: Cooperation and Security Building**, (Ed. Oleksandr Pavliuk ve Ivanna Klympush), EastWest Institute, Londra, 2004, s.7.

¹⁰⁰ Mustafa Aydın, “Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions”, **Perceptions**, 2005, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Mustafa-Ayd%A6-n.pdf>, (1.5.2018), s.61.

¹⁰¹ King, s.6.

Soğuk Savaş boyunca Moskova tarafından kontrol altında tutulan Karadeniz Bölgesinin çevresi, eski Sovyet uydusu devletlerin bağımsızlığını kazanmasıyla daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir hareketlenmeye sahne olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bölgenin geleceğini ve kaderini etkileyebilecek siyasi, ekonomik ve askeri aktörlerin sayısında oldukça artış görülmüştür.¹⁰² Sovyetler Birliği'nin yıkıntılarından ortaya çıkan devletlerin Karadeniz jeopolitikaları, ağırlıklı olarak bölgesel işbirliği girişimleri kapsamında çerçevelenmiştir. Soğuk Savaş sonrası, kademeli olarak bölgeye ilgisi artan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve AB gibi uluslararası aktörler ise Karadeniz jeopolitikalarını ağırlıklı olarak enerji ve güvenlik kapsamında belirlemişlerdir.¹⁰³

Yukarıda değinildiği gibi, 1990'ların başından bu yana Karadeniz Bölgesi, temel jeopolitik değişikliklere ve bölgesel dinamiklerinde önemli kaymalara tanık olmuştur. Karadeniz alt bölgesi jeopolitik açıdan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni bir şekil almıştır. Soğuk Savaş'ın ardından bölgede oluşan siyasi, ekonomik zorluklar ve asimetrik güvenlik tehditleri bağımsızlığını yeni kazanan Karadeniz ülkelerinin karşılaştığı temel sorunlar olarak ön plana çıkmıştır. İlgili sorunlar, eski komünist bu ülkelerin “sosyalizmden kapitalizme” geçiş süreçlerini sekteye uğratmış ve ayrıca Karadeniz Bölgesinin ekonomik ve siyasi yönden gelişmesini olumsuz etkilemiştir.¹⁰⁴

Karadeniz Bölgesi, Rusya için derin ilgi ve hayati önem taşımaktadır. Bölgesel aktör olarak kendi konumunu korumayı amaçlayan Rusya, arka bahçesi olarak gördüğü eski uydu devletlerinin Batı ile yakınlaşmasını hoş karşılamamaktadır. Örneğin, 2004 Gül Devrimi'nden sonra Şevardnaze'nin yerine Gürcistan devlet başkanlığına gelen Mihail Saakaşvili'nin, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve AB'ye yakınlaşmaya yönelik bir politika izlemesi Rusya'yı oldukça rahatsız etmiştir. Saakaşvili'nin Batı yanlısı politikaları ve stratejileri bir yandan Rusya'yı bölgeye daha çok çekerken, diğer yandan Rusya'nın ayrılıkçı bölgeler olan Abhazya ve Güney Osetya'ya desteğinin artmasına neden

¹⁰² Aydın, s.61.

¹⁰³ Göknıl Erbaş, “Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2012, s.193.

¹⁰⁴ Pavliuk, s.7.

olmuştur.¹⁰⁵ Buna paralel olarak Rusya, Ağustos 2008’de Güney Osetya ve Gürcistan arasında alevlenen çatışmaya müdahil olarak Gürcistan’a karşı savaşmış ve akabinde Gürcistan’ın ayrılıkçı bölgeleri olan Güney Osetya ve Abhazya’yı 26 Ağustos 2008’de tanımıştır. Gürcistan’da yaşanan bu gelişmeler, eski Sovyet ülkelerinin halen Rus tehlikesi altında olduğu ve Rusya’nın revizyonist politikalarının canlandığına dair önemli bir ipucu niteliğinde olmuştur. AB dönem başkanı Fransa eski Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin aracılığıyla geçici olarak durdurulan 2008 krizi, ABD’nin yardım bahanesiyle gemilerini Karadeniz’e sokmasıyla daha farklı bir boyuta taşınmıştır.¹⁰⁶ Rusya’nın, Karadeniz Bölgesinde cephe aldığı bir diğer Batı yanlısı ülke Ukrayna olmuştur. Euromaidan devrimiyle Ukrayna’da çarkların Batıya doğru dönmeye başlaması, Rusya’nın Kırım ve Ukrayna’nın Doğusu üzerinde politikalar üretmesini tetiklemiştir. Bu bağlamda, stratejik gerekçeleri de göz önünde bulunduran Rusya, Kırım’a askeri müdahalede bulunarak Kırım’ı yasa dışı ilhak etmiştir. Ayrıca, Doğu Ukrayna’da Rusya yanlısı ayrılıkçı güçler Ukrayna silahlı kuvvetleriyle çatışmaya başlamıştır.¹⁰⁷ Rusya’nın dış politika alanında bu saldırgan tutumlarının önemli nedenlerinden biri olarak Karadeniz Bölgesindeki jeopolitik dengenin ABD ve AB lehine kaymasını engellemek olduğu açıkça öne sürülebilir.

ABD, özellikle Güney Kafkasya ülkelerinin tekrar Rus etki alanına girmesini engellemeye çalışmaktadır. ABD, ayrıca hem siyasi hem de ekonomik anlamda bölgede etki alanını genişletmeye uğraşmaktadır. Çünkü ABD için bu bölge, enerji güvenliğinin sağlanması, Orta Asya’ya geçişin kolaylaşması ve Rusya, İran ve hatta Çin’in kontrol altında tutulmasını kolaylaştıracak bir stratejik konumda olması açısından çok önemlidir.¹⁰⁸

Amerika, özellikle 2001 Eylül saldırıları sonrası oluşturulan güvenlik stratejileri paralelinde, silahlı kuvvetlerinin Doğu Avrupa’ya konuşlandırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. ABD; Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan’ı bu yapılanma içerisinde ana yerleşim yerleri olarak planlamıştır.

¹⁰⁵ Şenol Kantarcı, ‘‘Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Güney Osetya’ Sorunu’’, **Güney Kafkasya, Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, (Ed. Cavid Veliev ve Araz Aslanlı) , Berikan Matbacılık, Ankara, ss.262-263.

¹⁰⁶ Aşık, s.42.

¹⁰⁷ NATO, ‘‘Ukraine Three Years on: a Basis For Optimism’’, **NATO Review Newsletter**, <https://www.nato.int/docu/review/2017/also-in-2017/ukraine-three-years-optimism-russia-military-war-poroshenko-stoltenberg-nato-secretary-general-crimea-annexation/EN/index.htm>, (21.3.2018).

¹⁰⁸ Aşık, s.44.

Bulgaristan'daki Bezmer ve Novo Selo üsleri ve Romanya'da Babadağ, Köstence ve Fetesti üsleri ABD'nin Karadeniz coğrafyasındaki yeni stratejik üsleri olarak seçilmiştir.¹⁰⁹ Ayrıca, NATO'nun Karadeniz'deki etki alanının güçlendirilmesi amacıyla Romanya ve Bulgaristan 2004 yılında NATO'ya dâhil edilmiştir. Şüphesiz hem NATO'nun hem de ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasındaki Karadeniz jeopolitikaları, bölgede en çok Rusya'yı tedirgin etmiştir. Bu bağlamda, NATO'nun doğu genişlemesi, bölgede aktör haline gelmek isteyen ABD ile bölgedeki aktör rolünü kaybetmek istemeyen Rusya'nın ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur.¹¹⁰

ABD'nin güvenlik dışında Karadeniz Bölgesine ilgi duymasının temel sebeplerinden biri de bu bölgenin zengin enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. ABD, Karadeniz Bölgesindeki enerji arz güvenliğini sağlayarak, bölge enerji kaynaklarının Batı pazarlarına sorunsuz bir şekilde ulaştırılmasını hedeflemektedir. Bu hedefi gerçekleştirme amacıyla Amerikan petrol şirketlerinin payını arttırıcı politikalar izlemektedir.¹¹¹

Karadeniz'de bölgesel bir güç olarak Türkiye ise, soğuk Savaş sonrası bölgede oluşan asimetrik güvenlik tehditlerine karşı çok taraflı ekonomik ve güvenlik işbirliğinin inşa edilmesine yönelik çaba harcamış ve Karadeniz Bölgesinde işbirliğinin teşvik edilmesinde aktif bir rol oynamıştır.¹¹² Bu kapsamda Türkiye; KEİ, Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Uyum Harekâtı (KUHA) gibi bölgesel işbirliği girişimlerinin kurulmasında öncü rol oynamıştır. Türkiye bir NATO üyesi olmasına rağmen, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin zedelenmesinden çekindiği için Karadeniz sularında NATO güçlerinin yayılmasına sıcak bakmamış, Karadeniz'in güvenliğinin Rusya ile işbirliği yaparak kıyıdaş ülkeler tarafından sağlanmasına yönelik bir tutum sergilemiştir.¹¹³

¹⁰⁹ Gökhan Eşel, "Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde: Amerikan Faktörü", (6-7 Kasım 2014'de VI. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş hali), 2015, http://iibf.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/Dergi_1/04.pdf, (1.5.2018), s.54.

¹¹⁰ Eşel, s.54.

¹¹¹ Aşık, s.44.

¹¹² Stephen Larrabee ve Ian O. Lesser, **Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty**, RAND, Santa Monica, 2003, s.121.

¹¹³ Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye Akademik Bakış", Cilt: 1, Sayı: 1, Kış 2017, s.212.

Yani Türkiye, Boğazlardan geçiş ve Karadeniz’de askeri güç bulundurma konusunda Rusya ile aynı düşünceyi savunmuştur.¹¹⁴

Toparlamamız gerekirse, Soğuk Savaş boyunca Sovyet hegemonyası altında dış etkiye kapalı olan Karadeniz Bölgesi, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından eski Sovyet uydu devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla, uluslararası etkileşime açılmış ve çok aktörlü bir yapıya dönüşmüştür. Bölgenin jeopolitik dengesi, Karadeniz ülkelerinin çoğunun AB ve NATO’ya yakın bir dış politika izlemesiyle Batı lehine değişmeye başlamıştır. AB genişleme süreci ve AB’nin Doğu komşu ülkeleri ile ilişkilerinin geleceğine yönelik açık bir politika geliştirme ihtiyacı; ABD’nin “güvenlik kaygıları” ve enerji güvenliğini sağlama isteğinden dolayı Karadeniz’de kendine müttefik arayışı; Rusya’nın Avrasya’daki etki alanını güçlendirme arzusunun canlanmış olması, Karadeniz Bölgesini önemli derecede stratejik çıkarların söz konusu olduğu bir bölgeye dönüştürmüştür.¹¹⁵ Karadeniz ülkelerinin, güvenlik kaygıları sebebiyle ABD ve NATO ile yakın ilişkiler kurma çabaları ve özellikle ekonomik sorunlarını çözme maksadıyla AB’ye dâhil olma istekleri, kendi aralarındaki işbirliği süreçlerinin zayıflamasına neden olmuştur.¹¹⁶

2.2. BÖLGESELÇİLİK VE KARADENİZ BÖLGESİ

Karadeniz’in bölgesel kimliğinin, Sovyetler Birliği’nin çöküşünü takiben şekillenmeye başlayan nispeten yeni bir kavram olduğu öne sürülebilir.¹¹⁷ Özellikle 1990’lı yılların başlarında KEİ’nin kurulması Karadeniz’e yönelik bölgeselcilik girişimlerinin ilk aşamasını oluşturmuştur. Bölgede kurulan en geniş ve teşkilatlı örgüt olan KEİ çok boyutlu bir bölgesel örgütlenme olarak nitelendirilmektedir.¹¹⁸

¹¹⁴ Nadire F. İrge, “Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Özel Sayı, Nisan 2017, s.79.

¹¹⁵ King, s.2.

¹¹⁶ İrge, s.79.

¹¹⁷ Adriana Petre, “The Process of Regionalism in the Black Sea Region between 1991- 2016 - Implications and Perspectives”, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Danışman: Ammon Cheskin ve Jan Ludvík), University of Glasgow, Faculty of Social Science, Glasgow,2017, s.9.

¹¹⁸ Petre, ss.9-10.

KEİ, farklı jeopolitik ve ekonomik gerçekliklere sahip bir alanda çok taraflı işbirliği için bir çerçeve oluşturmayı başarmıştır.¹¹⁹

Günümüze kadar Karadeniz'in bölgesel kimliğine ilişkin çok sayıda tartışma gerçekleşmiştir. Bu tartışmalarda genel itibarıyla Karadeniz'in bir bölge olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği konusu üzerine yoğunlaşmıştır.¹²⁰ Tezin bu bölümünde bu tartışma konusu ile ilgili yeni bir bakış açısı sunma amacıyla önce bölge kavramının tanımı yapılmakta ve akabinde birbirine yakın fakat aynı anlamda olmayan bölgeselcilik ve bölgeselleşme kavramları açıklanmakta ve ayrıca 1990'lı yıllardan günümüze kadar ki Karadeniz'e yönelik bölgeselcilik girişimleri analiz edilmektedir.

2.2.1. Bölge Nedir?

"Bölge" kavramı, birçok bilim insanı tarafından farklı perspektifler ve fikirler çerçevesinde tanımlanmış ve çeşitli disiplinler arası alanlar tarafından ele alınarak farklı tanımlara tabi tutulmuştur.¹²¹ Dolayısıyla, "bölge" kavramı literatürde farklı tanımlar eşliğinde kendine yer edinmiştir.

Terminolojik olarak bölge' kelimesi; istikamet, hat, sınır, sınır hattı, alan, semt ve mahalle gibi birçok anlama sahip olan Latince "regio" kelimesinden ortaya çıkmıştır.¹²² Bölge, "coğrafi olarak aynı alanda bulunan belirli bir grup ülke"¹²³ olarak tanımlanabilir. Bu tanım; bölgelerin, komşu ulus devletler arasındaki etkileşiminin bir doğal sonucu olarak oluştuğu fikrine dayanmaktadır. Fakat her ne kadar coğrafi yakınlık bir bölgenin tanım aşamasında en önemli faktör olsa da, tanım için tamamen yeterli bir unsur değildir. Bir başka deyişle, bir bölge, "kurucu devletler arasında coğrafi yakınlığın ötesinde" bir anlam taşımaktadır.¹²⁴ Dolayısıyla bir bölgeyi tanımlamanın temel ilkesi; salt coğrafi konum nitelikleri ile

¹¹⁹ International Democracy Watch, "Organization of the Black Sea Economic Cooperation", <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/organization-of-the-black-sea-economic-cooperation>, (25.5.2018).

¹²⁰ Petre, s.9.

¹²¹ Fabio B. Contel, "Concepts of Region and Regionalization: Aspects of Its Evolution and Possible Uses to Health Regionalization", *Saúde Soc.* São Paulo, Cilt: 24, Sayı: 2, 2015, s.448.

¹²² Frans Schrijver, *Regionalism after Regionalisation Spain France and the United Kingdom*, Vossiuspers UvA, Amsterdam University Press, 2006, s.21.

¹²³ Edward D. Mansfield ve Helen V. Milner, "The New Wave of Regionalism," *International Organization*, Cilt: 53, Sayı: 3, 1999, ss.590-591.

¹²⁴ Mansfield, Milner, ss.590-591.

ilgili değil; aynı zamanda fiziksel, toplumsal, demografik, kültürel özellikler, sosyo-ekonomik nitelikler ve siyasi durumları ile de ilgilidir. Geniş anlamda bir bölge; belirli bir karasal alanda yer alan, belirli sosyo-ekonomik ilişkilere, benzer çıkarlara ve beklentilere sahip olan ve siyasi ve güvenlik alanlarında ortak sorunlarla karşı karşıya olan, bir dizi devlet ve devlet dışı aktörden oluşan spesifik bir coğrafi alan olarak tanımlanabilir. Bu ortak ve benzer nitelik ve özellikler, bir bölgeyi diğer komşu bölgelerden ayırt etmeye yardımcı olan önemli unsurlardır.¹²⁵

Johnton'a göre, "bir bölge, onu diğer bölgelerden farklı kılan 'birliktelik ilkesine' sahip bir alandır". Bu birliktelik ilkesi; bölgeye atfedilen bir dizi sosyo-ekonomik özellikler, bir takım tarihsel gelişmeler ya da bölgeyi sınırlayan örgütsel ve siyasi sınırlar ve sorunlar olabilir.¹²⁶ Bu tanım doğrultusunda, her biri bir takım belirli ayırt edici özelliklere sahip "Güney Asya", "Balkanlar" ve "Orta Doğu" gibi coğrafi alanlar farklı birer bölge olarak nitelendirilir.¹²⁷

Bölgeyi oluşturan aktörler arasında ortak bir kimliğin var olup olmaması bölgelerin temel bir bileşeni değildir. Daha açık bir ifadeyle, "kimlik" kavramı, bir bölgenin oluşmasında gerekli temel bir unsur değildir. Bu bağlamda, Romanya, Türkiye, Gürcistan ve Rusya gibi farklı etnik kimliklere sahip devletlerin yer aldığı "Karadeniz" belirli bir bölge statüsünde değerlendirilebilir.¹²⁸

2.2.2. Bölgeselleşme ve Bölgeselcilik

Bölgesel hareketler tarih boyunca farklı biçimlerde gerçekleştirilmesine rağmen, "bölgeselcilik" kavram olarak 20. yüzyılda özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, uluslararası ilişkiler disiplinde önem kazanmaya başlamış ve bir araştırma konusu haline gelmiştir. 1950'lerde başlayan Avrupa'daki dikkat çekici bölgesel entegrasyon süreci, bölgeselcilik kavramının ivme kazanmasına büyük katkıda bulunmuştur.¹²⁹ Ayrıca, Soğuk Savaş'ın sona

¹²⁵ Richard H. Rijnks, Dirk Strijker, "Spatial effects on the Image and Identity of a Rural Area", *Journal of Environmental Psychology*, Cilt: 36, Aralık 2013, s.103.

¹²⁶ Rijnks ve Strijker, s.103

¹²⁷ Schrijver, ss.21-22.

¹²⁸ King, s.5.

¹²⁹ Chunyao Yi, "Emergence of Regionalism: About State Preference Formation", POLIS Working Paper No. 23 Haziran 2007, <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/research/working-papers/wp23yi.pdf>, (25.5.2018), ss.3-4.

ermesi sonucu bir yandan uluslararası sistemin değişmesi diğer yandan yeni güvenlik tehditlerinin ve sorunların ortaya çıkması, bölgeselleşme ve bölgeselcilik hareketlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bölgeselciliğin çok boyutlu yapısı, hem akademisyenlerin hem de politika yapımcıların karşısına yeni birtakım sorular, bilinmezlikler ve sorunlar getirmiş ve böylece çok sayıda teori ve kavramın yaygınlaşması sağlanmıştır.¹³⁰

“Bölgeselcilik” (regionalism) ve “bölgeselleşme” (regionalisation) kavramları yakın anlama sahip olsa da, birbirinden anlamca farklı kavramlardır. Fredrick Söderbaum, bölgeselciliği, devlet ve devlet dışı aktörlerin belirli bir bölge veya bir dünya düzeninde işbirliği yapması ve bir stratejiyi koordine etmesi için oluşturdukları bir politika ve bir proje olarak nitelendirmektedir. Söderbaum, genellikle bu tür politika ve projelerin resmi bir programla ilişkilendirildiğini ve bunun sonucunda bir kurum oluşturulduğunu savunmaktadır. Söderbaum, bölgeselleşmenin ise “bölgesel bir alan yaratan kimlik, entegrasyon, uyum ve işbirliği süreci” anlamına geldiğini belirtmektedir.¹³¹ Andrew Hurrell ise, bölgeselleşmeyi sosyal ve ekonomik entegrasyonun bir sonucu olarak bir "bölgedeki toplumsal entegrasyonun büyümesi" olarak nitelendirmektedir.¹³²

Bölgeselcilik, ulus için sosyal ve ekonomik dengeyi ifade etmektedir.¹³³ Bölgeselcilik, devlet ya da devlet dışı aktörlerin kapasitelerini geliştirme anlamına gelmektedir.¹³⁴ Bölgeselcilik girişimi, bu aktörler arasında çeşitli alanlarda uyumun sağlanması ve mevcut sorunların çözülmesi açısından önemli bir unsurdur.

Bölgeselleşme ise bir yandan ulus devlet ve küresel sistem arasında arabuluculuk yapan bir yönetim seviyesi sağlarken, diğer bir yandan devletlerin ve devlet dışı aktörlerin bölgesel ölçekte çeşitli küresel yönetim konularını toplu

¹³⁰ Fredrik Söderbaum, “Theories of Regionalism”, **The Routledge Handbook of Asian Regionalism**, (Ed. Mark Beeson and Richard Stubbs), Routledge, Oxan, 2012, s.11.

¹³¹ Fredrik Söderbaum, “African Regionalism and EU-African Interregionalism”, **European Union and New Regionalism**, (Ed. Mario Telo), İkinci Basım, Asghate Publishing, Hamshire, 2007, s.188.

¹³² Andrew Hurrell, “Regionalism in Theoretical Perspective”, (Ed. Louise Fawcett and Andrew Hurrell), **Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order**, Oxford University Press, New York, 1995, s.39.

¹³³ Donald Davidson, **Regionalism and Nationalism in the United States: The Attack on "Leviathan"** Routledge, 1991, Londra ve Newyork, s.51.

¹³⁴ Howard J. Grossman, “The Future of Regionalism”, **Regional Government Innovations: A Handbook for Citizens and Public Officials**, (Ed. Roger L. Kemp), McFarland & Company, 2003, s.312.

olarak ele almalarını mümkün kılmaktadır.¹³⁵ Bölgeselleşme, işbirliği eksikliğinden kaynaklanan bir değişim süreci olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla bölgeselleşme ile ilgili aktörler arasında çeşitli alanlarda işbirliği teşvik edilmekte ve taraflar ortak paydada bütünleştirilmektedir. İlgili literatür gözden geçirildiğinde, bölgeselleşmenin genel olarak finans ve ticaret gibi ekonomik konular üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Haggard, bölgeselleşmeyi belirli bir bölge içindeki bir ekonomik süreç olarak tanımlamaktadır ve bölgeselleşmenin ekonomik gelişmeyi hızlandıracağını savunmaktadır.¹³⁶

2.2.3. Karadeniz’e Yönelik Bölgeselcilik Girişimleri

Manoli’ye göre, bugün Karadeniz bölgeselciliği, üçüncü gelişme aşamasından geçmektedir. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra gerçekleşen sistemik değişiklikler ve gelişmeler, Özellikle Avrupa bölgeselciliğinin üç aşamasına dayanak olmuştur. Bölgeselcilik girişiminin ilk aşamasının, 1990’lı yıllarda Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından, sistemik değişimler ve jeopolitik değişimlerden kaynaklanan işbirliği girişimleriyle başladığı öne sürülebilir. Bu süreçte, hem yerel güçler bölgesel liderliği geliştirmek için yeni fırsat ve imkânlar yakalamış hem de yeni bağımsız devletler uluslararası konumlarını geliştirmek ve kalkınma ve güvenlik sorunlarını ele almak için bölgeselcilik girişimlerine önem vermiştir.¹³⁷

Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası artan güvenlik kaygıları ve AB ve NATO’nun doğuya doğru genişlemesi, 2000’li yılların ilk yarısında, Karadeniz bölgeselciliğinin ikinci aşamasının ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar olarak söylenebilir. AB ve NATO’nun Doğu genişlemesi, “yeni bölünme hatlarının” oluşumunu engelleme amacıyla yeni işbirliği süreçlerinin oluşmasını ve/veya mevcut işbirliği planlarının gündeminin yeniden tanımlanmasını tetiklemiştir.¹³⁸

¹³⁵ Richard Higgott , **Regionalisation and Global Governance: the Taming of Globalisation**, (Ed. Andrew F. Cooper ve diğerleri), Routledge, Newyork, 2008, s.xii.

¹³⁶ Etel Solingen, “Multilateralism, Regionalism and Bilateralism: Conceptual Overview from International Relations Theory”, **International Relations in Southeast Asia: Between Bilateralism and Multilateralism**, (Ed. N Ganesan, Ramses Amer), Singapore, ISEAS Publishing, 2010, s.12.

¹³⁷ Panagiota Manoli, “Regional Cooperation in the Black Sea: Building an Inclusive, Innovative, and Integrated Region”, **Commissioned Paper for the Black Sea Trade and Development Bank**, Mayıs 2014, http://www.bstdb.org/publications/Regional_Cooperation_in_the_Black_Sea.pdf, (1.5.2018), (Integrated Region), s.12

¹³⁸ Manoli, Integrated Region, s.12.

Karadeniz bölgeselciliğinin üçüncü evresinin başlangıcı olarak 2007 ve 2008 yılları gösterilebilir. AB'nin bu yıllarda bölgeye yönelik Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı gibi bölgesel girişimleri, Karadeniz'e yönelik bölgesel işbirliği sürecinin üçüncü aşamasını temsil etmektedir. Karadeniz bölgeselciliğinin üçüncü aşaması, AB'nin çok taraflı ilişkilere doğrudan katılımı açısından niteliksel olarak yeni bir süreci simgelemektedir.¹³⁹ Özellikle 2007 AB genişlemesi ve 2008 Gürcistan Savaşı, bu bölgesel işbirliği sürecinin oluşmasını tetikleyen en önemli iki unsur olarak gösterilebilir.

2.2.3.1. Birinci Aşama (1990-2000)

Özellikle Soğuk Savaş sonrasındaki on yıllık süreç, bölgeselleşme ve bölgeselcilik hareketlerinin yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur.¹⁴⁰ Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılmasının etkisiyle gerçekleşen sistemik değişiklikler ve jeopolitik kaymalar sonucu oluşturulan bölgesel işbirliği girişimleri, bölgeselciliğin ilk aşamasını simgelemiştir. Bu bölgesel işbirliği girişimlerinden en önemlisi olarak KEİ gösterilebilir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, Karadeniz Bölgesinin bir barış, istikrar ve refah bölgesi olmasını sağlama amacıyla kurulan KEİ, Karadeniz bölgeselcilik gelişiminin ilk aşamasındaki en önemli girişi simgelenmiştir.¹⁴¹

Karadeniz Bölgesi devletleri arasında kalıcı ve daha yakın bir işbirliğini teşvik etme amacıyla oluşturulan KEİ, Soğuk Savaş sonrası oluşturulan bir yapı olmasına rağmen, kökleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önceye dayanmaktadır. KEİ'nin oluşturulması fikri, KEİ projesini Ocak 1990'da İstanbul'da düzenlenen bir panel tartışmasında açıklayan Türkiye Büyükelçisi Şükrü Elekdağ'a aittir.¹⁴²

Soğuk Savaş sonrası, Türk ve Rus liderlerinin Karadeniz'e yönelik ideolojilerinin birleşmesi, KEİ'nin bir inisiyatif olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Karadeniz çevresinde ekonomik ve siyasi liberalizm çizgileri

¹³⁹ Manoli, Integrated Region, ss.12-14.

¹⁴⁰ Metin Berber ve diğerleri, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, 2011, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30367>, (29.04.2018), s.207.

¹⁴¹ Manoli, Integrated Region, ss. 12-13.

¹⁴² Panagiota Manoli, "Introduction", *Unfolding the Black Sea Economic Cooperation Views from the Region*, XENOPHON Paper, Atina, Haziran 2007, The International Centre for Black Sea Studies, https://www.files.ethz.ch/isn/103699/XENOPHON_PAPER_2.pdf, (1.1.2018), (Unfolding), s.7.

doğrultusunda ekonomik etkileşimi kolaylaştırmak için bir yapı (işbirliği örgütü) oluşturulması, hem Rusya hem de Türkiye tarafından desteklenmiştir. Bu işbirliği fikri, kısa bir süre sonra Karadeniz'in tüm kıyısız devletleri ve Karadeniz'in ötesinde ekonomik ve siyasi çıkarları paylaşan devletler (Azerbaycan, Arnavutluk, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya ve Ukrayna) tarafından da benimsenmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda KEİ üye devletlerinin ekonomik kalkınma, pazar büyüklüğü ve nüfus yapısının birbirinden farklı olması, KEİ çerçevesinde ortak bir kimlik oluşturulmasını zayıflatmıştır.¹⁴³ Fakat KEİ'nin üyeleri, bölgesel işbirliğini kalkınma stratejilerinin önemli bir bileşeni olarak benimsemiş ve siyasi koordinasyon yoluyla davranışlarını karşılıklı olarak ayarlayarak KEİ'nin kurumsal mimarisinin kademeli olarak şekil almasını sağlamıştır.¹⁴⁴

KEİ, üyeleri arasında hem etkileşim ve uyumu arttırarak hem de dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini teşvik ederek bölgede barış, istikrar ve refah ortamını sağlamayı hedeflemektedir.¹⁴⁵ Yani KEİ'nin temel mantığı, “refah ile istikrar ve barış ilkesine” dayanmaktadır. Bu bağlamda KEİ, kurucu üyeler tarafından bölgesel güvenlik ve siyasi istikrar için bir teşvik aracı olarak algılanmıştır. Buna ilaveten, KEİ, “çatışmadan ziyade işbirliği”, “küresel entegrasyon için bir adım olarak bölgeselcilik” ve “Avrupa'da yeni bölünmelerden kaçınmak” olmak üzere üç motivasyona dayanmıştır.¹⁴⁶

KEİ'nin kuruluşundan bu yana Karadeniz Bölgesi karmaşık bir güvenlik ve kalkınma bağlantısı ile karşı karşıya kalmasına rağmen, bölgenin siyasi ve ekonomik yapısında önemli gelişmeler görülmüştür. Karadeniz ülkelerinin sosyalizmden kapitalist sisteme geçiş dönemi boyunca, bölge ekonomisi kalkınma seviyesi kademeli olarak artmıştır. 2000-2008 döneminde bölgenin Gayri Safi Yurt İçi Hâsılası büyüme oranı ortalama % 5,9 olarak gerçekleşmiştir. 2008 küresel krizi, Karadeniz ekonomilerinin büyüme oranında bir düşüşe neden olsa da, bölge, dış ekonomik şoklara karşı direnç göstermeyi başarmıştır.¹⁴⁷ Siyasi ve ekonomik

¹⁴³ Manoli, *Unfolding*, s.7.

¹⁴⁴ Manoli, *Integrated Region*, s.5.

¹⁴⁵ BSEC, “BSEC at Glance”, <http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/Information.aspx>, (1.5.2018).

¹⁴⁶ Manoli, *Integrated Region*, s.13.

¹⁴⁷ Manoli, *Integrated Region*, s.6.

dalgalanmalara ve belirsizliklere rağmen, KEİ üyeleri (Belarus, Azerbaycan ve Sırbistan hariç) Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılarak Dünya ekonomisine entegre olmuş ve ticaret, finansal işlemler, doğrudan yabancı yatırımlar, teknoloji, işgücü ve turizm hareketleri ve diğer ekonomik ilişkiler yoluyla ekonomik bağlantılarını güçlendirmişlerdir.¹⁴⁸

KEİ, Yalta'da 5 Haziran 1998 tarihinde üye Devlet veya Hükümet Başkanları tarafından imzalanan KEİ Şartı'nın 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmesiyle, tam teşekküllü bölgesel bir ekonomik işbirliği örgütüne dönüşmüştür. KEİ, günümüzde Karadeniz Bölgesinde en gelişmiş, kapsamlı ve kurumsal olgunluğu temsil etmekte ve ekonomik işbirliği alanında dış dünyaya kapıları açık bir kurum imajı sergilemektedir. Bugün KEİ bünyesinde, ticaret, ekonomi, enerji, ulaştırma, haberleşme, bilim ve teknoloji konuları başta olmak üzere çeşitli konular üzerine toplam on sekiz adet çalışma grubu faaliyet göstermektedir. Dışişleri Bakanları Konseyi'nin (Konsey) kararı ile kurulan Çalışma Grupları, KEİ çerçevesinde gelişen işbirliğinin temelini oluşturmaktadır. Bu Gruplar, Konseye faaliyetleri hakkında raporlar sunmakta ve tavsiyelerde bulunabilmektedirler.¹⁴⁹

Özetlememiz gerekirse, Karadeniz bölgeselcilik gelişiminin ilk aşamasını oluşturan KEİ, AB hedefleri ile uyumlu önemli siyasi girişimler gerçekleştirmiştir. Başlangıçta, KEİ kapsamında hedeflenen öncelik, “bir serbest ticaret bölgesi” oluşturma fikrine dayanmıştır. Fakat KEİ liderleri, bu önceliği uygulamaya koymamış ve ilişkilerini ekonomik işbirliği gelişimi üzerine yoğunlaştırmıştır.¹⁵⁰ KEİ'nin, sınırlı kaynakları ve üye ülkelerin heterojenliğine rağmen işbirliği alanında somut başarılar elde ettiği söylenebilir. Örneğin, KEİ, tüm yönetim düzeylerini (hükümetler arası, parlamenter ve mali) kapsayan kalıcı ve kapsamlı bir kurumsal işbirliği çerçevesi inşa etmiştir. KEİ, aynı zamanda üye devletler arası işbirliği ruhu oluşturmuş ve sürekli diyalog, fikir alışverişi ve deneyimler için bir forum

¹⁴⁸ Manoli, Integrated Region, s.6.

¹⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”, http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa, (1.5.2018), (KEİ).

¹⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, KEİ.

sağlamıştır. KEİ ayrıca bölgesel işbirliğinin temel konuları üzerinde bağlayıcı anlaşmalar ve ortak eylem planlarını başarıyla ele almıştır.¹⁵¹

2.2.3.2. İkinci Aşama (2000-2006)

2000’li yılların ilk yarısında gerçekleşen AB ve NATO’nun doğu genişlemesi, doğu bölgesinde yeni işbirliği süreçlerini gerekli kılmıştır.¹⁵² Ayrıca, Balkanlar’daki huzursuzluğun sona ermesi ve 11 Eylül saldırıları sonrası artan güvenlik kaygıları, Karadeniz’deki “göreceli istikrar”, farklı alanlarda işbirliğine odaklanan bölgesel kurumların oluşturulması ve mevcut işbirliği planlarının gündeminin yeniden tanımlanması üzerinde etkili olduğu öne sürülebilir.¹⁵³

2000-2006 yılları arasında, birbirleriyle herhangi bir bağlantı içerisinde olmayan “çok boyutlu bölgeselcilik” girişimleri, Karadeniz’deki bölgeselcilik gelişiminin ikinci aşamasını oluşturmuştur.¹⁵⁴ Bu dönemde, Karadeniz Bölgesinde, deniz üzerinden gelebilecek tehditlere odaklanan ‘Karadeniz’e Sahildar Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu’, ‘Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu’, ‘Karadeniz Uyum Harekâtı’ girişimleri ve bölgedeki demokratikleşme, iyi yönetim, güvenlik ve sivil toplum meselelerine doğrudan vurgu yapan ‘Demokratik Seçenekler Topluluğu’ ve ‘Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu’ gibi bölgesel girişimler başlatılmıştır.¹⁵⁵

2.2.3.2.1. ‘Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF)

Karadeniz sahildar devletler sınır/sahil güvenlik liderler toplantıları, Türkiye’nin girişimi ve öncülüğünde Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan’ın katılımı ile 2000 yılında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Kasım 2006’da gerçekleştirilen 7. liderler toplantısında alınan karar çerçevesinde imzalanan

¹⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “EU and Black Sea Regional Cooperation: Current Prospects of BSEC”, http://www.mfa.gov.tr/eu-and-black-sea-regional-cooperation_-current-prospects-of-bsec-.tr.mfa, (1.5.2018).

¹⁵² Manoli, Integrated Region, s.12.

¹⁵³ Manoli, Integrated Region, s.12.

¹⁵⁴ Manoli, Integrated Region, s.13.

¹⁵⁵ Manoli, Integrated Region, s.13.

Anlaşmayla ‘BSCF’ kurulmuştur.¹⁵⁶ BSCF kapsamında, Karadeniz Bölgesinde barış ve istikrarın Karadeniz’e kıyıdaş devletler arasındaki güven ve güvenlik temelinde geliştirilmesi ve deniz yoluyla gerçekleştirilen kaçakçılık faaliyetlerinin engellenmesi amacıyla sınır/sahil güvenlik teşkilatları arasında mevcut işbirliğinin geliştirilmesi ve Karadeniz’deki seyir emniyeti ve güvenliğinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.¹⁵⁷ Buna ilaveten, Karadeniz’in doğal kaynaklarının korunması, balıkçılık kurallarının ihlalinin önlenmesi, arama ve kurtarma faaliyetlerinin gelişimi amacıyla işbirliğinin tesis edilmesi ve deniz kirliliğinin önlenmesi için çaba gösterilmektedir.¹⁵⁸ Ayrıca, bilgi değişimine yönelik iletişim kanallarının kurulması ve geliştirilmesi ve ilgili konularda eğitim vermek amacıyla personel değişimi programlarının hazırlanması BSCF’nin temel görevleri arasında yer almaktadır. 18. BSCF liderler toplantısı Aralık 2017’de Romanya’nın Köstence şehrinde gerçekleşmiştir. Bu toplantı ile BSCF dönem başkanlığı Bulgaristan’dan Romanya’ya devredilmiştir.¹⁵⁹

2.2.3.2.2. Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)

BLACKSEAFOR, Türkiye’nin öncülüğünde, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı koordinesinde, 1998 yılından itibaren yürütülen çalışmalar sonucunda Karadeniz’e kıyıdaş altı ülkenin¹⁶⁰ temsilcileri tarafından Nisan 2001’de İstanbul’da imzalanan bir Anlaşmayla kurulmuştur. BLACKSEAFOR kapsamında, katılımcı ülke temsilcileri, bölgesel istikrar ve güvenliğin sağlanması, karşılıklı ilişkiler, anlayış ve diyalogun güçlendirilmesi amacıyla deniz kuvvetlerini ortak bir oluşum içine sokma kararlılığı göstermişlerdir.¹⁶¹ “Arama ve Kurtarma Harekâtı, İnsani Yardım Harekâtı, Mayın Karşı Tedbirleri, Çevre Koruma Harekâtı, İyi Niyet Ziyaretleri”¹⁶²

¹⁵⁶ T.C. Sahil Güvenlik Komutanlığı, “Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu”, http://www.sahilguvenlik.gov.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararasi_iliskiler/uluslararasi_iliskiler.asp, (20.3.2018), (İşbirliği Forumu).

¹⁵⁷ T.C. Sahil Güvenlik Komutanlığı, İşbirliği Forumu.

¹⁵⁸ T.C. Sahil Güvenlik Komutanlığı, İşbirliği Forumu.

¹⁵⁹ T.C. Sahil Güvenlik Komutanlığı, İşbirliği Forumu.

¹⁶⁰ Bu ülkeler; Türkiye, Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Gürcistan’dır.

¹⁶¹ Hasret Çomak, Burak Ş. Şeker, “Karadeniz Deniz Güvenliği: Bölgesel İşbirliği Girişimleri Çerçevesinde NATO-Rusya Federasyonu Rekabeti”, **Karadeniz Jeopolitiği**, (Ed. Hasret Çomak ve diğerler), Beta Yayıncılık, İstanbul 2017, s.409.

¹⁶² Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Teşkiline Dair, Anlaşma” https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&BLACKSEAFOR=1, 25.5.2018, (Görev Grubu).

BLACKSEAFOR'un Kuruluş Anlaşmasında belirtilen temel görevleridir. BLACKSEAFOR, bu görevlerin icrasındaki yeterliliğini ve karşılıklı kullanılabilirliği geliştirmek amacıyla bir dizi tatbikatlar icra etmektedir.¹⁶³

11 Eylül saldırıları sonrası, terörist saldırılara yönelik önlem alma amacıyla BLACKSEAFOR'un kapsamı genişletilmiştir.¹⁶⁴ Bu bağlamda, BLACKSEAFOR'un Yönergesine Temmuz 2004'de "terörizm ve organize suçlarla mücadele" görevi de dâhil edilmiştir. "Terörizmle Mücadele" isimli ilk tatbikat 2-27 Ağustos 2004 tarihinde icra edilmiştir.¹⁶⁵ Aslında BLACKSEAFOR'un Görev Yönergesinin değiştirilmesinin hemen ardından bu tatbikatın yapılmasının perde arkasında, NATO unsurlarının Karadeniz'e girmesinin önlenmesi olduğu öne sürülebilir. Türkiye, yeni NATO üyeleri Romanya ve Bulgaristan'ın, NATO'nun Akdeniz'de gerçekleştirdiği Etkin Çaba Harekâtı'nın Karadeniz'e yayılması yönündeki girişimlerinden rahatsız olmuş ve Romanya ve Bulgaristan'ın NATO deniz unsurlarının devriye hizmetinde bulunmasını istemesini hoş karşılamamıştır. Dolayısıyla, Montrö Boğazlar Sözleşmesi konusunda duyarlı olan Türkiye, sözleşmenin zedelenmesine yol açabilecek bu girişime sıcak bakmamış ve Karadeniz'in güvenliğinin kıyıdaş ülkelerce sağlanması fikrini savunmuştur.¹⁶⁶

BLACKSEAFOR, biri komuta gemisi olmak üzere, katılımcı ülkelerin tahsis edeceği en az dört-altı gemiden müteşekkildir. 'firkateyn/muhrip, mayın tarama gemisi, korvet/karakol botu, amfibi gemiler, yardımcı gemiler ve tekneler', BLACKSEAFOR'a tahsis edilebilecek harp gemileri arasındadır.¹⁶⁷ BLACKSEAFOR'a tahsil edilen unsurlar, kendi ülkelerindeki daimi ana üst mevkilerinde kalmakta ve müştereken belirlenmiş aktivasyon programlarına uygun olarak yılda en az bir kez aktive edilerek tatbikat ve eğitim faaliyetlerine katılmaktadır.¹⁶⁸ Buna ilaveten, beklenmedik bir durum söz konusu olduğunda, taraflarca karar alınması halinde, BLACKSEAFOR, gerekli uygun gücü teşkil etmek üzere bir araya getirilecektir.¹⁶⁹

¹⁶³ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Görev Grubu.

¹⁶⁴ Habibe Özdal, Viktoriia Demydova, "Turkey-Ukraine Relations: High Potential, Low Voltage, Center for Eurasian Studies", USAK Policy Brief Sayı: 33, Aralık 2011, s.34.

¹⁶⁵ Çomak ve Şeker, s.409.

¹⁶⁶ Koçer, s.212.

¹⁶⁷ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Görev Grubu.

¹⁶⁸ Çomak ve Şeker, ss.409-410.

¹⁶⁹ Çomak ve Şeker, s.410.

BLACKSEAFOR, Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Birleşmiş Milletler (BM) kapsamında gerçekleştirilecek bir harekâta görevlendirilebilmekte ve gerekli görüldüğünde kendi görev ve amaçlarına uygun olan diğer uluslararası faaliyetlere de iştirak edebilmektedir. BLACKSEAFOR, esasen Karadeniz’de kullanılmak için tesis edilmiş olsa da, gerekli durumlarda tarafların oybirliğiyle Karadeniz dışında da faaliyet gösterebilmektedir. BLACKSEAFOR’un Karadeniz dışında görevlendirilmesi durumunda, “kuvvetlerin statüsü her bir durum için özel bir düzenlemeyle” belirlenecektir.¹⁷⁰

2014 başında Ukrayna’da yaşanan endişe verici gelişmeler, BLACKSEAFOR uygulamasını oldukça olumsuz etkilemiştir. Örneğin, Ağustos 2014’de BLACKSEAFOR’un Komutası’nın Bulgaristan tarafından devralınması planlanmış, fakat Rusya’nın Kırım’ı yasadışı ilhak etmesi başta olmak üzere Ukrayna’da yaşanan gelişmelerden dolayı, 27 Mart-17 Nisan 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmesi planlanan Nisan 2014 Aktivasyonuna Ukrayna ve Romanya iştirak etmeyeceğini beyan etmiştir.¹⁷¹ Bu çerçevede, Ukrayna’da yaşanan bu gelişmeler BLACKSEAFOR Ortaklığı’nın askıya alınmasına sebep olmuştur.¹⁷² Buna ilaveten, 2015 yılındaki Türkiye ve Rusya arasında yaşanan uçak krizi sebebiyle, Rusya, Kasım 2015’de BLACKSEAFOR’a katılımını askıya alma kararı almıştır.¹⁷³

2.2.3.2.3. Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH)

KUH, Karadeniz’de terörizm ve asimetrik güvenlik tehditlerini caydırmak amacıyla, 1373, 1540 ve 1566 sayılı BM kararları çerçevesinde Türk Deniz Kuvvetleri tarafından Mart 2004’te başlatılan bir deniz harekâtıdır.¹⁷⁴ KUH; firkateynler, hücumbotlar, korvetler, Türk tipi karakol botları ve denizaltılardan oluşan bir görev grubu ile icra edilmekte ve ayrıca helikopterler, deniz karakol

¹⁷⁰ Çomak ve Şeker, s.410.

¹⁷¹ Çomak ve Şeker, s.410.

¹⁷² Joshua Kucera, “Black Sea Naval Cooperation Another Casualty Of Ukraine War”, **Eurasianet**, 23 Haziran 2014, <https://eurasianet.org/node/69161>, (26.5.2018).

¹⁷³ Ulla Schmidt, “Advancing Stability in the Black Sea Region”, **159 CDS 17 E rev. 1 fin**, 7 Ekim 2017, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=sites/default/files/2017-11/2017%20-%20159%20CDS%2017%20E%20rev.%201%20-%20BLACK%20SEA%20-%20SCHMIDT%20REPORT.pdf>, (5.5.2018), s.15.

¹⁷⁴ Çomak ve Şeker, s.406.

uçakları ve sahil güvenlik botları ile de desteklenmektedir.¹⁷⁵ KUH'un kontrol ve koordinasyonu için 10 Ekim 2005 tarihinde Karadeniz Ereğli'de KUH Daimi Koordinasyon Merkezi kurulmuştur.¹⁷⁶

KUH kapsamında, düzenli olarak Karadeniz'de gözetleme, keşif ve karakol faaliyetleri icra edilmektedir. Bu çerçevede, NATO ve/veya milli makamlarca yasa dışı faaliyetlerle irtibatı olduğu değerlendirilen gemilerin Karadeniz'deki faaliyetleri takibe alınmakta ve kontrol edilmektedir.¹⁷⁷ Yani, yasadışı faaliyetlere karıştığından şüphe duyulan gemiler gideceği limana kadar takip altına alınmakta ve gerektiğinde alıkonularak ilgili makamlarca arama işlemi gerçekleştirilmektedir. KUH kapsamında bu zamana kadar binlerce şüpheli gemi tespit edilip, kimlik sorgulamasına tabi tutulmuştur.¹⁷⁸ KUH'a iştirak eden ülkeler, karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmakta ve ayrıca KUH kapsamında elde edilen bilgiler NATO'nun ilgili makamlarıyla paylaşılmaktadır.¹⁷⁹

KUH girişiminin, Karadeniz'deki güvenlik ve istikrar ortamının sağlanmasına olumlu katkıda bulunduğu görülmüştür. Türkiye, KUH'un etkinliğini daha da arttırmak amacıyla KUH'u çokuluslu hale getirme girişimine başlamış ve bu doğrultuda Karadeniz'e kıyıdaş tüm devletleri KUH'a katılmaya davet etmiştir. Bu davet üzerine, Rusya, Ukrayna ve Romanya, bu zamana kadar KUH'a iştirak eden üç Karadeniz ülkesi olmuştur.¹⁸⁰ Türk ve Rus Deniz Kuvvetlerinin karşılıklı mektup değişim sürecinin tamamlanmasından sonra, 27 Aralık 2006 tarihinde, Dışişleri Bakanlıkları arasındaki karşılıklı nota değişimiyle birlikte Rusya, KUH'a resmen katılmıştır. Ukrayna'nın KUH'a resmen dâhil olması, 17 Ocak 2007 tarihinde Ankara'da imzalanan Protokol ile gerçekleşmiştir. Fakat Ukrayna, KUH'a bilgi değişimi temelinde katılmakta olup, doğrudan gemilerle iştirak etmemektedir. Romanya ise, 6 Aralık 2010 tarihinde onaylanan Mutabakat Muhtırası ile resmen KUH'a dâhil olmuştur. Diğer iki Karadeniz kıyıdaş ülkesi Bulgaristan ve Gürcistan'ın KUH'a katılımına yönelik görüşmeler devam etmekte ve kısa bir zaman

¹⁷⁵ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Uyum Harekâtı", https://m.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=27, 4.4.2018, (Uyum).

¹⁷⁶ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Uyum.

¹⁷⁷ Çomak ve Şeker, s.406.

¹⁷⁸ Cenk Özgen, "Türkiye'nin Karadeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri", **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, Haziran 2017, s.70.

¹⁷⁹ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Uyum.

¹⁸⁰ Özgen s.71.

içerisinde bu iki ülkenin KUH'a katılması umulmaktadır.¹⁸¹ Öte yandan Rusya, 2015 uçak krizini gerekçe göstererek 26 Kasım 2015 tarihinde KUH kapsamında gerçekleştirilen bilgi değişimini askıya almıştır. Buna ilaveten, bu kriz nedeniyle irtibat subayları da karşılıklı olarak geri çekilmiştir.¹⁸² Değişen konjonktür sonrası, KUH'un tekrar aktive edilmesine yönelik toplantılar gerçekleştirilmiş ve Haziran 2017'den itibaren "karşılıklı irtibat subayı görevlendirilmesi ve bilgi değişimine tekrar başlanması" üzerine fikir birliğine varılmıştır.¹⁸³

2.2.3.2.4. Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu

Karadeniz Bölgesinde yeni işbirliği arayışında olan Romanya, 2005 yılında Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu'nun kurulmasına ilişkin önerisini açıklamıştır. Romanya'nın bu önerisindeki ilgili Forumun, 5 Haziran 2006'da Bükreş'te gerçekleştirilecek bir Zirve ile başlatılması planlanmıştır. Planlanan doğrultuda, Forumun açılış oturumu, 4-6 Haziran 2006 tarihlerinde Bükreş'te gerçekleşmiştir.¹⁸⁴ Forum, birçok Karadeniz ülkesinin Devlet ve Hükümet Başkanları, Bakanlar ve diğer yüksek temsilcilerini bir araya getirmiştir. Bu Foruma ayrıca, AB, NATO, Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri, bölgesel ve uluslararası kuruluşların üst düzey yetkilileri de katılmıştır. Katılımcılar, "Avrupa ve Küresel bağlamda Karadeniz Bölgesi" ile sorunlar üzerine görüşlerini bildirmişlerdir. Konuşmacıların çoğu, bölgesel kalkınma ve küreselleşen Dünya için engel olarak görülen Sovyetler Birliği döneminden kalan mevcut anlaşmazlıkların çözümünün gerekliliğinin altını çizmiştir. Buna ilaveten, katılımcılar, Karadeniz bölgesi ülkelerinin ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliğinin gelişmesi için ortak hareket etmelerinin önemine vurgu yapmıştır.¹⁸⁵

Yeni bölgesel kurumların oluşturulmasını öngörmeyen Forum kapsamında, Karadeniz ülkeleri ve AB gibi uluslararası kuruluşlar arasında Karadeniz'de refah ve

¹⁸¹ Özgen, s.71.

¹⁸² Özgen, s.71.

¹⁸³ Çomak ve Şakir, s.404.

¹⁸⁴ Özdal ve Demydova, s.30

¹⁸⁵ "Black Sea Forum for Dialogue and Partnership Starts in Bucharest", **Azertag**, 5.6.2006, https://azertag.az/en/xeber/BLACK_SEA_FORUM_FOR_DIALOGUE_AND_PARTNERSHIP_STARTS_IN_BUCHAREST-561265, (20.3.2018).

güven ortamını geliştirmek için düzenli bir danışma sürecinin oluşturulması hedeflenmiştir.¹⁸⁶

Foruma Rusya sadece Bükreş'teki Büyükelçisini göndererek, Foruma sıcak bakmadığını göstermiştir.¹⁸⁷ Rusya, Forumun oluşturulmasını bir Amerikan hamlesi olarak yorumlamıştır. Türkiye ise bölgenin sorunlarıyla ilgili esas platformun KEİ olduğunu öne sürerek, bu Foruma biraz temkinli yaklaşmıştır. Karadeniz'de özellikle iki bölgesel güç olan Rusya ve Türkiye'nin desteğini alamayan bir girişimin başarılı olması zor görünmektedir.¹⁸⁸ Nitekim Forum kapsamında açılış zirvesinden başka bir zirve planlanmamış¹⁸⁹ ve dolayısıyla Forum, etkili bir yapı haline gelememiştir.

2.2.3.2.5. Demokratik Seçenekler Topluluğu (DST)

DST; Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Romanya, Litvanya, Estonya, Letonya, Makedonya ve Slovenya tarafından Aralık 2005'de Kiev'de kurulmuştur. Ağustos 2005'te yayımlanan "Borjomi Deklarasyonu", DST'nin kurulacağını sinyali olmuştur.¹⁹⁰ Ukrayna ve Gürcistan'ın öncülük ettiği DST'de, Azerbaycan, Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, ABD, AB ve AGIT gözlemci statüsündedir. DST'nin temel hedefleri, üye ülkelerde demokrasinin pekişmesi, Karadeniz Bölgesindeki dondurulmuş çatışmaların çözümü ve Beyaz Rusya ile Orta Asya'daki demokratik oluşumlarla işbirliğinin gelişiminin sağlanması olarak belirlenmiştir.¹⁹¹

DST'nin, ilk tarihsel emsali olarak Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova İşbirliği (GUAM) gösterilebilir. Özellikle Rus siyasi yorumcuların çoğu, DST'nin, Moskova'nın Karadeniz Bölgesindeki etkinliğini zayıflatmayı hedeflediğini öne sürmüştür. DST'nin kurulması ile ilgili, dönemin Ukrayna Dışişleri Bakanı Boris Tarasyuk, DST'nin herhangi bir üçüncü devlete veya kuruma karşı oluşturulan bir proje olmadığını, DST'nin demokrasi, istikrar ve refahı sağlamaya yönelik oluşturulan bir proje olduğunu savunmuştur. Diğer yandan, Gürcistan Devlet Başkanı

¹⁸⁶ Özdal ve Demydova, s.31.

¹⁸⁷ Kamer Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, İkinci Baskı, Uşak Yayınları, Uşak, 2009, s. 116.

¹⁸⁸ Kasım, ss.116-117.

¹⁸⁹ Özdal ve Demydova s.31.

¹⁹⁰ Ebru K. Akın, "Yeni Ufuklara Yelken Açmak, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 15. yılı ve Geniş Karadeniz Bölgesindeki rolü", **Karadeniz Bülteni**, Sayı:4, Haziran 2007, s.7.

¹⁹¹ Kasım, s.116.

Yönetimi İdaresi Başkanı Giorgi Arveladze, DST'nin, "Rusya'nın yörüngesinde kalmak istemeyen demokratik ülkelerin ekseni" olduğunu belirtmiştir. DST, kuruluşundan bugüne kadar Mart 2006'da Tiflis ve Mayıs 2006'da Vilnius'da iki toplantı gerçekleştirmiştir.¹⁹²

2.2.3.3. Üçüncü Aşama (2007,-)

Karadeniz'deki bölgeselcilik gelişiminin son aşaması, bu çalışmanın üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde analiz edilen AB'nin bölgeye yönelik başlattığı Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı girişimleriyle şekillenmiştir.¹⁹³ Bu iki girişim, AB'nin ENP çerçevesinde Karadeniz'e yönelik başlattığı ilk ciddi bölgesel politikalar olması sebebiyle oldukça önem teşkil etmektedir.

Manoliye göre, Karadeniz bölgeselciliğinin üçüncü aşamasının oluşmasını tetikleyen üç önemli gelişme bulunmaktadır. Birincisi, 2007 yılında iki Karadeniz ülkesi Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye dâhil olmasıdır. Bu doğu genişleme dalgası, AB'nin Karadeniz meselelerinde bir iç oyuncu olarak rol almasına imkân sağlamış ve AB'nin Karadeniz'e yönelik bölgesel girişimlerinin hız kazanmasına sebep olmuştur. İkincisi, Rusya ile Gürcistan arasında ortaya çıkan Ağustos 2008 savaşıdır. Bu Savaş, Rusya'nın bölge ülkeleri için potansiyel bir tehdit oluşturduğunu gözler önüne sermesinden ötürü bölgesel ve uluslararası bir yankı uyandırmıştır. Dolayısıyla, bu Savaş, AB'nin Doğu Ortaklığı girişimini başlatmasındaki en önemli tetikleyici unsur olmuştur. Üçüncüsü, 2008 yılında patlak veren küresel finansal ve ekonomik krizdir. Bu kriz, bölge hükümetlerinin önceliklerini değiştirmiş ve yeni bir kalkınma modeli üzerine tartışmaları güçlendirmiştir.¹⁹⁴

Yukarıdaki bahsedilenlerden anlaşılacağı üzere, KEİ'nin kurulması başta olmak üzere, Karadeniz'de bölgesel işbirliğinin gelişimine katkıda bulunan önemli girişimlerde bulunulmuş ve çaba harcanmıştır. Fakat Karadeniz ülkeleri arasında bir yandan bölgeselcilik girişimleri artarken, diğer yandan anlaşmazlıklar ve çatışmaların yaşanması bir paradoks oluşturmaktadır. Bölgeyi etkisi altına alan AB

¹⁹² Akın, s.7.

¹⁹³ Manoli, Integrated Region, ss.13-14.

https://www.bstadb.org/publications/Regional_Cooperation_in_the_Black_Sea.pdf, (25.5.2018).

¹⁹⁴ Manoli, Integrated Region, s.12.

ile bütünleşme süreci, bölgedeki birlik ve bölgeselcilik unsurlarını arttırmaktadır. Fakat bu süreç çatışma ve gerilimlerden arındırılmadığından, neo-milliyetçilik, bölücülük ve iç savaşlar sebebiyle, Karadeniz’e yönelik entegrasyon ve bölgeselcilik senaryosunun baltalandığı söylenebilir.¹⁹⁵ Çünkü AB’nin bölgesel işbirliği çabalarının halen sınırlı sonuçlar verdiği görülmektedir.

2.3. KARADENİZ BÖLGESİNİN AB AÇISINDAN ÖNEMİ

Sovyetler Birliği’nin yıkılışının ardından AB’nin Karadeniz’e ilgisi kademeli bir şekilde artmıştır. Bölge, bir yandan doğal zengin kaynakları ve stratejik öneme sahip konumuyla AB için kayda değer fırsatlar sunarken, diğer yandan bünyesinde barındırdığı örgütlü suçlar, yasadışı göç, terörizm, henüz çözüme kavuşmamış çatışmalar, enerji güvenliği ve ekonomik problemler gibi ciddi sorunlardan dolayı AB için önemli güvenlik sorunları doğurmaktadır. Bünyesinde fırsatları ve meydan okumaları birlikte barındıran bu stratejik bölge, özellikle enerji ve güvenlik konularında AB için göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir bölgedir. Bu bağlamda AB ağırlıklı olarak Karadeniz jeopolitikasını enerji ve güvenlik konuları üzerine çerçevelemiştir.¹⁹⁶

2.3.1. Enerji ve Enerji Güvenliği

Enerji ve enerji güvenliği, AB siyasi gündeminde uzun yıllar yer alan önemli siyasi konuların başında gelmekte ve son yıllarda AB’nin dış politikasının temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla enerji politikası, AB içerisinde en öncelikli siyasi konulardan biri olmuştur. Günümüzde AB üye devletleri, enerji ihtiyacı için Rusya gibi enerji zengini ülkelere bağımlıdır ve bu bağımlılık her geçen gün artmaktadır. AB, tükettiği enerjinin yüzde 53’ünü ithal etmektedir.¹⁹⁷ Örneğin dört AB ülkesi Estonya, Litvanya, Finlandiya, Letonya doğal gaz temini için

¹⁹⁵ Manoli, Heading, ss.324-325.

¹⁹⁶ Erbaş, s.193.

¹⁹⁷ European Commission, “A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy”, **COM(2015) 80 final**, Brüksel, 25.2.2015, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF, (11.2.2018), s.2.

Rusya'ya yüzde yüz bağımlıdır.¹⁹⁸ Enerji, toplam AB ithalatının % 20'sinden fazlasını oluşturmaktadır. AB, tükettiği ham petrolün % 90'ını, doğalgazın % 69'unu, kömür ve diğer katı yakıtların% 42'sini, uranyum ve diğer nükleer yakıtların% 40'ını ithal etmektedir.¹⁹⁹

Karadeniz Bölgesinin birçok medeniyetin kesişim noktasında yer alması, yani Avrupa, Asya ve Orta Doğu üçgeninin tam ortasında konumlanması ve büyük ekonomik potansiyele ve zengin enerji kaynaklarına sahip olmasından dolayı, Bölge enerji bağımlısı AB'nin ilgisini fazlasıyla çekmektedir. Karadeniz'in bu muazzam potansiyeli, özellikle AB enerji arz güvenliği ve enerji politikaları için büyük önem taşımaktadır. AB'nin bölgeye ilgisi Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından kademeli olarak artmaya başlamıştır. Bu bağlamda AB, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ilk olarak özellikle enerji arz güvenliğinin sağlanması amacıyla Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ikili ilişkileri güçlendirmeye çalışmıştır. Birlik bu kapsamda, bölge ülkeleriyle TACIS, TRACECA, INOGATE, gibi bir dizi özel projeler geliştirmeye başlamıştır. Bu projeler çerçevesinde, bölge ülkelerinin istikrarının korunması, bölge enerji kaynaklarının makul güzergâhlarla taşınması için altyapı çalışmalarının yapılması, özellikle Rusya'nın bölge ülkeleri üzerinde etki alanının daraltılması ve enerji arzının çeşitlendirilmesi gibi konular üzerine odaklanılmıştır.²⁰⁰

AB'nin enerji tedarikçilerinin birçoğu siyasi ve ekonomik açıdan kırılgan bir yapıdadır. Bu durum, AB'yi enerji güvenliği açısından savunmasız hale getirmekte²⁰¹ ve AB ülkelerinin, enerji ihtiyacı ve gelecekteki ekonomik beklentileri konusunda belirsizliklerle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır.²⁰² Dolayısıyla enerji arz güvenliği konusu, AB'nin temel bir endişe kaynağıdır. Karadeniz Bölgesinde mevcut

¹⁹⁸ Pasquale D. Micco, "A Cold Winter to Come?, The EU seeks alternatives to Russian gas", **DG EXPO/B/PolDep/Note/2014_ 183**, Aralık 2014, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/536413/EXPO_STU\(2014\)536413_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/536413/EXPO_STU(2014)536413_EN.pdf), 11.2.2018, (DG EXPO/B/PolDep/Note/2014_ 183), s.8.

¹⁹⁹ European Commission, "Energy: Imports and Secure Supplies", <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies>, (11.2.2018), (Supplies).

²⁰⁰ Murat Erdoğan, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları", Rapor- Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma dizisi; Yayın No: 08, 2011, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/ab_ortaasya_rapor.pdf, (25.5.2018), s.44.

²⁰¹ Rafael L. Arcas, **Energy Security, Trade and the EU: Regional and International Perspectives**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2016, s.1.

²⁰² Vedat Yorucu ve Ozay Mehmet, **The Southern Energy Corridor: Turkey's Role in European Energy Security**, Springer, Cham, 2018, s.40.

olan siyasi ekonomik ortam, bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ve siyasi uyumsuzluklar ve geçmişten kalan anlaşmazlıklardan kaynaklanan sorunlar, hem bölge ülkelerinin enerji güvenliğini hem de bölge ülkelerinden petrol ve doğal gaz ithal eden Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğini tehlikeye sokmaktadır. Özellikle Rusya'nın elindeki enerji gücünü, çevresindeki ülkelere diplomatik bir koz olarak kullanması ve tehditkâr tavrı, AB'nin enerji güvenliğini sorununu daha ciddi boyutlara taşımaktadır. Örneğin Macaristan, Polonya ve Avusturya başta olmak üzere birçok AB üye ülkelerini ciddi derecede etkileyen 2006 Ukrayna doğal gaz krizi²⁰³, AB'nin enerji güvenliğindeki savunmasızlığını açıkça göstermiştir.

Buna ilaveten, Ağustos 2008'de Rusya-Gürcistan Savaşı AB'nin enerji güvenliğine ilişkin kaygılarının daha da artmasına sebep olmuştur. Oldukça istikrarsız bir bölge olan Güney Kafkasya'daki enerji geçiş noktalarının çatışma bölgelerine yakın olması enerji güvenliğinin açıkça tehdit altında olduğunu göstermiş ve AB'nin enerji güvenliğine ilişkin kaygılarını haklılığını doğrulamıştır.²⁰⁴

Ukrayna ile birlikte Rusya'nın enerji arzındaki şantajlara maruz kalan ülkelerin başında Gürcistan gelmiştir. Rusya'nın 2003'deki Gül Devrimi sonrasında Tiflis'e uyguladığı siyasi ve ekonomik baskılar, 2006 yılında Mozdok Tiflis boru hattında Kuzey Osetya'nın sebep olduğu patlama sonucu Rusya ile oluşan doğal gaz krizi, Rusya'nın doğal gaz fiyatlarını arttırma tehditleri, 2008 Ağustos Savaşı, Sakaşvili hükümetinin doğal gazda Rusya'ya bağımlılığı azaltma ve Rus şirketlerinin ülkedeki faaliyetini kısıtlama yönünde girişimlerde bulunmasına ve öncelikli olarak doğal gaz temini için Azerbaycan'a yönelmesine yol açmıştır.²⁰⁵ Bu durum, Rusya'nın, Gürcistan enerji piyasasını kontrol etme imkânlarını kaybetmesine neden olmuştur.²⁰⁶

Rus yanlısı güçlerin 2014 yılında Lugansk ve Donetks'te tek taraflı bağımsızlıklarını ilan etmesi ve Kırım'ın yasa dışı ilhak edilmesi, Avrupa enerji güvenliğinin gelecekteki belirsizliğini daha da derinleştirmiştir. 2014'deki Ukrayna

²⁰³ Erdal T. Karagöl ve Salihe Kaya, "Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru", **SETA**, Sayı 108, Eylül 2014, s.9.

²⁰⁴ Francisc Morato ve Israel S. Sandoval, **European Energy Policy: An Environmental Process**, Edvard Elgar, Cheltenham, 2012, ss.146-147.

²⁰⁵ Elnur İsmayıl, "Enerji Güvenliğinde Gürcistan'ın Jeopolitik Önemi ve Rusya", **Bilgesam Analiz/Kafkasya**, Sayı: 1268, 10 Aralık 2015, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-2015121011268.pdf>, 12.3.2018, ss.1-2.

²⁰⁶ İsmayıl, ss.1-2.

Krizi, AB'nin acilen enerji arzını çeşitlendirmeye ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya yönelik girişimlerinin hız kazanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, Norveç Rusya'ya alternatif bir gaz tedarikçisi olarak belirlenmiştir. Fakat Kuzey Deniz'indeki kısıtlı ve azalmakta olan rezervler göz önüne alındığında, Norveç'in uzun vadede Rusya'nın kaynaklarının yerini alması mümkün görünmemektedir.²⁰⁷ AB, ayrıca Rusya'dan yapılan sevkiyata alternatif olması amacıyla Orta Asya'da ve Güney Kafkasya'da gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek doğal gaz ve petrol boru hattı taşımacılığı projelerini destekleyerek enerji arzını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. AB aynı zamanda Doğu Ortaklığı girişimi kapsamındaki Enerji Platform'u çerçevesinde yapılan görüşmelerle enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir takım kararlar almaktadır.²⁰⁸

Ukrayna üzerinden Rus doğalgazının Avrupa'ya ulaşması ile ilgili artan endişelere yanıt olarak, Avrupa Komisyonu, 28 Mayıs 2014 tarihinde 'Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi' başlıklı bir Tebliğ yayımlamıştır. Tebliğde, enerji güvenliğinin geliştirilmesi için Enerji Topluluğu içindeki başta Ukrayna ve Moldova olmak üzere AB'nin komşularıyla yakın işbirliği içinde çalışmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.²⁰⁹ Bu yeni Enerji Güvenliği Stratejisi kapsamında, Avrupa enerji verimliliği ve üretiminin artırılması; eksik altyapı bağlantılarının tamamlanması; Avrupa vatandaşları ve ekonomisi için istikrarlı ve bol miktarda enerji tedarik edilmesi hedeflenmiş²¹⁰ ve bu hedefler doğrultusunda bir takım uzun ve kısa vadeli önlemler ele alınmıştır.²¹¹

2014 Ukrayna Krizi, AB'nin enerji güvenliğinin geleceğine ilişkin kaygılarını arttırsa da, bazı enerji uzmanları günümüzde Ukrayna üzerinden olası bir doğal gaz kesintisinin Avrupa'yı 2006 ve 2009'daki krizler kadar derinden etkileyeceği görüşünde değildir. Çünkü 2006 Krizi öncesi Rusya'nın AB'ye gönderdiği gazın

²⁰⁷ Yorucu ve Mehmet, s.41.

²⁰⁸ Bkz. European Commission, "The Eastern Partnership Platform on Energy Security", 5.12.2017, <https://ec.europa.eu/energy/en/events/eastern-partnership-platform-energy-security>, 13.3.2018, (Energy).

²⁰⁹ European Commission, "European Energy Security Strategy", **SWD(2014) 330 final, Brüksel**, 28.5.2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN>, 10.2.2018, (SWD(2014) 330 final), s.19.

²¹⁰ European Commission, Supplies.

²¹¹ Detaylı bilgi için bkz. European Commission, **SWD(2014) 330 final**.

%80'inden fazlası Ukrayna topraklarından geçerken²¹², günümüzde Rusya'dan gelen gazın sadece %45-50'si civarı Ukrayna topraklarından geçmektedir. Bu oran AB'nin toplam doğal gaz ihracatının yaklaşık %16'sına tekabül etmektedir.²¹³

AB liderleri, Rusya'nın dış politikasında atmış olduğu endişe verici adımlar sebebiyle her ne kadar bu ülkeye yönelik bir takım yaptırımlar uygulasa da, AB'nin doğal gaz, petrol, kömür ve diğer enerji kaynaklarının temini açısından Rusya'ya olan bağımlılığı, iki taraf arası ilişkileri ayakta tutan en önemli unsurlarından biri olarak gösterilebilir. Yani, AB, doğal gaz, petrol, kömür ve diğer enerji kaynakları tedarikçileri ile iyi ilişkileri sürdürmeye çalışmasından dolayı, kendi enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından Rusya ile ikili ilişkilerinin zedelenmesini istememektedir.²¹⁴

2.3.2. Güvenlik

Karadeniz Bölgesinin bünyesindeki mevcut asimetric güvenlik tehditleri ve Rusya'nın bölgedeki endişe verici dış politika müdahaleleri, AB'nin güvenlik endişelerinin ciddi boyutlarda artmasına sebep olmaktadır. Özellikle 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, eski Sovyet uydusu ülkelerin Rusya tarafından yeniden işgal edilebilme olasılığının yüksek olduğunu ve AB'nin hem bölgenin hem de kendisinin güvenliği açısından risk oluşturan bu tür bir olasılığı önleyecek ortak bir Rusya politikasının olmadığını göstermiştir.²¹⁵ Bu Savaş, ayrıca AB'nin içinden farklı seslerin yükselmesine ve bölünmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bir yandan İngiltere ve Doğu Avrupa üye devletleri Rusya'yı ağır bir şekilde kınayarak Rusya'ya karşı etkin önlemler ve ağır yaptırımlar uygulanmasını isterken, diğer yandan Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya gibi Rusya ile iyi ekonomik ilişkiler içinde olan AB'nin önde gelen devletleri Rusya'ya karşı sert önlemler alınmasına

²¹² Jonathan Stern, "The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006", Oxford Institute for Energy Studies, 2006, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006-RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf>, s.2.

²¹³ Micco, DG EXPO/B/PolDep/Note/2014_183, s.16.

²¹⁴ European Commission, "International Cooperation: Working With Our Energy Partners Abroad", <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation>, (22.2.2018).

²¹⁵ Ulviyye Aydın, "Abhazya ve Güney Osetya, Batı Sahra, Dağlık Karabağ, İsrail-Filistin ve Transdinyester", **Avrupa Birliği'nin Bölgesel İhtilaflara Yönelik Politikaları**, Ed. Uğur B. Yıldız, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016, s.49.

karşı çıkmıştır.²¹⁶ Gürcistan Savaşı ile ilgili olarak AB'ye üye devletlerin birinden farklı görüş ve tutumları, herhangi bir uluslararası kriz durumunda bu AB üye devletlerinin kendi ulusal siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir.²¹⁷

AB içinde her ne kadar Gürcistan Savaşı'na ilişkin farklı düşünceler ortaya atılsa da, Bu Savaş karşısında AB, diğer uluslararası aktörlere oranla daha aktif bir rol oynamıştır. Bu durum; özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin Rusya'nın vetosu sebebiyle kilitlenmiş olması, NATO'nun doğrudan olaya müdahale yetkisinin bulunmaması ve ABD'nin de tek başına Rusya ile çatışma içine girmeye sıcak bakmamasından kaynaklanmıştır.²¹⁸ Birçok gözlemciye göre, AB'nin 2008 Gürcistan krizinde üstleneceği rol, uluslararası bir aktör olup olmadığı konusunda bir test niteliğindeydi. AB'nin krize yaklaşımı, genel itibarıyla taraf tutmadan ziyade ilgili sorunu çözmeye yönelik olmuştur. AB'nin ilgili krizi çözme stratejisi yumuşak güç odaklıydı. Zaten AB, istese de ilgili sorunu sert bir müdahaleyle çözme seçeneğine sahip değildir.²¹⁹ Özellikle dönemin Fransa Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda AB Dönem Başkanı olan Nicolas Sarkozy, 5 gün süren Rusya-Gürcistan Savaşı'nın çözümüne ilişkin büyük çaba sarf etmiştir. Sarkozy, altı maddelik Ateşkes Anlaşmasının oluşmasında başrol oynamıştır. Sarkozy, ayrıca 15 Ağustos'da bu altı maddelik plana ek olarak bir çözüm önerisini Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Fakat Rusya bu çözüm önerilerini kabul etmemiştir.²²⁰ Savaştan sonra, Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanıması başta AB olmak üzere uluslararası toplumun büyük tepkisine neden olmuştur.²²¹

AB'nin Gürcistan krizi ile ciddi şekilde ilgilenmesinin önemli sebeplerinden biri olarak bu savaşın Avrupa'ya maliyetinin oldukça yüksek olacak olması gösterilebilir. Savaş, Avrupa enerji güvenliğinin sağlanmasını riske atmıştır. Dolayısıyla AB, bu riski ortadan kaldırma sorumluluğunu sahiplenmek zorunda

²¹⁶ Süleyman Erkan, "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı VE Uluslar arası Toplum", **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Sayı: 17, Yayın kabul tarihi: 06.04.2016,

²¹⁷ Bkz. Tomas Walesek, "What Does the War in Georgia Mean For EU Foreign Policy?", **Centre For European Reform-Briefing Note**, 2008,

http://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/briefing_georgia_15aug08_tv-1136.pdf, (25.5.2018), ss.1-2.

²¹⁸ Erkan, s.55.

²¹⁹ Erkan, s.55.

²²⁰ Erkan, s.45.

²²¹ Erkan, s.45.

kalmıştır. Buna ilaveten, AB'yi sorunla ilgilenmeye zorlayan diğer bir önemli unsur ise AB'nin hem Rusya ile hem de Gürcistan'la yakın ilişkiler sürdürme isteği gösterilebilir.²²²

2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, Karadeniz Bölgesinde çözüme ulaşmamış dondurulmuş çatışmaların varlığını tüm Dünyaya tekrar hatırlatmıştır. Sovyetler Birliği zamanından miras kalan anlaşmazlıklar ve sorunların bir yansıması olan bu çatışmalar, hem Karadeniz Bölgesinin hem de AB'nin genel refah, istikrar ve güvenliği açısından büyük risk oluşturmaktadır. Bu çatışmalar, Karadeniz'de bağımsızlığını ilan eden ve sadece birkaç ülke tarafından tanınan veya tanınmayan “de facto devletlerin” ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çatışmalar, ilgili ülkelerde sadece diplomatik bir sorun olmanın ötesine geçmiş, bölgedeki hayatın tüm alanına etkisi olmuş, binlerce kişinin ölümüne ve yüz binlerce kişinin yaralanmasına ve yerlerinden olmasına ve mülteci olarak başka ülkelere sığınmasına neden olmuştur. Dahası bu çatışmalar, bölge ülkelerinde kötü yönetim, milliyetçi ve popülist taşkınlıklar, sınır ötesi suç faaliyetleri, zayıflamış hukuk kuralları ve işlevsiz ekonomi gibi sorunlar doğurmuştur.²²³

AB, Soğuk Savaş sonrası Karadeniz'de patlak veren ve kendi güvenliği için büyük bir risk unsuru taşıyan bu çatışmaların çözümüne yönelik net bir siyasi irade ve açık bir vizyon gösterememiş ve çatışmanın önlenmesi ve dinmesine yönelik proaktif bir aktör rolü üstlenememiştir. AB gerek Transdinyester çatışmasında gerekse de Güney Kafkasya'da ortaya çıkan çatışmaların çözümüne ilişkin çoğunlukla reaktif bir oyuncu izlenimi vermiştir.²²⁴ Fakat AB her ne kadar bölgedeki çatışmaların alevlendiği esnada çözüm üretmeye ilişkin güçlü ve etkili bir kurum imajı vermese de, Transdinyester, Abhazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ anlaşmazlıklarının çözümüne yönelik ciddi derecede çaba sarf etmektedir.²²⁵

AB'nin, özellikle 2000'li yıllarda bölgesel sorunların çözümüne ilişkin daha istekli bir tutum sergilediği görülmüştür. AB, 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi

²²² Erkan, s.55.

²²³ European Parliament, “Security and Energy Security in the Black Sea Region”, **EXPO/B/AFET/FWC/2009-01/Lot1/2**, Eylül 2010, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/divers/join/2010/433686/EXPO-AFET_DV\(2010\)433686_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/divers/join/2010/433686/EXPO-AFET_DV(2010)433686_EN.pdf), (11.2.2018), ss.9-10.

²²⁴ Amanda Akçakoca ve diğerler, “After Georgia: Conflict Resolution in the EU's Eastern Neighbourhood”, **EPC Issue Paper No.57**, Nisan 2009, s.37.

²²⁵ Akçakoca ve diğerleri, s.34.

kapsamında, bölgesel çatışmaların çözümünde daha aktif bir rol oynamayı ve aynı zamanda kararlı bir komşuluk politikası inşa etmeyi hedeflemiştir.²²⁶ Bu Strateji, AB'nin Karadeniz'deki sorunların çözümüne yönelik ilgisini arttırmıştır. Ayrıca, ENP kapsamında AB'nin Güney Kafkasya ve Moldova'daki ayrılıkçı çatışma bölgelerine yönelik girişimleri, yeni bir boyut kazanmıştır. AB, 2004 yılında ENP'nin devreye girmesiyle Güney Kafkasya ülkeleri ve Moldova ile yeni bir işbirliği süreci başlatmış ve Karadeniz'deki ayrılıkçı bölge sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır.²²⁷ Bu bağlamda AB, 2005 yılının başında Transdinyester meselesindeki profilini artırmak için Adriaan Jacobovits'i, Moldova'ya AB Özel Temsilcisi olarak atamıştır.²²⁸ Ayrıca Transdinyester'i bir devlet olarak tanımayan ve genel olarak bu ayrılıkçı bölgenin Moldova ile birleşimine yönelik bir tutum sergileyen AB, Eylül 2005'te ABD ile birlikte Transdinyester sorunun çözümüne ilişkin arabuluculuk sürecine gözlemci olarak katılmıştır. AB, aynı zamanda ayrılıkçı yönetimin imkânlarını azaltmak için Transdinyester'e baskı uygulamıştır. Bu bağlamda, AB, 2003 yılında on yedi Transdinyesterli lidere seyahat yasağı çıkarmıştır.²²⁹ Buna ilaveten AB, Kasım 2005'te AB Sınır Yardım Misiyonu'nu (EUBAM) başlatmıştır. EUBAM ile Transdinyester çevresinde kaçakçılık olaylarında önemli derecede azalma gerçekleşmiştir. Bu durum, Transdinyester'in ayrılıkçı otoritelerinin kaçakçılık faaliyetlerinden elde ettiği kazançlarının önüne geçmiş ve bölgedeki statükoyu daha az çekici kılmıştır.²³⁰ AB, 2006 yılında ise Ukrayna'ya, Moldova gümrük pulları olmayan Transdinyester mallarının ülkeye geçmesine izin vermemesi için baskı uygulamıştır. Bu baskı neticesinde çeşitli sektörlerde 400'den fazla Transdinyesterli şirket, Moldova hükümetine kayıt yaptırmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, bu durum Transdinyester iş sektörünün Moldova hükümetine bağımlılığını

²²⁶ Gerrard Quille, "The European Security Strategy: A Framework for EU Security", International Peacekeeping, Cilt: 11, Sayı: 3, Sonbahar 2004, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede20040728_ess_/sede20040728_ess_en.pdf, (1.2.2018), ss.4-5.

²²⁷ İlhan Aras, "Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü", *Avrasya Etüdleri*, Sayı 51, 12.06.2017, s.102.

²²⁸ Nicu Popescu, *EU Foreign Policy and Post Soviet Conflicts: Stealth Intervention*, Routledge, Londra, 2011, (Stealth Intervention), s.42.

²²⁹ Nicu Popescu, *Stealth Intervention*, s.42.

²³⁰ Nicu Popescu, "EU and the Eastern Neighbourhood: Reluctant Involvement in Conflict Resolution", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 14, Sayı: 4, 2009, (Conflict Resolution), s.462.

arttırmıştır.²³¹ AB, ayrıca Doğu Ortaklığı politikası çerçevesi Moldova'yı Avrupalılaştırarak ve vize muafiyeti gibi önemli imkân ve fırsatlar sunarak Transdinyester sakinleri için ülkeyi daha cazip kılmaya çalışmaktadır.²³²

AB, Güney Kafkasya'daki ayrılıkçı bölge sorunlarının çözümüne ilişkin olarak Heikki Talvitie'yi, Temmuz 2003'de Güney Kafkasya'nın ilk AB Özel Temsilcisi olarak atamış ve Haziran 2004'de Gürcistan'da AB Hukukun Üstünlüğü Misyonu (EUJUST Themis Rule of Law mission) başlatılmıştır. 2005 yılının başlarında Gürcistan'ın, AGİT sınır izleme operasyonunu AB'nin devralmasını istemesi üzerine, AB ilgili bölgeye, Nisan 2005'de üç kişilik Sınır Destek Ekibi göndermiş ve Eylül ayında Sınır Destek Ekibindeki kişi sayısını on ikiye çıkarmıştır.

²³³ AB, ayrıca çatışma sonrası rehabilitasyon çalışmaları için Abhazya ve Güney Osetya'ya mali yardımlarını arttırmış ve bu bölgelerin en büyük uluslararası donörü konumuna gelmiştir. 2006 Şubat'ta Peter Semneby'nin yetkileri artırılarak AB Güney Kafkasya Özel Temsilcisi olarak atanmıştır.²³⁴ Bu umut verici gelişmelere rağmen, AB, özellikle Gürcistan'daki ayrılıkçı sorunların çözümünde yeterince etkin ve etkili bir rol üstlenememiştir. Bunun bir sebebi olarak AB üye devletleri arasında farklı görüşler ve anlaşmazlıkların olması gösterilebilir. Bir yandan bazı AB devletleri anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin AB rolünün arttırılmasını savunurken, diğer yandan özellikle Rusya ile yakın ilişkileri olan AB üye devletleri, AB-Rusya işbirliğinin olumsuz yönde etkileeneceği endişesiyle AB'nin çatışma çözümüne etkili bir müdahalede bulunmasına sıcak bakmamaktadır.²³⁵ Dolayısıyla, AB üye devletlerinin Gürcistan ve ayrılıkçı bölgeler arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin farklı tutum ve yaklaşımlarının, AB'nin bu sorunların çözümü üzerine net, etkili ve etkin adımlar atmasını engellediği öne sürülebilir.

AB, ENP kapsamında Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin etkin bir imaj sergilemeye çalışmıştır. Fakat AB, bu sorununun çözümünde de başarılı olamamış ve bu sorunun çözümüne oldukça kısıtlı bir katkı sağlamıştır. Özellikle ENP kapsamında her iki ülke ile imzalanan Eylem Planlarında “Azerbaycan için

²³¹ Popescu, Conflict Resolution, s.462.

²³² Popescu, Conflict Resolution, s.462.

²³³ Popescu, Stealth Intervention, s.70.

²³⁴ Popescu, Stealth Intervention, s.70.

²³⁵ Nicu Popescu, “Stealth Intervention: The EU and Post Soviet Conflicts”, **Central European University**, (yayımlanmamış doktora tezi), <http://sar.org.ro/wp-content/uploads/2012/12/Stealth-intervention-the-EU-and-post-soviet-conflicts.pdf>, Budapeşte, Şubat 2009, ss. 219-220.

toprak bütünlüğüne, Ermenistan için self-determinasyon ilkesine yer verilmesi'' ilgili sorunun çözümünde uyumlu bir strateji geliştirilmesi olasılığını düşürmüştür.²³⁶ Bu iki ilkeye atıf yapılmasının nedeni olarak ilgili sorunun çözümünden ziyade AB'nin Azeri ve Ermeni tarafları arasında ılımlı bir çizgide durma isteği gösterilebilir. Taraflar arası 2-5 Nisan'da 2016 gerçekleşen şiddetli çatışmalar Dağlık Karabağ sorununun her an yeni çatışmaların yaşanmasına sebep olabileceği gerçeğini gözler önüne sermiştir. AB'nin tek başına inisiyatif olarak ilgili sorunu çözmesi mümkün görünmemektedir. Yine de AB Dağlık Karabağ'da istikrarın sağlanması amacıyla çeşitli politikalar geliştirmeye devam etmekte ve AB'nin en yetkili isimleri barışçıl çözüme yönelik söylemlerde bulunmaktadır.²³⁷

2.4. AB'NİN KARADENİZ BÖLGESİNE YÖNELİK İLK GİRİŞİMLERİ

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Bölgesi AB için önem kazanmaya başlasa da, AB dış politika yapıcılarının zihninde bir yer edinememiştir. Yani AB, Karadeniz coğrafyasındaki Sovyet dönemi sonrası alevlenen anlaşmazlıklar ve çatışmaların çözümüne ilişkin küresel bir aktör olarak aktif rol oynamada isteksiz bir tutum sergilemiştir. AB, 1990'lı yıllarda dış politika alanında öncelik olarak eski Sovyet uyudusu olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokratik geçişini desteklemeye ve bu ülkelerde normatif değerlerinin benimsenmesine önem vermiştir.²³⁸ AB, ayrıca kendisine Karadeniz'den daha yakın bir coğrafya olan Balkanlarda ortaya çıkan olaylarla oldukça meşgul olmuştur. AB, aynı zamanda özellikle Fransa ve İspanya gibi AB üye devletlerinin etkili siyasi ve diplomatik girişimleri sonucu Barselona Süreci adı altında Akdeniz ülkelerine yönelik bir komşuluk politikası yürütmüştür. Yani Karadeniz Bölgesi, bu dönemde AB'nin komşuluk politikasında öncelik verdiği bir bölge olmamıştır. Rusya'nın bölgedeki etkin varlığı, Türkiye AB ilişkilerinin karmaşıklığı ve Karadeniz Bölgesi için AB düzeyinde bölgesel politikalar

²³⁶ Aras, s.107.

²³⁷ Aras, s.116.

²³⁸ Sinem Açikmese ve Cihan Dizdaroglu, "Squaring the Circle: The EU's Operational Impact in the Black Sea", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2014, Cilt: 16, Sayı: 3, ss.314-315.

başlatabilecek bir 'Brüksel lobisinin' bulunmaması, AB'nin Karadeniz öncelikli bir dış politika belirlememesinde etkili olan unsurlar olarak gösterilebilir.²³⁹

Soğuk Savaş dönemi bastırılmış sorunların ve anlaşmazlıkların Sovyetler'in yıkılışı esnasında gün yüzüne çıkması, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'da etnik kökenli çatışmaların patlak vermesine yol açmıştır. Bu çatışmalar salt bölge güvenliği için değil, aynı zamanda AB'nin güvenliği açısından da tehdit oluşturmuştur. Ayrıca bölge ülkelerinin; zayıf devlet sistemi, ekonomik istikrarsızlık, yüksek işsizlik oranlarından muzdarip olması ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Bu zor süreçte, AB, Karadeniz Bölgesine yönelik bir dış politika belirlemese de, bölge ülkelerinin demokrasiye geçiş süreçlerine katkıda bulunmak için önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda, AB ilk olarak, Aralık 1990'da gerçekleştirilen Roma Zirvesi sonrasında TACIS programını başlatmıştır. TACIS programı kapsamında, BDT ülkeleri²⁴⁰ ve Gürcistan'ın piyasa ekonomisi ve demokrasiye geçişi ve dünya ekonomisine entegrasyonu desteklenmiş ve bu ülkelerle ikili ilişkilerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. AB'nin kendi bütçesinden finanse edilen²⁴¹ TACIS programı çerçevesinde, 1991-1996 yılları arasında katılımcı ülkelere 3 milyar 390 milyon ECU (Avrupa Para Birimi) tutarında karşılıksız yardım yapılmış ve 2500'den fazla projenin gerçekleştirilmesine destek olunmuştur.²⁴²

AB, TACIS programı aracılığıyla bölgenin ekonomik ve siyasi dönüşümüne katkı sağlayacak projelerin gelişimine destek olmuştur.²⁴³ TACIS programı içinde özellikle bölgeye yönelik uluslararası projelerin özel bir önemi vardır. Bu projeler kapsamında AB, özellikle enerji ve ulaştırma alanlarının geliştirilmesi üzerine odaklanmıştır.²⁴⁴ AB, bu projeler aracılığıyla önemli stratejik konuma ve doğal zengin kaynaklara sahip bölge ülkeleriyle var olan “tarihsel bağlarını ekonomik

²³⁹ Fabrizio Tassinari, “Region-building as trust-building: the EU's faltering involvement in the Black Sea region”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt: 11, Sayı: 3, Eylül 2011, ss.230-231.

²⁴⁰ Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dır.

²⁴¹ European Commission, “TACIS”, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm, (1.5.2018).

²⁴² Fuad Hüseyinov, “Avrupa Birliği - BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Dergisi*, Cilt: 50 Sayı: 2, 2001, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/290/2638.pdf>, (1.5.2015), s.251.

²⁴³ Haydar Efe, “Avrupa Birliği'nin Karadeniz Politikası”, *Karadeniz uluslararası Bilimsel Dergi*, Cit: 1, Sayı: 16, 2012, s.54.

²⁴⁴ Efe, s.59.

çıkarları ile birleştirmeyi'' hedeflemiştir.²⁴⁵ Ulaşım alanında TRACECA, Bakü Süreci, Karadeniz Pan-Avrupa Ulaşım Alanı (Black Sea PETrA), enerji alanında INOGATE ve çevre alanında Karadeniz Tuna (DABLAS) görev gücü projesi, Karadeniz ve çevresine yönelik oluşturulan en önemli uluslararası projeler olmuştur.

AB, ayrıca uluslararası sektörel projeler dışında, AB adayı olma potansiyeli bulunmayan Karadeniz ülkeleriyle ikili ilişkilerini Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları (Partnership and Cooperation Agreement-PCA) çerçevesinde şekillendirmeye ve resmiyete dökmeye çalışmıştır. Bu kapsamda AB, 1994 yılında Rusya, Ukrayna, Moldova, 1996 yılında ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları imzalamıştır.²⁴⁶

Gerek Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarının gerekse de yukarıda adı geçen uluslararası sektörel projelerin, Karadeniz Sinerjisi öncesi bölgeye yönelik önemli girişimler olmaları nedeniyle her birine ayrı başlıklar altında değinilmesinde fayda vardır.

2.4.1. Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları (PCA)

Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları, 1990'lı yılların ilk yarısında Rusya, Doğu Avrupa ülkeleri (Moldova, Ukrayna), Güney Kafkasya (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) ve Orta Asya ülkeleri (Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan) ile istikrarlı bir kurumsal ilişki kurulması amacıyla tasarlanmış ve 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra uygulamaya koyulmuştur.²⁴⁷ Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları Soğuk Savaş sonrası Birliğin Karadeniz ülkelerine yönelik atmış olduğu en somut adımlardan biri olarak gösterilebilir.

Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları genel itibarıyla AB'ye üye olma ihtimali olmayan ülkeler ile yapılmış ve AB ve ortak ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin hukuki çerçevesini oluşturmuştur. PCA'nın uygulanmasını sağlamak için İşbirliği Konseyi kurulmuştur. AB, PCA'nın genel prensiplerinin ortak ülkeler tarafından

²⁴⁵ Adem Üzümcü, Sıdika Akdeniz, "Yeni İpek Yolu: TRACECA ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi", *Avrasya Etüdleri*, 45/2014-1, s.172.

²⁴⁶ Hüseyinov, s.249.

²⁴⁷ EUR-Lex, "Partnership and Cooperation Agreements (PCAs): Russia, Eastern Europe, the Southern Caucasus and Central Asia", 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar17002>, (1.5.2018), (PCA).

önemli derecede ihlal edilmesi durumunda ilgili ülkelere müeyyide uygulama hakkına sahiptir. PCA'nın süresi 10 yıldır ve kendiliğinden birer yıl uzayabilmektedir.²⁴⁸

Demokrasi ve insan haklarına saygı, piyasa ekonomisi prensipleri, PCA'nın içeriğinin esasını oluşturmuştur. PCA kapsamında ortak ülkelerde demokrasinin güçlendirilmesi, temel insan haklarına saygı duyulması, hukukun üstünlüğünün iyileştirilmesi, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması ve piyasa ekonomisine geçişin tamamlanmasına destek olunması hedeflenmiştir. Ayrıca taraflar arası yasal, mali, ekonomik, sosyal, bilimsel, sivil, teknolojik ve kültürel alanlarda işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır.²⁴⁹ Ortak ülkelerin gereksinime göre bu işbirliği alanları PCA'nın kapsamına dâhil edilmiştir.²⁵⁰

PCA, AB ve ortakları arasında siyasi bir diyalog kurmuştur. Gerek Bakanlar düzeyinde görüşmeler, gerekse de diplomatik kanallar aracılığıyla yapılan görüşmeler ve uzman toplantıları bu diyalogun bir parçası olmuştur. Siyasi diyalog sürecinde, ortak ülkelerin, PCA kapsamında belirlenen hedeflere yönelik bir siyasi tutum göstermeleri ve bölgedeki mevcut sorunların çözümüne yönelik bir tutum sergilemeleri beklenmektedir.²⁵¹

PCA, bazı ortak ülkelerde yerlerini daha kapsamlı olan Ortaklık Antlaşmalarına bırakmıştır. AB, 2014 yılında Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile Ortaklık Antlaşmaları imzalamıştır.²⁵² Ortaklık Antlaşmaları, tarafların ikili ilişkilerini yeni bir düzeye getirmiş ve ortak ülkelerin, mevzuat ve standartlarını AB müktesebatına uyumlaştırması için önemli reformlar yapmasını gerekli kılmıştır. Ortaklık Antlaşmasının bir parçası olan Derin ve Kapsamlı Ticaret Antlaşmaları (DCFTA) kapsamında da ortak ülkelerle mal ve hizmet erişiminin geliştirilmesi ve tarife, kota ve ticarete yönelik engellerin azaltılması hedeflenilmiştir.²⁵³

²⁴⁸ Fuad Hüseyinov, ss. 248-249.

²⁴⁹ EUR-Lex, PCA.

²⁵⁰ EUR-Lex, PCA.

²⁵¹ EUR-Lex, PCA.

²⁵² European Parliament, "Eastern Partnership: 2017 Brussels summit: Taking stock and new objectives", **Briefing**, Kasım 2017, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI\(2017\)614585_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI(2017)614585_EN.pdf), (2.5.2018), s.1.

²⁵³ Consilium, "European Council of the European Union, What is the Eastern Partnership?", <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>, (2.5.2018), (Partnership).

2.4.2. Mali ve Teknik Destek Programlar ve Projeleri

Ulaşım alanında TRACECA, Black Sea PETrA, enerji alanında INOGATE ve çevre alanında DABLAS görev gücü projesi, AB öncülüğünde Karadeniz Bölgesine yönelik başlatılan en önemli teknik destek programları ve projeleri olarak dikkat çekmiştir. 1990 ve 2005 yılları arasında oluşturulan bu teknik program ve projeler, Karadeniz ülkelerinin AB ile çok taraflı ve sektörel düzeyde işbirliği kurmasına katkıda bulunmuştur. AB bu işbirliği programları ile hem Karadeniz Bölgesinde demokratik ve ekonomik reformları teşvik etmiş hem de bölgenin istikrar ve kalkınmasını desteklemiştir.²⁵⁴

2.4.2.1. Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)

TRACACE, Avrupa Komisyonu tarafından Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya’da uluslararası ulaştırma bağlantıları, siyasi-ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla hazırlanan bir teknik proje/programdır.²⁵⁵ TRACECA, taraf ülkeler ile AB arasında “karayolu ve demiryolu ağlarının güvenli bir Doğu-Batı ulaşım koridoru” oluşturulması hedefine dayanmaktadır.²⁵⁶

TRACECA programının temeli, Mayıs 1993’te Avrupa Komisyonu, üç Kafkasya ülkesi (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) ve beş Orta Asya ülkesinin (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) Ticaret ve Ulaştırma Bakanlık temsilcilerinin katıldığı Brüksel Konferansı’nda atılmıştır. 1996 ve 1998 yılları arasında Ukrayna ve Moldova, 2000 yılında Türkiye, Romanya ve Bulgaristan, 2009 yılında ise İran TRACECA programına dâhil olmuştur. 2009 yılından beri TRACECA’ya gözlemci statüsüyle katılan Litvanya ile beraber TRACECA programı içersinde toplam on dört ülke yer almaktadır.²⁵⁷

TRACECA; Hükümetlerarası Komisyon (IGC), IGC TRACECA Daimi Sekreterliği, Ulusal Komisyonlar, IGC TRACECA Daimi Sekreterliği Daimi

²⁵⁴ Efe, ss.57-58.

²⁵⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, “TRACECA Projesi: Yeni İpek Yolu”, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2049&id=1312, (3.5.2018).

²⁵⁶ Üzümcü, Akdeniz, s.171.

²⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)” <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-kafkasya-asya-ulasirma-koridoru.tr.mfa>, (3.5.2018), (TRACECA .

Temsilcileri (Ulusal Sekreterler) ve çalışma gruplarından oluşmaktadır. IGC yürütme organı Bakü’de yer alan Daimi Sekreterliktir.²⁵⁸

TRACECA programı, AB’nin ortak ulaştırma politikasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.²⁵⁹ AB, TRACECA’yı “tüm geleneksel rotaları tamamlayacak ek bir yol” olarak sunmuştur.²⁶⁰ TRACECA kapsamında, taraf ülkelerin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarının desteklenmesi ve küresel ekonomiye entegre edilmelerinin sağlanması; taraf ülkeler arasında daha fazla bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi²⁶¹ ve yük taşımacılığı sektörünün gelişmesinin sağlanması; bölgenin ulaştırma ve ticaret sistemleriyle ilgili sorun ve eksikliklerinin giderilmesi; karayolu, demiryolu ve denizciliğin Dünya piyasasına ulaşmasının sağlanması hedeflenmiştir.²⁶² Buna ilaveten Uluslararası Finansal Kurumlar ve özel yatırımcıların desteğini çekmek için TACIS ve TRACECA’nın bir katalizör olarak kullanılması ve TRACECA güzergâhının Trans-Avrupa Ağları ile ilişkilendirilmesinin sağlanması öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir.²⁶³

TRACECA ulaştırma koridoru, “Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna’dan yani Doğu Avrupa’dan başlayıp Türkiye’ye uzanmaktadır. Karadeniz üzerinden Gürcistan’daki Poti ve Batum limanlarından Güney Kafkasya ulaştırma ağları ile bölgeyi kara yolu aracılığı ile Türkiye’ye bağlamaktadır.”²⁶⁴ Türkiye, jeostratejik konumu itibarıyla bu projenin en kilit ülkesi konumundadır.

TRACECA projesiyle, Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Denizi üzerinden Asya’ya daha kolay bir şekilde ulaşılabilmesi hedeflenmiştir. Asya ile Avrupa arasında en kısa, en hızlı ve en ucuz güzergâhı oluşturan bu koridorun oluşturulmasındaki önemli hedeflerden birinin, ulaşımındaki Rus tekelinin kırılmasının sağlanması olduğu söylenebilir.²⁶⁵ Rus tekelinin kırılması, hem Kafkasya

²⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, TRACECA.

²⁵⁹ Üzümcü, Akdeniz, s.174.

²⁶⁰ Lodewijk Briet, “TRACECA-The Business of Eurosia”, 1999, <https://www.eso.org/gen-fac/pubs/astclim/espas/maidanak/990331lb.htm>, (5.5.2018), (TRACECA).

²⁶¹ Briet, TRACECA.

²⁶² Üzümcü, Akdeniz, ss.178-179.

²⁶³ Briet, TRACECA.

²⁶⁴ Üzümcü, Akdeniz, s.181.

²⁶⁵ Övsev Elibol, “Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Güney Kafkasya-Karadeniz Politikaları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.24.

cumhuriyetlerinin siyasî ve ekonomik bağımsızlığını pekiştirecek hem de AB'nin Moskova'ya bağımlı kalmadan Uzak Doğu'ya kadar erişmesini sağlayacaktır.²⁶⁶

AB'nin 'teknik yardım' çerçevesinde gelişmekte olan ülkelere sunduğu özel bir proje olan TRACECA, uluslararası uzmanlar tarafından tarihi İpek Yolu'nu canlandıracak bir proje olarak nitelendirilmiş ve 21. yüzyılın İpek Yolu olarak adlandırılmıştır.²⁶⁷ TRACECA programıyla tarihi İpek Yolu'nun yeniden eski önemini kazanması, salt bölge ülkelerini siyasi ve ekonomik açıdan ilgilendirmemekte aynı zamanda bu coğrafya ile tarihsel bağı olan diğer aktörleri de yakından ilgilendirmektedir.

Başlangıçta TRACECA, AB tarafından finanse edilirken, 2004 yılından sonra finansmanı üye ülkelere yapılmaya başlamıştır. 2006 yılında TRACECA'nın bütçesinin yüzde 75'ten fazlası üye ülkelerin katkılarıyla karşılanmıştır.²⁶⁸ AB, TRACECA'yı belirli bir seviyeye taşıdıktan sonra gelişim sürecini üye ülkelere bırakmıştır. Bu süreçte sermaye akışı sağlanmış, bölgeler arası ticaret artmış, yani yatırımlarda artış gerçekleşmiştir.²⁶⁹

Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası, TRACECA koridorunun tamamı boyunca liman, yol ve demiryollarının geliştirilmesine yönelik projelerde 1,7 milyar Avro'dan fazla sermaye yatırımı yapmıştır.²⁷⁰

TRACECA projesi salt AB'nin değil, aynı zamanda ABD, Çin ve Japonya gibi küresel güçlerin de ilgisini çeken önemli bir girişim olmuştur. Örneğin, Japonya Hükümeti, Avrasya ulaşım koridorunun gelişimini destekleme, yatırım yapma ve teşvik etme amacıyla "Yeni Avrasya Diplomasisi" doktrini altında özel bir program geliştirirken, Amerika ise "İpek Yolu Strateji Yasasını" hazırlamıştır. Her iki

²⁶⁶ Kamil Ağacan, "AB'nin Güney Kafkasya Politikası", **Stratejik Analiz**, Cilt:7, Sayı:81, Ocak 2007, s.44

²⁶⁷ Üzümcü, Akdeniz s.177.

²⁶⁸ Erdinç Tutar ve diğerleri, "Uluslararası Ulaşım Koridorunda Yeni Bir Açılım: TRACECA Projesi ve Türkiye". **Mevzuat Dergisi**, Sayı: 139, 2009, <https://www.mevzuatdergisi.com/2009/07a/01.htm>, (5.5.2018), (TRACECA).

²⁶⁹ Tutar ve diğerleri, TRACECA.

²⁷⁰ Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Moldova, "About TRACECA" <http://www.mfa.gov.md/about-traceca>, (5.5.2018).

girişimde de Yeni İpek Yolu'nun inşasına yönelik yatırımların gerçekleşmesi için siyasi destek ve teşvik edici roller üstlenilmiştir.²⁷¹

2.4.2.2. Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı (INOGATE)

AB, enerji arzının çeşitlendirilmesi, sürdürülebilir ekonominin gelişimi, enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla 1990'lı yılların ortalarından itibaren Hazar Denizinin doğal kaynaklarıyla ilgilenmeye başlamıştır. AB, Hazar bölgesinin zengin enerji kaynaklarından kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmaya ve bölgede bulunan petrol ve gazın işletilmesi konusunda etkinliğini artırmayı hedeflemiştir. AB, ayrıca bölge devletlerinin refah seviyesini yükseltmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuştur. AB'nin TRACECA'ya paralel olarak ve TACIS çerçevesinin bir parçası olarak 1996 yılında başlattığı INOGATE programı, bu yöndeki girişimlerin en iyi örneğini temsil etmiştir. INOGATE programı, AB, Karadeniz ve Hazar Denizi ülkeleri ve onların komşuları arasında uluslararası ekonomik işbirliğini teşvik etmek amacıyla oluşturulan bir uluslararası teknik yardım programıydı. INOGATE programı, enerji üzerine büyük ölçekli projelerin kolaylaştırılması ve boru hatlarının inşası ve bölgedeki petrol ve doğal gaz boru hatlarının modernize edilmesiyle ilgiliydi. Bölgesel entegrasyon ve enerji arzı güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan INOGATE,²⁷² AB ve Güney Kafkas ülkeleri arasındaki ilişkilerin temel taşlarından biri olarak görülmüştür. INOGATE işbirliği çerçevesi; petrol, gaz, elektrik, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanlarını kapsamıştır.²⁷³

INOGATE projesi, AB tarafından finanse edilen en uzun soluklu teknik yardım programlarından biridir. INOGATE, 2006 yılının sonuna kadar TACIS tarafından finanse edilmiş ve 2007 itibarıyla, 2007-2010 ve 2010-2013 dönemleri arasında ENPI tarafından finanse edilmiştir. INOGATE Programı, Bakü Girişimi ve

²⁷¹ Archil Gegeshidze, "The New Silk Road: A Georgian Perspective" <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/ArchilGegeshidze.pdf>, (5.5.2018), s.3.

²⁷² Mehmet Dikkaya, "Türkiye-AB Müzakere Sürecinin Türkiye-Avrasya İlişkileri Üzerindeki Muhtemel Etkileri" *AB Yolunda Türkiye: Müzakere Sürecinin Ekonomi Politikası*, (Ed. Mehmet Dikkaya), Alfa Aktüel, Bursa, 2006, ss.513.

²⁷³ European Union (neighbours), "INOGATE", <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/inogate>, (5.5.2018).

Doğu Ortaklığı'nın siyasi çerçevesi içinde çalışmış ve 1996'dan 2016'ya kadar faaliyette kalmıştır. Faaliyette kaldığı sürece yetmiş projeyi başarıyla hayata sokmuştur.²⁷⁴

INOGATE ortak ülkeleri, Doğu Avrupa (Moldova, Beyaz Rusya ve Ukrayna), Kafkasya (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan) ve Orta Asya (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) olmak üzere ayrı üç coğrafi bölgede yer almıştır.²⁷⁵ INOGATE programının, Kiev, Tiflis ve Taşkent'te olmak üzere üç Sekretaryası bulunmaktaydı.²⁷⁶

INOGATE Programı, Avrupa Komisyonu ve ortak ülkelerin enerjiden sorumlu Bakanlık temsilcileri tarafından yönetilmiştir. INOGATE, yardımlarını belirli konulara yönelik bir dizi projelerle sunmuştur. Bu projelerdeki temel amaç, enerji kurumlarının kapasitelerini güçlendirmek ve hükümetlerin enerji güvenliği, rekabetçi enerji piyasaları ve ekonomik büyümeyi geliştirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla uygulanabilir enerji politikaları ve mekanizmaları geliştirmelerine yardımcı olmaktır.²⁷⁷

2.4.2.3. Bakü İnisiyatifi

Bakü İnisiyatifi, 13 Kasım 2004 tarihinde Bakü'de düzenlenen AB üye devletleri, Avrupa Komisyonu ve Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu (gözlemci), Moldova, Romanya devletlerinin temsilcilerinin katıldığı Enerji ve Ulaştırma Bakanları Konferansı'nda başlatılmıştır.²⁷⁸ Bakü İnisiyatifine taraf olan ülkeler, “hem enerji hem de ulaştırma sektörlerinde” işbirliğini artırma gereği konusunda fikir birliğine varmıştır.²⁷⁹

²⁷⁴ INOGATE, “In Brief About INOGATE”<http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>, (5.5.2018), (Brief).

²⁷⁵ INOGATE, Brief.

²⁷⁶ INOGATE, Brief.

²⁷⁷ INOGATE.

²⁷⁸ European Commission, “Action Fiche For 2007 ENPI-EAS Regional Action Programme”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/enpi_2007_c2007_4230_rap_east_semise_energypolicy.pdf, (25.5.2018) (Action Programme), s.20.

²⁷⁹ European Commission, Action Programme, s.20.

AB'nin komşuluk politikası çerçevesinde başlatılan ve TACIS tarafından desteklenen Bakü İnisiyatifi kapsamında Karadeniz, Hazar'a kıyısı olan ülkeler ve onların komşularının enerji piyasalarının aşamalı olarak AB piyasası ile bütünleşmesi için, bu ülkelerde bölgesel enerji piyasalarının gelişiminin desteklenmesi hedeflenmiştir.²⁸⁰ Bakü İnisiyatifi, AB enerji güvenliği açısından önemli olan Hazar enerji kaynaklarının Rusya, İran ya da Türkiye üzerinden Avrupa'ya güvenli bir şekilde taşınması üzerine yoğunlaşmıştır.²⁸¹ AB, Bakü İnisiyatifi girişimiyle kendi kurallarıyla şekillendireceği bölgesel bir enerji topluluğu yaratmayı hedeflemiştir.²⁸²

Bakü girişiminin başlatılmasından iki yıl sonra 30 Kasım 2006'da Kazakistan'ın Astana kentinde düzenlenen Bakanlar Konferansında Bakü İnisiyatifi ortakları, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Yol Haritası'nı kabul etmiştir. Yol Haritası, “enerji pazarlarının bütünleştirilmesi, enerji güvenliğinin geliştirilmesi, sürdürülebilir enerji gelişiminin desteklenmesi ve ortak çıkar doğrultusunda enerji projelerinin yatırım çekiciliğinin artırılması” olmak üzere dört konu üzerine odaklanmıştır.²⁸³

Bakü ve Astana girişimleri, Karadeniz ve Hazar bölgesi ülkeleri arasında enerji alanında işbirliği ve karşılıklı güvenin geliştirilmesi açısından önem taşımıştır. Bu girişimler ayrıca AB'nin komşuluk politikası çerçevesinde bölgeye yönelik enerji işbirliğinin ana sütunları olmuştur.²⁸⁴ Bu girişimler kapsamında, Avrupa enerji güvenliğinin sağlanmasını hedefleyen AB, enerji zengini bölge ülkeleriyle enerjiye dayalı stratejik işbirliğini kurumsal bir düzeye taşıma arzusu içinde olmuştur.²⁸⁵

²⁸⁰ Emel P. Dal ve Ali M. Kurşun, “Hazar Bölgesinde Rusya ve AB Ekonomi-Politik Çekişmesi ve “Ukrayna” Faktörü”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Özel Sayı, Nisan 2017, s.21.

²⁸¹ Dal ve Kurşun, s.22.

²⁸² Evrim P. Görgülü, “Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2008, s.61.

²⁸³ Dal ve Kurşun, s.22

²⁸⁴ Carlo Frappi, “EU Energy Security Policies and Azerbaijan”, **EU Eastern Partnership: Common Framework or Wider Opportunity?** (The): (Ed. Carlo Frappi, Gulshan Pashayeva), Egea S.p.A, Milano, 2012, s.61.

²⁸⁵ Dal ve Kurşun, s.22.

2.4.2.4. Karadeniz Pan-Avrupa Ulaşım Alanı (Black Sea PETrA)

Ulaştırma sektörü, hem AB'nin yük ve yolcu taşımacılığında, hem de AB'nin komşu ülkelerle bağlantı kurması açısından önemli bir yere sahiptir.²⁸⁶ Bu bağlamda AB, ulaştırma alanında yapılan çalışmalara ve geliştirilen projelere büyük bir ilgi göstermiş ve destek vermiştir. AB'de Tek Pazarın tamamlanması, Soğuk Savaş sonrası eski komünist ülkelerde ortaya çıkan gelişmeler, uluslararası mobilitenin artması ve dünya ticaretinde artan karşılıklı bağımlılıklar, AB'nin sınırlarının ötesinde ortak bir ulaştırma ağının geliştirilmesine yönelik girişimlerin artmasını tetiklemiştir.²⁸⁷

Çevre Avrupa ülkelerini kapsayan bir ulaşım ağının oluşturulmasının kendi ulaştırma sistemlerinin gelişimine önemli katkıda bulunacağı görüşünde olan AB, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ulaştırma sektöründe işbirliğini arttırmak amacıyla Pan-Avrupa kavramını geliştirmiştir.²⁸⁸ Bu kapsamda AB önderliğinde Ekim 1991'de I. Pan-Avrupa Ulaştırma konferansı düzenlenmiştir. Konferansta, Pan-Avrupa ulaştırma politikasının gelişimine yönelik gelecekte uygulanabilecek ortak ilkeler üzerinde anlaşmaya varılmaya çalışılmıştır.²⁸⁹ Bu Konferans, AB üye devletleri ile komşu ülkeler arasında ortak bir ulaştırma politikasının geliştirilmesinin temelini oluşturmuştur. 1994'de Girit'te ve 1997'de Helsinki'de ikincisi ve üçüncüsü gerçekleşen Pan-Avrupa Ulaştırma konferanslarının ardından on ulaştırma

²⁸⁶ Didem Özer ve Hakkı Kişi, “Avrupa Birliği Ortak Ulaştırma Politikası ve Türkiye”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, s.79.

²⁸⁷ Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, “Avrupa Ulaştırma Koridorları ve Alanları”, <http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/PanAvrupa.aspx>, (5.5.2018), (Ulaştırma Koridorları).

²⁸⁸ Mehmet R. Adalı ve diğerleri, “Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi Limanlarının Uluslararası Taşımacılık Projeleri (TRACECA, BTK Demiryolu Hattı, İpek Yolu) İçin Önemi: Hopa Limanı Analizi”, **International Journal of Academic Value Studies**, Cilt:4, Sayı 19, 2018, s.486.

²⁸⁹ EUR-Lex, “Resolution on the Follow-up to the Helsinki Conference on a Pan-European Transport Policy”, **Official Journal C 175**, 21/06/1999 P. 0057, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51999IP0057>, (Official Journal C 175), (5.5.2018).

koridoru²⁹⁰ ve bu ulaştırma koridorlarının tamamlayıcısı olarak dört ulaşım alanı belirlenmiştir.²⁹¹

1994'te Girit Pan-Avrupa Ulaştırma konferansında, "koridor" kavramının Karadeniz ve Akdeniz Havzası gibi coğrafi bölgeler için uygun olmadığı görüşü hâkimdi.²⁹² Bu nedenle, 1997'deki Helsinki konferansında bu bölgeler, Pan-Avrupa ulaşım koridorlarına tamamlayıcı olarak belirlenen dört denizalanı içersinde yer almıştır. Bu dört deniz alanından Karadeniz, Barent Avrupa Arktik ve Adriyatik/İyon Denizi havzaları alanı PHARE ve TACIS programı ile desteklenirken, Akdeniz ulaşım alanı ise MEDA programı aracılığıyla desteklenmiştir.²⁹³

Ulaştırma sektöründe altyapı eksiklikleri zengin doğal kaynaklara sahip Karadeniz Bölgesinde ekonomik entegrasyonu baltaladığından dolayı²⁹⁴, bölgede ulaşım ağlarının geliştirilmesi Birlik için ayrı bir önem atfetmiştir. Bu bağlamda, yukarıda belirtildiği gibi Black Sea PETrA da 1997 tarihli Helsinki Pan-Avrupa Ulaştırma Konferansında belirtilen dört ana ulaştırma alanı arasında yerini almıştır.²⁹⁵

Black Sea PETrA projesinin temel hedefi, Karadeniz Bölgesi ulaştırma sektöründeki altyapı eksikliklerinin giderilmesidir. Bu hedef doğrultusunda, bölge ülkeleri arasındaki ticari, ekonomik ve sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi, bölgesel kalkınma ve işbirliğinin güçlendirilmesi arzu edilmiştir. Karadeniz gibi enerji zengini bir bölgede ulaştırma sektörünün gelişimi salt bölge ülkelerinin kalkınması için değil, aynı zamanda AB'nin ekonomik gelişimi için de önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla hem Avrupa sınırlarında hem de çevre bölgelerdeki ulaştırma ve taşımacılık ağlarının gelişimi, Avrupa ve komşu bölgelerin gelişimi üzerindeki rolünün büyük olduğunu söylemek oldukça mümkündür.

²⁹⁰ Belirlenen koridorlar şunlardır: 1. Koridor: Talin-Riga-Varşova, 2. Koridor: Berlin-Varşova-Minsk-Moskova, 3. Koridor: Berlin/Dresten-Wroclaw-Lvov-Kiev, 4. Koridor: Berlin/Nuremberg-Prag-B.peşte-Köstence/Selanik/İstanbul, 5. Koridor: Trieste-Ljubijana-Budapeşte-Bratislava-Uzgorod-Lvov, 6. Koridor: Gdansk-Warşova-Zilina, 7. Koridor: Danube, 8. Koridor: Durres-Tirana-Üsküp-Sofya-Varna, 9. Koridor: Helsinki-Kiev/Moskova-Odesa/Kishinev/Bükreş-Filibe, 10. Koridor: Ana Koridor: Salzburg- Ljubljana- Zagrep- Belgrad- Nis- Skopje- Veles-Thessaloniki.

²⁹¹ EUR-Lex, Official Journal C 175.

²⁹² TINA Office Vienna, "Status of the Pan-European Transport Corridors and Transport Areas", **Corridor Status Report**, Aralık 1998, <http://aei.pitt.edu/39350/1/A4030.pdf>, (5.5.2018), s.81.

²⁹³ TINA Office Vienna, s.81.

²⁹⁴ Manoli, Dynamics, s.86.

²⁹⁵ Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Ulaştırma Koridorları.

KEİ'nin, Black Sea PETrA projesi ile benzer hedef ve öncelikleri olmasına rağmen, bu ulaştırma projesinin işleyişinde KEİ etkin bir rol oynayamamıştır. Çünkü Black Sea PETrA projesi kapsamında KEİ'ye yalnızca gözlemci statüsü verilmiş ve üyelik başvurusu ret edilmiştir. Dolayısıyla KEİ'nin bu projenin uygulanması üzerindeki etki alanı daraltılmıştır. Dahası, KEİ üyelerinin güçlü tepkisine rağmen, 2002 yılında Black Sea PETrA'nın TRACECA'ya dâhil edilmesi kararı alınmıştır. Black Sea PETrA'ya paralel olarak, KEİ, Karadeniz'i tümüyle çevreleyen kombine bir ulaşım koridoru oluşturma amacıyla “Karadeniz Ring Koridoru” (Türkiye tarafından önerilen) konsepti geliştirmiştir.²⁹⁶

2.4.2.5. Karadeniz Tuna Görev Gücü (DABLAS Görev Gücü)

DABLAS görev gücü, Kasım 2001'de, Tuna ve Karadeniz'deki “su ve suyla bağlantılı ekosistemlerin korunmasına yönelik bir işbirliği platformunun oluşturulması” amacıyla kurulmuştur. DABLAS görev gücü programı, Avrupa Komisyonu'nun Kasım 2001'de onayladığı bölgedeki çevresel durumun iyileştirilmesi için gerekli olan öncelikli çalışmalar kapsamında kabul ettiği düzenlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²⁹⁷

DABLAS görev gücü, Tuna ve Karadeniz'deki ülkelerin temsilcilerinden, Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu, Tuna Nehri'nin Korunması İçin Uluslararası Komisyonu (ICPDR), Uluslararası Finans Kuruluşları, Avrupa Komisyonu, AB üye ülkeleri ve bir dizi bölgesel/uluslararası kurumların temsilcilerinden oluşmaktaydı. Ayrıca sivil toplum, DABLAS Görev Gücü tarafından yürütülen çeşitli görevlerde yer almaktaydı.²⁹⁸ Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü, 2001-2011 dönemi boyunca DABLAS Görev Gücü Sekreterliği'ni idare etmiştir.²⁹⁹ 2011'den sonra DABLAS görev gücünün çalışmaları durmuştur.

²⁹⁶ Manoli, Dynamics, ss.86-87.

²⁹⁷ International Commission for the Protection of the Danube River, “DABLAS”, <https://www.icpdr.org/main/activities-projects/dablas>, (5.5.2018), (DABLAS).

²⁹⁸ International Commission for the Protection of the Danube River, DABLAS.

²⁹⁹ Tiziana Melchiorre , “Regional Cooperation Organizations in a Multipolar World. Comparing the Baltic and the Black Sea Regions”, **StockholmUniversity, Stockholm Studies in Economic History**, US-AB, Stocholm, 2014, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:713276/FULLTEXT02.pdf>, (25.5.2018), s.250.

DABLAS görev gücünün genel hedefi; daha geniş bir Karadeniz Bölgesinde kirliliğin azaltılması, ekosistemlerin rehabilitasyonu ve yatırım projelerinin uygulanması için finansman mekanizmalarının geliştirilmesidir. DABLAS görev gücü, çevre ile ilgili bölgesel işbirliğinin daha etkili koordinasyonunu sağlamak için uğraşmıştır. DABLAS görev gücü, Karadeniz ve Tuna Komisyonları, Karadeniz ve Tuna ülkeleri, ikili bağışçılar ve uluslararası finans kurumlarının eylemlerini koordine etmeye çalışmıştır.³⁰⁰

DABLAS görev gücü, çevresel işbirliğinin gelişmesinde etkili ve başarılı bir araç olarak kabul görmüştür. DABLAS görev gücü kapsamında toplam 158 potansiyel belediye sektörü projesinden 113'ü değerlendirilip, uygulamaya konulmuştur. Bu projelerin uygulanması için 2,5 milyon Avro'nun üzerinde toplam finansman gerekli olmuştur.³⁰¹ DABLAS görev gücünün ilk çalışması, bölgeye yönelik öncelikli yatırım projelerinin envanterini belirlemek olmuştur. 2002 ve 2003 yılları arasında yerel gelişme planları, ulusal öncelikli yatırım programları ve diğer kaynaklar derlenerek oluşturulan veritabanı ICPDR tarafından geliştirilen programa uygun olarak birleştirilmiş ve projeler sıralanmıştır.³⁰² Tassinari'ye göre, DABLAS görev gücü, Karadeniz çevre programına öncü olabilecek bir model mekanizmaydı.³⁰³

³⁰⁰ Tassinari, "A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative", **CEPS Policy Brief**, Sayı 105, Haziran 2006, <https://www.files.ethz.ch/isn/24413/PB105.pdf>, (A Synergy), s.6.

³⁰¹ International Commission for the Protection of the Danube River, DABLAS.

³⁰² Plamen Dzhadzhev, "Karadeniz Komisyonu'na Avrupa Komisyonu Desteği", **Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu ve Karadeniz Ekosisteminin İyileştirilmesi Projesi Resmi Dergisi**, Konu 8, Haziran 2005, http://www.blacksea-commission.org/_publ-Newsletter08-TR-02.asp, (5.5.2018).

³⁰³ Tassinari, A Synergy, s.11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ KARADENİZ PERSPEKTİFLERİ

3.1. KARADENİZ SİNERJİSİ

AB, 2004 ve 2007 genişleme dalgalarını takiben, yeni doğu komşularına yönelik tek ve tutarlı bir politika çerçevesinin oluşturulmasının bir zorunluluk olduğunun farkına varmıştır. AB'nin doğu komşularına yönelik bir politika oluşturulmasına yönelik ilk ciddi hamlesi, Karadeniz Sinerjisi'nin başlatılmasıyla gelmiştir. Karadeniz Sinerjisi girişimi, Avrupa Komisyonu'nun Nisan 2007 tarihli Tebliğinde sunulmuş ve Şubat 2008'de Kiev'de gerçekleşen AB ve Karadeniz Dışişleri Bakanları'nın ortak toplantısında resmen başlatılmıştır.³⁰⁴ AB, Karadeniz Sinerjisi girişimi aracılığıyla ilk kez Karadeniz Bölgesi için tek bir politika alanı belirlemiş ve KEİ'yi bölgesel bir ortak olarak tanımıştır.³⁰⁵ Karadeniz Sinerjisi; Doğu Ortaklığı ortak ülkeleri Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan'ın yanında AB aday ülkesi Türkiye ve AB'nin “stratejik ortağı” Rusya'yı da kapsamıştır.³⁰⁶ Kurulduğu andan beri Karadeniz Sinerjisi, “Türkiye ile katılım müzakereleri, AB-Rusya ilişkileri ve Avrupa Komşuluk Politikası'nın tamamlayıcı bir unsuru” olarak tanımlanmıştır.³⁰⁷

Karadeniz Sinerjisi, ilk kez, büyük siyasi aktörler ve diğer önemli paydaşları (ulusal hükümetler, uluslararası ve bölgesel örgütler, iş sektörü, vb.) Karadeniz Bölgesinin geleceğini şekillendirmek için bir araya getirme fırsatı sunmuştur.³⁰⁸ Karadeniz Sinerjisi kapsamında, salt bölge ülkeleri ve AB arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi değil, aynı zamanda bölge ülkelerinin kendi arasındaki işbirliği faaliyetlerinin artırılması ve geliştirilmesi de desteklenmiştir. Buna paralel olarak,

³⁰⁴ European Commission, “Black Sea Synergy: Review of a Regional Cooperation Initiative”, **SWD(2015) 6 final**, 20.1.2015, http://ec.europa.eu/environment/international_issues/pdf/Joint%20Staff%20working%20document%200-Black%20Sea.pdf, (5.5.2018), (SWD(2015) 6 final), s.1.

³⁰⁵ Tedo Japaridze ve diğerleri, “The EU's Ambivalent Relationship with the BSEC: Reflecting on the Past, Mapping out the Future”, **ICBSS Policy Brief**, Sayı:20, Ocak 2010, s.14.

³⁰⁶ European Commission, Black Sea Synergy, **MEMO/10/78**, Brüksel, 15 Mart 2010, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-78_en.htm?locale=en, (5.5.2018), (Synergy).

³⁰⁷ Yannis Alexandros, “The European Union and the Black Sea Region: The New Eastern Frontiers and Europeanisation”, **ICBSS Policy Brief**, Sayı: 7, Mayıs 2008, ss.1-2.

³⁰⁸ Alexandros, s.2.

AB, bölge ülkelerinin birlikte gerçekleştirmek istedikleri projelere destek vermeyi taahhüt etmiştir.³⁰⁹

3.1.1. Karadeniz Sinerjisi'nin Oluşumunda Etkisi Olan Unsurlar

AB'nin Karadeniz Sinerjisi girişimini başlatmasında üç unsurun önemli etkisi olduğu öne sürülebilir. Bunlardan birincisi, iki Karadeniz kıyıdaş ülkesi Romanya ve Bulgaristan'ın 1 Ocak 2007'de AB'ye dâhil olmasıdır.³¹⁰ Bu genişleme dalgası, AB'nin bölgedeki güvenlik sorunları sebebiyle endişelerinin artmasına yol açmıştır. 4 Aralık 2006 tarihli "Avrupa Komşuluk Politikası'nın Güçlendirilmesi" başlıklı Tebliğde, komşu ülkelerinin çoğunun, zayıf demokrasi, zayıf ekonomik gelişme, kötü yönetim ve yolsuzluk gibi sorunlardan muzdarip olduğu vurgulanmıştır. Tebliğde, ayrıca dondurulmuş çatışmalar ve Güney Kafkasya'daki olumsuz gelişmelerin sadece bölgeyi değil, AB'yi de olumsuz etkileyeceği ve bu sorunların, yasadışı göç, güvenilmez enerji kaynakları, çevresel bozulma ve terörizm gibi risklerin doğması ve yayılmasına neden olduğunun altı çizilmiştir.³¹¹ Bu sorunlar Karadeniz çevresindeki çoğu devlet üzerinde yıpratıcı bir etki oluşturduğundan ve Karadeniz Bölgesi ve çevresinin istikrarını tehdit ettiğinden dolayı AB, özellikle '2007 genişlemesinin bir etkisiyle' dikkatini Karadeniz'e kaydırmış ve bu bölgenin ekonomik ve siyasi gelişimi için Karadeniz Sinerjisi gibi bölgesel düzeyde yeni girişimlerin oluşturulması üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır.³¹²

Karadeniz Sinerjisi girişiminin başlatılmasında etkisi olan ikinci unsur, 2006 Rusya-Ukrayna doğal gaz anlaşmazlığı ardından bölgedeki enerji güvenliği konusunda AB'nin endişelerinin artması gösterilebilir.³¹³ Rus gazının kesintiye

³⁰⁹ Emre Tüysüz, "Karadeniz Güvenliği ve Bunun AB Güvenliği'ne Etkileri", Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2 Sayı:6, Yaz 2014, s.88.

³¹⁰ Laure Delcour, Panigiot Manoli, "The EU's Black Sea Synergy: results and Possible Ways Forward", EXPO/B/AFET/FWC/2009-01/Lot1/24, Eylül 2010, http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/observatoire-voisinage-europeen/bl-sea-1010-way-forward-final-published.pdf, (5.5.2018), s.6.

³¹¹ Commission of European Communities, COM(2006)726 final, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy", <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0726&from=EN>, (5.5.2018), (COM(2006)726 final), s.2.

³¹² Delcour ve Manoli, s.6.

³¹³ Delcour ve Manoli, s.6.

uğramasıyla çoğu AB ülkesinin olumsuz etkilenmesine neden olan 2006 doğal gaz krizi, AB'nin enerji güvenliği politikalarını yeniden gözden geçirmesine ve yeni enerji politikalarını uygulamaya başlatmasına zemin hazırlamıştır. Yani bu doğal gaz krizi AB'nin enerji arz güvenliğinin sağlanmasına yönelik çabalarını arttırmasını oldukça fazla tetiklemiştir. 2006 ve 2009 doğal gaz krizleri sonrası AB, özellikle enerji arz güvenliği için alternatif nakil hatlarının inşa edilmesine önem vermiştir. Bu nakil hatlarının güzergâhları arasında özellikle Karadeniz Bölgesi ön plana çıkmıştır.³¹⁴ Çünkü Karadeniz, Hazar Denizindeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında geçiş koridoru konumunda olması sebebiyle AB için enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından muazzam öneme sahip bir bölgedir.

Karadeniz Sinerjisi girişiminin başlatılmasındaki üçüncü unsurun ise ENP'nin güçlendirilmesi düşüncesi olduğu öne sürülebilir. AB; Moldova, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan olmak üzere beş Karadeniz ülkesini ENP programına dâhil etmiştir. AB, bu ülkelerin tamamı için eylem planları hazırlayıp yayımlamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan 'a kıyasla Moldova, Ukrayna ve Gürcistan bu Eylem Planlarını uygulama aşamasında daha "istekli" bir görüntü sergilemiştir. Çünkü bu istekli ortaklar, Rusya'nın sürekli baskısıyla karşı karşıya olduğundan kendilerini savunmasız hissedip, AB'den daha fazla destek aramıştır. Bu ortak ülkeler, Eylem Planları kapsamında elde edilenlerden daha fazlasını AB'den alma arzusu içinde olmuştur.³¹⁵ Yani bu ortak ülkeler ENP kapsamında AB tarafından teşvik edilenlerden daha fazlasını istemiştir. Tam üyelik bu ortak ülkeler için nihai hedef olmuştur. Petrol zengini Azerbaycan ise, ekonomik ve politik olarak sağlam bir konumdadır ve Rus enerji baskısından muaftır. Dolayısıyla, Azerbaycan kendisini diğer ENP Karadeniz ortak ülkelerine kıyasla AB'ye daha az muhtaç duymaktadır. Ermenistan ise Rusya'ya yakın olmakla beraber AB ile de ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Rusya ise ENP ortak devletleri ile kendini eş değer görmediğinden, ENP programından kendisini açıkça dışlamıştır. Rusya, kendisini Avrupa sahnesinde AB ile 'eş/eşit' bir güç olarak ve AB'nin Doğu komşularının doğal bir etki alanı olarak görmektedir. Öte yandan, AB ve Rusya, özellikle

³¹⁴ Anıl Çağrı Erkan, "Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergâhlarının Önemi Ve Karadeniz" **Karadeniz Araştırmaları**, Bahar 2015, Sayı 45

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/karadearas/article/view/5000107719/5000100483>, (5.5.2018) s.127.

³¹⁵ Michael Emerson ve diğerleri, "European Neighbourhood Policy Two Years on: Time indeed for an 'ENP Plus' ", **CEBS Policy Brief**, Sayı 126, Mart 2007, ss.9-10.

ekonomik alanda, ENP Eylem Planları ile önemli ölçüde örtüşen 'Dört Ortak Alan' konusunu görüşmüştür.³¹⁶

ENP'nin başlatılmasının ardından AB ortaklarının çoğu ekonomik ve politik reformlarda ilerleme kaydetse de, bölgesel güvenliği tehdit eden sorunlar devam etmiştir.³¹⁷ Ortak ülkelere tam üyelik sunulmaması, ENP kapsamında arzulanan hedeflerin gerçekleşmesini zorlaştırmıştır.³¹⁸ Ayrıca, AB'nin ENP kapsamında farklı bölgeleri tek bir politika çerçevesinde birleştirmesi, ENP'nin bölgesel boyutunun gelişmesini zorlaştırmıştır. ENP metodolojisi esasen iki taraflıdır, ancak güçlü güvenlik hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için iki taraflı bir yaklaşımdan ziyade bölgesel bir yaklaşıma gereksinim duyulmuştur. AB, ENP'nin başlaması ardından güvenlik üzerine Karadeniz'de bir takım girişimlerde bulunsa da (Ukrayna - Moldova sınır misyonu gibi), iki taraflı yaklaşım ile Karadeniz'deki güvenliğin sağlanmasına ilişkin istediği başarıyı yakalayamamıştır. Güvenliğin sağlanmasının AB'nin temel hedefi olduğu bir politikada koşulluluk prensibini uygulama zorluğu ve güvenlik hedefi için önemli olan ortak sahiplenme metodolojisi ile farklılaştırma metodolojisi arasındaki çelişkiler AB'nin ENP programında başarısını etkileyen unsurlar olarak gösterilebilir.³¹⁹

Özetle Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye dâhil olması, 2006 Ukrayna-Rusya doğal gaz krizi ve ENP kapsamındaki bazı eksiklikler ve özellikle Doğu bölgesindeki güvenlik sorunlarının çözülememesinden dolayı AB tarafından Karadeniz'e yönelik bölgesel bir girişimin başlatılması gereksinimi duyulmuştur.³²⁰

3.1.2. Karadeniz Sinerjisi'nin Temel Hedefleri

Karadeniz Sinerjisi, Birliğin bölgedeki stratejisini temsil etmekte ve ENP altındaki Doğu Ortaklığı gibi diğer işbirliği programlarıyla koordinasyon içinde çalışmaktadır.³²¹ Doğu Ortaklığı, ortak ülkelerin AB'ye yakınlaşmasını desteklerken,

³¹⁶ Emerson ve diğerleri, s.11.

³¹⁷ Commission of the European Communities, COM(2006)726 final, s.2.

³¹⁸ Emerson ve diğerler, s.10.

³¹⁹ Marise Cremona, "The European Neighbourhood Policy: More than a Partnership", **Developments in EU External Relations Law**, (Ed. Marise Cremona) Oxford University Press, Oxford, 2008, s.298.

³²⁰ Delcour, Manoli, s.6.

³²¹ Schmidt, s.16.

Karadeniz Sinerjisi Karadeniz çevresinde bölgesel işbirliğini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda Karadeniz Sinerjisi'nin, Doğu Ortaklığı'nı tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.³²² Karadeniz Sinerjisi yeni kurumlar yaratmamakta, fakat AB ile bölgedeki mevcut aktörler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesini teşvik etmekte ve bu aktörler arasındaki bağlantıları ve ortak zorlukları vurgulamaktadır.³²³

Karadeniz Sinerjisi, bölge ülkelerinde siyasi ve ekonomik istikrarı geliştirme çerçevesi olarak oluşturulmuştur. AB, Sinerji programını enerji, eğitim, ulaştırma, çevre, denizcilik, balıkçılık, sivil toplum, sınır ötesi işbirliği ve araştırma alanlarında somut çıktılar inşa etmeyi amaçlayan bir 'aşağıdan yukarıya' (bottom-up) proje geliştirme yaklaşımı olarak değerlendirmektedir.³²⁴ Karadeniz Bölgesi için yeni bir bölgesel işbirliği girişimi olan Karadeniz Sinerjisi çerçevesinde toplam on üç temel işbirliği alanı üzerine özel vurgu yapılmış ve mevcut sorunları çözmeye yönelik proje odaklı bir yaklaşım desteklenmiştir.³²⁵ Karadeniz Sinerjisi'ndeki hedef, tüm katılımcıların belirli projeler üzerinde çalışmasını sağlamak ve bölgesel işbirliği faaliyetlerini arttırmaktır.³²⁶

Karadeniz Sinerjisi kapsamında Karadeniz Bölgesinde istikrarın sağlanması, büyümenin artırılması, uygulanabilir bölgesel projelerin gerçekleştirilmesi ve çatışmaların çözümünü sağlayacak daha elverişli bir atmosferin yaratılması hedeflenmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için AB, hem enerji, ulaşım, çevre, göç, balıkçılık, bilim ve teknoloji gibi çok sayıda faaliyet sektöründe bölgesel işbirliğini arttırmaya hem de hukukun üstünlüğü, organize suçlarla mücadele, güvenlik, demokrasi, insan hakları ve sivil toplum işbirliğini teşvik etmeye odaklanmıştır.³²⁷ Karadeniz Sinerjisi'nin eylem kapsamı geniş olmakla birlikte, bölgesel girişimlerle tamamlayıcılığa dayalı araçları çeşitli değildir.³²⁸

Avrupa Komisyonu, Karadeniz Sinerjisi bölgesel işbirliği girişimi üzerine inceleme sunan 1 Ocak 2015 tarihli bir rapor yayımlamıştır. Bu raporda 2009 ve 2014 yılları arasındaki 5 yıllık dönem ele alınıp incelenmiştir. Raporda, Karadeniz

³²² European Commission, Synergy.

³²³ Alexandros, s.4

³²⁴ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.1.

³²⁵ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.1.

³²⁶ Schmidt, s.16.

³²⁷ Alexandros, s.4.

³²⁸ Alexandros, s.4.

Sinerjisi'nin gelişimini sağlayacak “ortaklık yaklaşımının teşvik edilmesi, paydaş katılımının artırılması, sosyal ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi, veri toplamının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, sektörel işbirliğinin geliştirilmesi, bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla düzenli koordinasyonun sağlanması, esnek işbirliği çerçevesi ve tasarımının oluşturulması” gibi birtakım “çıkarılan dersler” üzerine vurgu yapılmıştır.³²⁹ Raporda ayrıca AB'nin Karadeniz Sinerjisi Girişimi çerçevesinde siyasi dikkatini bölgesel düzeyde yoğunlaştırmayı ve sürmekte olan işbirliği süreçlerini canlandırmayı amaçladığı vurgulanmıştır.³³⁰

3.1.3. Karadeniz Sinerjisi Temel İş Birliği Alanlarına İlişkin Gelişmeler ve AB'nin Katkısı

AB, Karadeniz Sinerjisi çerçevesinde bir dizi politika alanlarında somut hedef ve görevler formüle etmiştir. Ayrıca, AB, tüm veya bazı Karadeniz Sinerjisi katılımcılarını tek tek projelerde işbirliği yapmak üzere bir araya getirecek sektörel ortaklıkların kurulmasını önermiştir.³³¹ Karadeniz Sinerjisi girişimi ile uyumlu çeşitli sektörlerde bugüne kadar gerçekleşen gelişmeler aşağıda incelenmiştir.

3.1.3.1. Sınır Ötesi İşbirliği

Sınır Ötesi İşbirliği (CBC), AB'nin komşuluk politikasının önemli unsurlarından biridir.³³² ENPI Karadeniz Havzasında CBC Programı, 2007-2013 döneminde ENPI kapsamında uygulanan 13 sınır ötesi işbirliği programından biri olmuştur.³³³ AB Karadeniz Sinerjisi girişimi ile uyum halinde olan³³⁴ ENPI Karadeniz Havzasında CBC Programına, Türkiye, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Ukrayna ve Yunanistan olmak üzere toplam sekiz

³²⁹ European Commission, SWD(2015) 6 final, ss.9-10.

³³⁰ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.1.

³³¹ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.1-2.

³³² European Commission, “Cross Border Cooperation”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/cross-border-cooperation_en, (20.6.2018),(Border).

³³³ European Commission, Border.

³³⁴ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.13.

Karadeniz havzası ülkesi iştirak etmiştir.³³⁵ Bu Program, sivil toplum ve yerel düzeyde sınır ötesi işbirliğine odaklanarak işbirliği sektörlerine katkıda bulunmaktadır.³³⁶ Program kapsamında, Karadeniz Havzasında yer alan ülkelerde daha güçlü ve sürdürülebilir kalkınmayla daha güçlü bölgesel işbirliği ve ortaklıklar kurulması, ekonomik ve sosyal gelişimin teşvik edilmesi ve ortak zorluklara (çevre, halk sağlığı ve güvenlik vs.) ortak çözümlerin bulunması hedeflemektedir.³³⁷

Karadeniz Havzasında CBC Programı, resmi olarak 2008 yılı sonunda başlatılmıştır. Programın 2007-2013 dönemindeki toplam bütçesi yaklaşık 38 milyon Avro'dur. Bu tutarın yaklaşık 28 milyon Avrosu ENPI fonlarından, 7 milyon Avrosu ise Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) fonlarından tahsil edilmektedir. Program kapsamında yapılan ilk teklif çağrısında on dokuz proje seçilmiştir. Bunlardan dokuzu Türk ortaklı projelerdir. İkinci teklif çağrısında ise kırk bir proje seçilip uygulanmaya başlamıştır.³³⁸ Projelerin % 60'ından fazlası ekonomik ve sosyal kalkınma alanları ile ilgili olup, geri kalanı ise çevre koruma ve kültürel / eğitim işbirliğini kapsamaktadır. Program bütçesi, giderek artan sayıda proje sayısı sebebiyle sürekli olarak artırılmıştır.³³⁹

ENPI Karadeniz Havzası'nda CBC, 2007-2013 Programı sonrası ENI 2014-2020 Programı kapsamında devam etmektedir. ENI Karadeniz Havzası'nda CBC 2014-2020 Programı, önceki işbirliği programı çerçevesine dayanmaktadır. 2014-2020 Programı kapsamında, Karadeniz Havzasını çevreleyen sekiz ülkenin özel koşulları ve gereksinimlerini yansıtan bir dizi hedef ve önceliğe odaklanılmaya çalışılmıştır.³⁴⁰ Başarılı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir sınır ötesi işbirliği için, "yerel ve bölgesel iyi yönetişimin teşvik edilmesi, bölgesel entegrasyon ve koordinasyonun sağlanması, ilgili bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ve geliştirilmesi, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve gençlere yönelik fırsatlar sunulmasının desteklenmesi hedeflenmektedir."³⁴¹

³³⁵ Sınır Ötesi İşbirliği, "Türkiye'de Sınır Ötesi İşbirliği", <https://cbc.ab.gov.tr/sinirotesi/145/turkiye-de-sinir-otesi-isbirligi->, 20.6.2018, (Türkiye).

³³⁶ European Commission, SWD(2015) 6 final, ss.3, 8.

³³⁷ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.8.

³³⁸ Sınır Ötesi İşbirliği, Türkiye.

³³⁹ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.8.

³⁴⁰ Black Sea Cross Cooperation, "Black Sea Basin 2014-2020", <http://blacksea-cbc.net/black-sea-basin-2014-2020/>, (20.6.2018), (Basin).

³⁴¹ Black Sea Cross Cooperation, Basin.

3.1.3.2. Entegre Denizcilik Politikası

Entegre Denizcilik Politikası (EDP), denizle ilgili sektörler arasında daha iyi bir koordinasyon ve daha tutarlı bir yaklaşım sağlamaya yöneliktir. EDP, Mavi Büyüme gibi tek bir sektör temelli politikaya dayanmayan ve farklı sektör ve aktörlerin koordinasyonunu gerektiren konulara odaklanmaktadır.³⁴² EDP, AB üye devletlerinde (özellikle Avrupa kıyı bölgelerinde) sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ve sosyal uyumun sağlanmasını desteklemektedir. EDP, denizli ilgisi olan AB üyesi olmayan ülkelere de açıktır. EDP deniz sektöründeki tüm oyuncuların sektörler ve sınırlar arasındaki işbirliğini kolaylaştırarak, deniz çevresinin daha iyi korunmasına katkıda bulunmaktadır. 2012'den bu yana, EDP, deniz ve deniz ekonomisinde sürdürülebilir büyümeyi desteklemeyi amaçlayan ve Karadeniz için de teşvik edilen Mavi Büyüme üzerine odaklanmıştır.³⁴³

30 Ocak 2014 tarihinde Bükreş'te düzenlenen Karadeniz Paydaşları Konferansı, geniş Karadeniz coğrafyasında denizcilik ve deniz yaşamı alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik önemli bir girişim olmuştur.³⁴⁴ Denizciliğin gelişimi için sektörler arası girişimleri teşvik etmeyi hedefleyen Konferansta, altı Karadeniz kıyıdaş ülkesi ve Moldova'nın paydaşları bölgedeki mavi ekonominin getirdiği zorluklar ve sunduğu fırsatlar konusunda görüş alışverişinde bulunma imkânı bulmuştur.³⁴⁵ Bükreş'te düzenlenen bu Konferansın ardından 2015'de Sofya'da, 2016'da Odessa'da ve en son 2017'de Batum'da düzenlenen üst düzey paydaş konferansları, Karadeniz'deki paydaşların yakın ilişki kurması ve birbirlerine olan bağlılıklarının güçlenmesi için önemli bir forum olmuştur.³⁴⁶

Mavi ekonominin geliştirilmesi ana temasıyla Eylül 2017'de Batum'da dördüncüsü düzenlenen üst düzey yıllık Paydaş Konferansı, 'kıyı topluluklarının ve denizcilik paydaşlarının dâhil olduğu aşağıdan yukarıya doğru bir süreç sonucunda oluşturulacak bölgesel bir denizcilik stratejisinin başarılı olabileceği' görüşüyle

³⁴² European Commission, "Integrated Maritime Policy", https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy_en, 20.6.2018.

³⁴³ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.12.

³⁴⁴ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, "Karadeniz Paydaşlar Konferansı, Bükreş 30 Ocak 2014", 17.1.2014, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/karadeniz-paydaslar-konferansi-bukres-30-ocak-2014-4816>, (20.4.2018), (Paydaşlar).

³⁴⁵ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Paydaşlar.

³⁴⁶ European Commission, "Sea Basin Strategy: Black Sea", https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/sea_basins/black_sea_en, (20.4.2018), (Sea).

sonuçlanmıştır. Avrupa Komisyonu ve Gürcistan Ekonomi ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakanlığı ve Gürcistan Çevre ve Doğal Kaynakları Koruma Bakanlığı tarafından organize edilen Konferans, altı Karadeniz kıyıdaş ülkesi ve Moldova dâhil olmak üzere Karadeniz ülkelerinden kamu yetkililerini, finansal kurumları, araştırma toplulukları ve iş çevrelerini bir araya getirmiştir.³⁴⁷ Avrupa Komisyonu, denizcilik alanında entegrasyonun faydaları hakkında farkındalık yaratmak, mavi ekonomiye katkıda bulunan işbirliği girişimlerinin gelişimini desteklemek ve bölgedeki temel paydaşların kapasitelerinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla 2017 Paydaş Konferansının devamı niteliğinde Karadeniz’de Mavi Ekonomiyi Geliştirme Olanğı adında 1 milyon Avro tutarında teknik yardım projesi başlatmıştır.³⁴⁸

3.1.3.3. Çevre

Karadeniz havzasında çevre sorunları ile deniz ve kıyı kirliliğinin önemli boyutlara ulaşması, uluslararası işbirliğini gerekli hale getirmiş ve Karadeniz kıyıdaş ülkelerini harekete geçirmiştir.³⁴⁹ Bu hareketlilik, Kıyı ve deniz çevresini korumak için bölgesel işbirliğinin temel yasal çerçevesi³⁵⁰ olan Bükreş Sözleşmesi’nin 21 Nisan 1992’de imzalanması ve 15 Ocak 1994’de altı Karadeniz kıyıdaş ülkesi tarafından onaylanmasıyla sonuçlanmıştır.³⁵¹ Karadeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu (Karadeniz Komisyonu) Bükreş Sözleşmesi’nin hükümetlerarası uygulama organıdır. Karadeniz Komisyonu, Karadeniz’de kirlilik ve ekosistemin bozulması ile baş edebilmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek amacıyla Bükreş Sözleşmesi çerçevesinde 15 Aralık 2000 tarihinde kurulan bir uluslararası organizasyondur. Altı Karadeniz kıyıdaş ülkesinin taraf olduğu Karadeniz

³⁴⁷ Deniz Ticaret Odası, “Karadeniz’de Mavi Ekonominin Geliştirilmesi”, **DTO AB Bülteni Eylül 2017**, Sayı: 3308, Sirküler No: 627, 4.10.2017, <http://www.denizticaretodasi.org.tr/sayfalar/abbultenleridetay.aspx?duyuru=263&L=ABBultenleri>, (20.4.2018).

³⁴⁸ European Commission, Sea.

³⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkileri Bakanlığı, “Bükreş Sözleşmesi”, <http://www.mfa.gov.tr/bukres-sozlesmesi.tr.mfa>, 20.4.2018, (Bükreş).

³⁵⁰ European Commission, “The Black Sea: The Bucharest Convention on the Protection of the Black Sea against Pollution adopted in 1992”, http://ec.europa.eu/environment/marine/international-cooperation/regional-sea-conventions/bucharest/index_en.htm, (20.4.2018), (Bucharest).

³⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkileri Bakanlığı, Bükreş.

Komisyonu, ortak proje ve faaliyetler aracılığıyla Karadeniz ve havzası için ortak bir vizyon ve stratejinin gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.³⁵²

AB, 2013 yılında 7. Çevre Eylem Programı'nda Karadeniz kıyıları ve deniz çevresinin korunması için Bükreş Sözleşmesi'ne tam bir taraf olma arzusunu resmi olarak dile getirmiştir. Sözleşme şu anda sadece ulus devletlere açık olduğundan AB'nin katılabilmesi için Sözleşme hükmünde değişiklik yapılması gereklidir. AB'nin Sözleşmeye katılımının, yalnızca Romanya ve Bulgaristan için değil, bölge için bir bütün olarak faydalı olacağı öne sürülebilir.³⁵³

Mart 2010'da Brüksel'de Bakanlar düzeyinde toplanan bir konferansta Karadeniz Sinerjisi bünyesindeki Çevre Ortaklığı başlatılmıştır.³⁵⁴ Çevre Ortaklığı, Karadeniz Bölgesinin karşı karşıya olduğu ortak zorluklarla baş edebilme amacıyla AB ve ortaklarının çabalarını desteklemek üzere kurulmuştur. Konferansın açılış konuşmasında, Çevre Komiseri Potočnik Karadeniz için 'bizim deniz' diyerek Karadeniz'deki zorluklarla baş edebilmek için AB ve bölge ülkelerinin ortak sorumluluk paylaştığını vurgulamıştır.³⁵⁵ Çevre Ortaklığı, çevre koruma ve iklim değişikliği adaptasyonu konusunda bir dizi somut proje üreterek bölgedeki çevre yönetiminin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.³⁵⁶

1 Ocak 2013'de Karadeniz'de Çevresel İzlemeyi Geliştirme (EMBLAS) projesi başlatılmıştır.³⁵⁷ Avrupa Komisyonu tarafından yönetilen Projenin ilk aşaması (2013-2014) için Avrupa Birliği 0,6 milyon Avro, Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP) ise 0.46 milyon Avro mali destek sağlamıştır. Projenin ikinci aşaması (2014-2017) için ise AB 2,5 milyon Avro bütçe ayırırken, UNDP 0.22 milyon Avro bütçe ayırmıştır.³⁵⁸ EMBLAS projesi kapsamında Gürcistan, Rusya ve Ukrayna'nın, Karadeniz'deki su kalitesinin biyolojik ve kimyasal olarak izlenmesi için

³⁵² Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkileri Bakanlığı, Bükreş.

³⁵³ European Commission, Bucharest.

³⁵⁴ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.3.

³⁵⁵ European Commission, "European Neighbourhood Policy: Launch of the Environment Partnership of the Black Sea Synergy", **IP/10/279**, Brüksel, 15.10.2010, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-279_en.htm, (20.4.2018).

³⁵⁶ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.3.

³⁵⁷ Black Sea Commission, "The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution", http://www.blacksea-commission.org/_projects_observers_partners_EMBLAS.asp, (20.4.2018).

³⁵⁸ Delia Leonte, "Improving Environmental Monitoring in the Black Sea EMBLAS (2013-2014; 2014-2017)", 25.11.2014, <https://europa.eu/capacity4dev/env-east/minisite/4-water-management/improving-environmental-monitoring-black-sea-emblas-2013-2014-2014-2017>, (20.4.2018), (Monitoring).

kapasitelerini AB'nin deniz çevresi mevzuatına uygun olarak güçlendirmeleri hedeflenmektedir.³⁵⁹ Yani Proje, Karadeniz'in ortak çevre sorunlarının üstesinden gelinmesine destek olarak Karadeniz'in çevre kalitesini restore etmeyi ve ilgili ülkelerin 2008/56 sayılı AB'nin Deniz Stratejisi Çerçeve Direktifi'ne³⁶⁰ (DSÇD) uygun olarak denizde çevresel izleme yapma becerilerini geliştirmesine yardımcı olmayı hedeflemektedir.³⁶¹ Ayrıca EMBLAS, Karadeniz kıyıdaş ülkeleri arasında denizcilik çevre bilgi paylaşımını kolaylaştırmaktadır.³⁶²

Avrupa Komisyonu, Haziran 2012'de Karadeniz Bütünleşik İzleme Sistemi'nde DSÇD Rehberliğinde İyileştirmeler (MISIS) projesini başlatmıştır. Türkiye, Romanya ve Bulgaristan'da denizel çevre izleme çalışmalarının DSÇD kapsamına yönelik olarak genişletilmesine katkıda bulunmayı hedefleyen MISIS projesi kapsamında 2012-2014 dönemi için Avrupa Komisyonu tarafından 0.872 milyon Avro bütçe tahsis edilmiştir.³⁶³ MISIS projesi aracılığıyla, Karadeniz için birleşik, düzenli ve devamlı bir izleme programının oluşturulması, Karadeniz'in çevre kalitesi ve sürdürülebilirliğinin korunması, Karadeniz'deki, çevresel konularda paydaşların katılımı ve kamu bilincinin artırılması hedeflenmektedir.³⁶⁴

3.1.3.4. Enerji

Karadeniz Bölgesi önemli bir enerji geçiş koridoru olmasından dolayı AB enerji güvenliğinin geleceğinin tayin edilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Enerji ve enerji güvenliği konusu Karadeniz Sinerjisi kapsamında öngörülen önemli işbirliği alanları arasında yer almaktadır. Ayrıca enerji alanında işbirliği, Doğu Ortaklığı'nın dört öncelik alanından biridir. Enerji işbirliği kapsamında, Doğu

³⁵⁹ EMBLAS, "Improving Environmental Monitoring in the Black Sea", <http://emblasproject.org/>, (20.4.2018).

³⁶⁰ Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the COUNCIL of 17 June 2008, **Official Journal of European Union**, L 164/19. (Marine Strategy Framework Directive)

³⁶¹ EU Neighbours, EMBLAS – Environmental Monitoring of the Black Sea, <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/emblas-environmental-monitoring-black-sea>, (20.4.2018).

³⁶² Leonte, Monitoring.

³⁶³ European MSP Platform, "MSFD Guiding Improvements in the Black Sea Integrated Monitoring System" <https://www.msp-platform.eu/projects/msfd-guiding-improvements-black-sea-integrated-monitoring-system>, 5.5.2018, (MSDF).

³⁶⁴ European MSP Platform, MSFD.

Ortaklığı girişimi ortakları ağırlıklı olarak enerji arz güvenliği konularına üzerine odaklanmaktadır.³⁶⁵

Doğu Ortaklığı enerji güvenliği platformu tarafından desteklenen ve 2010 yılında başlatılan ‘Enerji Flagship’ girişimiyle enerji üzerine üç hedef belirlenmiştir. Bu hedefler, AB ve altı Doğu ortak ülkesi arasında doğalgaz ve elektrik ticaretinin kolaylaştırılması, enerji verimliliğinin artırılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasının yaygınlaştırılmasıdır.³⁶⁶ Bu girişim çerçevesinde gerçekteşirilen toplantılarda, taraflar arası üst düzey yetkililerce enerji arzının çeşitlendirilmesi dâhil olmak üzere enerji bağlantılarının geliştirilmesi ve paydaşlar arasında yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, nükleer güvenliğ, konvansiyonel ve alişılmadık petrol ve doğalgaz kaynakları üzerine görüşmeler gerçekteřirilmiş³⁶⁷ ve bu girişim için 2010 - 2014 döneminde 165,5 milyon Avro bütçe ayrılmıştır.³⁶⁸

Daha önce değinildiği gibi, 2006 ve 2009 Ukrayna doğal gaz krizi, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, 2014 Ukrayna Krizi, AB’nin enerji arz kaynaklarını ve tedarikçilerini çeşitlendirmeye yönelik girişimlerini arttırmasını tetiklemiştir. Yani AB, artan enerji arz güvenliği endişeleri üzerine yeni enerji tedarikçileri arayışına girmiş ve Karadeniz Bölgesindeki yeni enerji boru hatlarının kurulmasını memnuniyetle karşılamıştır. Bu kapsamda AB, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) girişimlerini desteklemiştir.

Hazar Denizi’ndeki şah Deniz 2 sahasından çıkarılacak doğalgazın Türkiye ve Avrupa’ya taşınması amacıyla TANAP ve TAP ile ilgili nihai yatırım anlaşmaları 17 Aralık 2013’de Azerbaycan’da imzalanmıştır. Sinerji kapsamında, şah Deniz 2 sahasının gelişimine ilişkin nihai yatırım kararının imzalanması, bölgenin yeni enerji kaynaklarının araştırılması ve geliştirilmesi için önemli bir rol ve potansiyel olduğunu açıkça göstermiştir.³⁶⁹

³⁶⁵ Anna Heranz ve Michal Natorski, ‘European Energy Policy towards Eastern Neighbours: Replacing Priorities or Changing Paradigms?’, **Energy Policy: An Environmental Approach**, (Ed: Franscesc Morato ve Israel S. Sandoval), European Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2012, s.146.

³⁶⁶ Europa, ‘‘Eastern Partnership: Energy Flagship Initiative’’, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/riga/20150518_flagship_energy.pdf, 5.5.2018, (Flagship), s.1.

³⁶⁷ Europa, Flagship, s.1-2.

³⁶⁸ Europa, Flagship, s.1-2.

³⁶⁹ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.4.

TANAP projesi kapsamında, hem Türkiye'nin doğal gaz arz güvenliğinin artırılması ve enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi hem de Azerbaycan'ın yeni pazarlara erişmesi ve bölgenin enerji arz güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunulması hedeflenmektedir. 25 Haziran 2012'de İstanbul'da imzalanan 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma' ve eki 'Ev Sahibi Hükümet Anlaşması', TANAP projesinin hukuki alt yapısını oluşturmaktadır. 26 Mayıs 2014 tarihinde 'Ev Sahibi Hükümet Anlaşması' revize edilerek tekrar imzalanmıştır.³⁷⁰ TANAP projesinin temel atma töreni 17 Mart 2015 tarihinde gerçekleştirilmiştir.³⁷¹

TANAP, Gürcistan sınırında yer alan Ardahan'ın Pasof ilçesi Türkgözü köyünden başlayıp, toplam 20 ilden geçmektedir. TANAP, Yunanistan sınırında, Edirne'nin İpsala ilçesinde Şah Denizi sahasından üretilecek doğalgazı Avrupa'ya taşıyacak olan TAP'a bağlanacaktır.³⁷² TANAP, 12 Haziran 2018 tarihinde üç yıl süren çalışmalar sonucu hizmete açılmıştır. TANAP projesinin yıllık toplam kapasitesi 16 milyar metreküptür. Proje kapsamında yılda 10 milyar metreküp doğalgazın Avrupa'ya, 6 milyar metreküpün ise Türkiye'ye taşınması hedeflenmektedir.³⁷³ Yani, projeden hem AB hem de Karadeniz ülkeleri fayda sağlayacaktır.

Enerji sektöründe AB ve Karadeniz ülkeleri arasında yasal ve düzenleyici yaklaşım alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.³⁷⁴ Moldova'nın 2010'da, Ukrayna'nın 2011'de ve Gürcistan'ın 2017'de Enerji Topluluğu'na dâhil olması³⁷⁵ ve ayrıca Ermenistan'ın 2011 yılında Enerji Topluluğu'nun gözlemcisi olması³⁷⁶ bu bağlamdaki önemli bir adımdır. Ekim 2005'te imzalanan ve Temmuz 2006'da

³⁷⁰ TANAP, "Anlaşmalarımız", <http://www.tanap.com/kurumsal/anlasmalarimiz/>, 5.5.2018.

³⁷¹ Türk Müşavir Mühendisler Ve Mimarlar Birliği, "TANAP", 2017, Nisan 2017, http://www.tmmmb.org.tr/images/Etkinlikler/TMMMB_Konferans_2017/cevdet_gokyay.pdf, (6.5.2018), s.3.

³⁷² TANAP, "TANAP: Enerjinin İpek Yolu", http://www.tanap.com/content/file/tanapnedir_for_web_TR.pdf, 6.5.2018, s.4.

³⁷³ NTV, "Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) açıldı", 12.6.2018. https://www.ntv.com.tr/ekonomi/trans-anadolu-dogalgaz-boru-hatti-tanapacildi,oWdT1oKaxEC_ZCsPI_C6Uw, (6.5.2018).

³⁷⁴ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.4.

³⁷⁵ Energy Community, "Who We Are", <https://www.energy-community.org/aboutus/howweare.html>, 6.5.2018, (Who).

³⁷⁶ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.4.

yürürlüğe giren bir Anlaşma ile kurulan Enerji Topluluğu'nun temel amacı, AB Enerji İç Pazarı kural ve ilkelerini Güney Doğu Avrupa, Karadeniz Bölgesi ve ötesinde, yasal olarak bağlayıcı bir çerçeveye dayanarak genişletmektir.³⁷⁷

2014 yılında Ukrayna, Gürcistan ve Moldova Cumhuriyeti ile Ortaklık Antlaşmalarının imzalanması, bu ülkelerin enerji mevzuatlarının AB enerji mevzuatına daha fazla yakınlaştırılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca diğer bir Karadeniz ülkesi Türkiye ile düzenli temas halinde olunması benzer bir sonuca ulaşmaya yardımcı olmaktadır.³⁷⁸

3.1.3.5. Ulaştırma

AB Karadeniz politikasının ulaştırma kolu, esas olarak TRACECA programı tarafından temsil edilmektedir. TRACECA programı, ortak ülkelere ulaşım, lojistik ve ticaret alanlarında altyapı geliştirme, emniyet ve güvenlik ile ilgili teknik destek sağlamakta³⁷⁹ ve ilgili bölge ülkeleri arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. TRACECA, alternatif ulaşım yolları ile ilgili ülkelerin Avrupa ve Dünya pazarlarına erişim kapasitesini artırmaktadır. TRACECA, ayrıca uluslararası finans kurumlarının ve özel yatırımcıların desteğini çekmek için ortak ülkeler arasında daha fazla bölgesel işbirliğini teşvik etmektedir. Deniz taşımacılığı, havacılık, karayolu ve demiryolu, ulaşım güvenliği ve ulaşım altyapısı olmak üzere TRACECA'nın beş bölümü vardır.³⁸⁰

AB, TRACECA programı kapsamında altyapı gelişimi, yasal uyumlaştırma, ulaşım sektöründe emniyet ve güvenliğin sağlanması, lojistik faaliyetleri ve ticaretin kolaylaştırılmasıyla ilgili seksenden fazla proje için 180 milyon Avro üzerinde bir mali destek sağlamıştır.³⁸¹ Ulaştırma Diyalogu (Transport Dialogue), Lojistik Süreçler ve Deniz Otoyolları II (Logistical Processes and Motorways of the Sea II)

³⁷⁷ Energy Community, Who.

³⁷⁸ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.4.

³⁷⁹ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.5.

³⁸⁰ Vlad Burtăverde ve Mihailă Teodor, A Summary of Traceca Regional Road Safety Action Plan, International Journal of Traffic and Transportation Psychology, Cilt: 1, Sayı: 1, 2013 <http://www.ijtp.ro/files/vol1no1/7art7.pdf>, (6.5.2018), s.42.

³⁸¹ European Commission, "Central Asia: Transport", https://ec.europa.eu/europeaid/regions/central-asia/eu-support-transport-development-central-asia_en, (6.5.2018).

ve Sivil Havacılık Emniyet ve Güvenliği II (Civil Aviation Safety and Security II) projeleri TRACECA kapsamında devam eden projelerdir.³⁸²

Ulaştırma sektöründe emniyet ve güvenliğin sağlanmasına yönelik AB'nin destek ve projeleri, Kasım 2011'de TRACECA Denizcilikte Emniyet ve Güvenlik ve Çevresel Koruma üzerine Bölgesel Eylem Stratejisi (TRACECA Regional Action Strategy on Maritime Safety and Security and an Environmental Protection) ve Bölgesel Karayolu Güvenliği Eylem Planı'nın (Regional Road Safety Action Plan) kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır.³⁸³

Bölgesel Karayolu Güvenliği Eylem Planı, TRACECA üye devletlerinin tüm yol kullanıcılarının emniyet ve güvenliğini artırmaya katkıda bulunacak gerekli faaliyetleri tanımlamaları ve düzeltmelerine yardımcı olmak için geliştirilmiştir.³⁸⁴ Bu Eylem Planı kapsamında, kurumsal iyileştirmeler, daha güvenli altyapı, daha güvenli araçlar, daha güvenli yol kullanıcıları, kaza mağdurları için tıbbi bakım ve yol güvenliğine ilişkin tutum değişikliği olmak üzere altı eylem alanı belirlenmiş ve her biri için bir dizi etkinlik tanımlanmıştır.³⁸⁵

3.1.3.6. Balıkçılık

Karadeniz, önemli bir potansiyele sahip bir deniz havzası olmakla birlikte, aynı zamanda deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ile ilgili zorluklarla karşı karşıya olan bir denizdir. Bu nedenle Avrupa Komisyonu, Karadeniz balıkçılığı ve su ürünleri yetiştiriciliğinde sürdürülebilirlik ve kalkınmanın sağlanmasına yönelik büyük çaba göstermektedir.³⁸⁶ AB, Karadeniz'de balıkçılık sektörüne yönelik üç ana eksenle çalışmaktadır. Bunlar, Karadeniz'i sınırlayan tüm ülkelerle diyalogun geliştirilmesi, yasadışı, rapor edilmemiş ve düzenlenmemiş (IUU) uygulamalara karşı mücadele etmek ve bilimsel işbirliğinin teşvik edilmesi ve bölgede yasadışı

³⁸² TRACECA Türkiye Ulusal Sekreterliği, “Devam Eden Projeler”, <http://www.traceca.org.tr/>, (6.5.2018).

³⁸³ European Commission, “EU support to the Europe-Caucasus-Asia Transport Corridor”, **MEMO/12/141**, Brüksel, 28.2.2012, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-141_en.htm?locale=en, (6.5.2018).

³⁸⁴ TRACECA, “Regional Road to Safety Action Plan”, http://www.traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/pdfs/til_igcmeets/9th/en/Regional_Road_Safety_Action_Plan_Eng.pdf, (6.6.2018), (Road), s. önsöz

³⁸⁵ TRACECA, Road, s.3.

³⁸⁶ European Commission, “Fisheries: Black Sea”, https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/black-sea_en, (6.5.2018), (Fisheries).

eylemlere karşı mücadele etmek amacıyla denetim ve uygulamaların güçlendirilmesinden ibarettir.³⁸⁷

2016 Bükreş Bakanlar Deklarasyonu'nda, sürdürülebilir balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğine yönelik ortak ve işbirliğine dayalı eylemler için güçlü taahhütler ortaya konulmuştur. Deklarasyon kapsamında, küçük ölçekli balıkçılığa destek olunması, veri toplanmasının artırılması, yasadışı, kayıt dışı ve düzenlenmemiş balıkçılığa karşı mücadelede edilmesi öncelikli konular arasına alınmıştır.³⁸⁸ Yani Bükreş Bildirisi, sürdürülebilir su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi, yasadışı uygulamalarla mücadele ve deniz ortamına yönelik tehditlerin azaltılması amacıyla bölgede ortak bir yaklaşım benimsenmesine yönelik güçlü bir siyasi taahhüdü işaret etmektedir.³⁸⁹

Karadeniz Bölgesinden birçok ülke Bakanı, Ulusal delegasyon başkanları ve Avrupa Çevre, Denizcilik ve Balıkçılık Komiserlerinin katılımıyla, Karadeniz balıkçılığı ve su ürünleri yetiştiriciliği üzerine 7 Haziran 2018'de Bulgaristan'ın Sofya kentinde üst düzey bir konferans gerçekleşmiştir. Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonu (GFCM) ve AB Konseyi Dönem Başkanı Bulgaristan tarafından ortaklaşa düzenlenen bu Konferans, Avrupa Komisyonu ve Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Moldova ve Türkiye'den Bakanlık temsilcileri tarafından imzalanan ve bölgedeki diğer birçok ülke tarafından desteklenen ortak bir siyasi deklarasyon (Sofya Deklarasyonu) ile sonuçlanmıştır.³⁹⁰ Sofya Deklarasyonu, önümüzdeki on yıl boyunca Karadeniz için somut ve ölçülebilir eylemler ve zaman çizelgeleri içermektedir.³⁹¹ Sofya Deklarasyonu, AB'nin komşuluk politikası ve çok taraflı işbirliğiyle sürdürülebilir balıkçılığı teşvik etme çabalarının pratik bir örneğidir.³⁹² Sofya Deklarasyonun temel hedefleri, Karadeniz'deki balık stoklarını yeniden inşa

³⁸⁷ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.14.

³⁸⁸ Avrupa, "High Level Conference on Black Sea Fisheries and Aquaculture-Sofia Ministerial Declaration", Sofya, 7.6.2018, https://ec.europa.eu/fisheries/sites/fisheries/files/docs/2018-06-07-sofia-declaration_en.pdf, 6.5.2018, (Sofia Ministerial), s.1.

³⁸⁹ Food and Agriculture Organisation of the United Nations, "GFCM High-Level Conference towards Enhanced Cooperation on Black Sea Fisheries and Aquaculture", 20.10.2018, Bükreş, <http://www.fao.org/publications/card/en/c/d035a4f9-ff78-4c01-80d2-7711f64309e9/>, 6.5.2018, s.6.

³⁹⁰ The Sofia Globe, "Black Sea Countries Pledge to Promote Sustainable Fisheries and Aquaculture", <https://sofiaglobe.com/2018/06/07/black-sea-countries-pledge-to-promote-sustainable-fisheries-and-aquaculture/>, 7.5.2018.

³⁹¹ European Commission, Fisheries.

³⁹² European Commission, "Black Sea Countries Pledge to Promote Sustainable Fisheries and Aquaculture", https://ec.europa.eu/fisheries/black-sea-countries-pledge-promote-sustainable-fisheries-and-aquaculture_en, (7.5.2018).

etmek, bölgenin ekolojik ve ekonomik zenginliklerini korumak, yönetişimi ve bölgesel işbirliğini güçlendirmek için Karadeniz balıkçılığının ve su ürünleri yetiştiriciliğinin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğini teşvik etmek ve arttırmaktır.³⁹³ Sofya Deklarasyonu, balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinde GFCM 2017-2020 ara dönem stratejileri ile uyumludur.³⁹⁴

3.1.4. Karadeniz Sinerjisi'nde Karşılaşılan Zorluklar ve Mevcut Durum

Karadeniz Sinerjisi, çok taraflı bir platform oluşturmaya dayalı iddialı bir proje olarak tanıtılsa da, bazı AB üye devletlerinin bu iddialı projeye gerekli siyasi desteği vermediği görülmüştür. Dahası, bazı üye devletler, Karadeniz Sinerjisi'nin, başlatılacak olan Doğu Ortaklığı girişiminin gelişimi üzerinde bir “tehdit” olacağını öne sürmüştür.³⁹⁵ Diğer bir ifadeyle, Doğu Ortaklığı'nı güçlendirmek adına bu üye devletler Karadeniz Sinerjisi'nin yeni Doğu Ortaklığı girişimi ile rekabet edeceğini ve bu girişimin vites küçültmesine sebep olabileceğini düşünmüştür.³⁹⁶ AB üye devletlerinin, Sinerjiye yönelik bu tutumları/önyargıları Karadeniz Sinerjisi'nin gelişimi ve başarısı üstünde olumsuz bir etkiye sebep olduğu söylenebilir.

Karadeniz Sinerjisi'nin başlatılmasının ardından AB'nin, Karadeniz ülkeleri arasındaki işbirliğini canlandırmada başarılı bir performans gösteremediği görülmüştür.³⁹⁷ Bunda etkili olan unsurlar olarak, devam eden küresel krizden dolayı AB üye ülkelerinin sıkıntı içerisinde olması ve AB'nin ağırlıklı olarak ekonomik krize odaklanması ve ilgisinin daha çok Doğu Ortaklığı'na kaymasından dolayı projeye yeterli fon ayıramaması gösterilebilir. Ayrıca, Avrupa Komisyonu'nun düşük mali kaynak aktarımı dışında, Sinerji'nin koordine edilmesi

³⁹³ Europe, Sofia Ministerial, ss.1-4.

³⁹⁴ European Commission, Fisheries.

³⁹⁵ Fernando G. Fayos, “The EU's Black Sea Policy: Where Do We Stand?”, **DG EXPO/B/PolDep/Note/2013_221**, Eylül 2013, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491519/EXPO-AFET_SP\(2013\)491519_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491519/EXPO-AFET_SP(2013)491519_EN.pdf), (6.5.2018), s.6.

³⁹⁶ Fayos, s.6.

³⁹⁷ Manoli, Heading, s.327.

için insan kaynağının yetersiz olmasının, Karadeniz Sinerjisi'nin uygulanmasını ve etkinliğinin artırılmasını zorlaştırdığı öne sürülebilir.³⁹⁸

Karadeniz Sinerjisi, AB'nin Kuzey Boyutu girişiminden esinlenerek oluşturulmuştur. Kuzey Boyutu girişimi ise, Finlandiya'nın başlattığı girişimlerin neticesinde AB tarafından Rusya ile karşılıklı bağımlılığı artırmak amacıyla 1999 yılında oluşturulan bir politikadır.³⁹⁹ AB'nin Rusya, Norveç ve İzlanda ile ortak bir politika olarak başlattığı Kuzey Boyutu çerçevesinde AB ve katılımcı ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık, ekonomi, güvenlik, eğitim, kültür, çevre, sağlık gibi alanlarda işbirliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Kuzey Boyutu'nun hedeflediği işbirliği alanlarında, ortaklaşa geliştirilecek projeler ile karşılıklı bağımlılığı gerçekleştirmek üzere farklı tematik/sektörel ortaklıklar⁴⁰⁰ yaratılmıştır.⁴⁰¹

AB, Kuzey Boyutu politikasında yaptığının tersine Karadeniz Sinerjisi kapsamında bölgesel sektörel ortaklıklar kuramamıştır.⁴⁰² Karadeniz Sinerjisi'nin en beklenen sonuçları olarak düşünülen “sektörel işbirliği ortaklıkları” kurulmasında bile istenen başarı elde edilememiştir.⁴⁰³ Bunun sebebi olarak bazı üçüncü ülkelerin sektörel işbirliği ortaklıklarına katılmadaki isteksizliği⁴⁰⁴ ve bölgede faaliyet gösteren uluslararası finans kuruluşlarının yetersiz katılımı ve risk üstlenme konusundaki isteksizliği gösterilebilir.⁴⁰⁵

Karadeniz Sinerjisi, Kuzey Boyutu girişiminden esinlenerek oluşturulsa da, bu girişimde sağlanan başarıların gerisinde kalmıştır. Çünkü Kuzey Boyutu'nun “çevresel ortaklığı”, Kanada gibi bölge dışı ülkelerin maddi desteği, AB tarafından sağlanan fonlar ve Kuzey Avrupa'daki bazı devletlerin bireysel katkıları sonucu başarıya ulaşmıştır. Ayrıca, projelerde işbirliği yapan uluslararası yatırım bankalarının önemli katılımı ve Kuzey Boyutu için sağlanan fonların sadece teknik

³⁹⁸ Fayos, ss.6, 14.

³⁹⁹ Uğur B. Yıldız, “Avrupa Birliği- Rusya Karşılıklı Bağımlılığında Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı'nın Rolü”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:13, No:2, 2014, s.153.

⁴⁰⁰ Bunlar ‘Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı, Kuzey Boyutu Kamu Sağlığı ve Sosyal Refah Ortaklığı, Kuzey Boyutu Ulaştırma ve Lojistik Ortaklığı ve Kuzey Boyutu Kültür Ortaklığı’dır.’

⁴⁰¹ Yıldız, ss.155,170.

⁴⁰² Ulviye Aydın, “Avrupa Birliği'nin Karadeniz Sinerjisi: Beklentiler ve Gerçekler”, **Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri: Bölgesel Politikalar, Bölgeler ve Uluslararası Aktörler ile İlişkiler**, (Ed. Uğur B. Yıldız), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015, (Gerçekler), s.127.

⁴⁰³ U. Aydın, Gerçekler, s.127.

⁴⁰⁴ Fayos, s. 13.

⁴⁰⁵ Fayos, s. 13.

yardım bileşenlerini finanse etmek için kullanılmayıp, aynı zamanda büyük alt yapı projelerinin somut kısımları için finanse edilmesinin Kuzey Boyutu'nun gelişimi ve hedeflerine ulaşmasında katkı sağladığı açıkça öne sürülebilir.⁴⁰⁶

Avrupa Komisyonu, 2009 ve 2010 boyunca Karadeniz Bölgesi için üç sektörel ortaklık alanını etkin hale getirmeye çalışmıştır. AB, üç AB üye ülkesine Karadeniz Bölgesinde bu üç sektörel ortaklığın gerçekleştirilebilmesi için “özel sorumluluk” vermiştir. Bu kapsamda Romanya'ya “çevre”, Yunanistan'a “ulaştırma” ve Bulgaristan'a “enerji” alanında ortaklığın kurulması için liderlik görevi verilmiştir. Özellikle Rusya bu girişimde etkin olmamış ve girişime soğuk yaklaşmış, KEİ ise liderliğin bu üç ülkeye verilmesinden rahatsızlık duymuştur. Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi bölgedeki faal uluslararası finans kurumları ise bu sektörel ortaklıklar ile ilgili herhangi bir risk almaktan kaçınarak, beklemeyi tercih etmiştir. Karadeniz Bölgesinde gerçekleştirilmesi arzulanan bu üç sektörel ortaklıktan göreceli olarak “çevre ortaklığının kolay”, “ulaştırma ortaklığının karışık” ve “enerji ortaklığının ise çok zor” olduğu açıkça söylenebilir.⁴⁰⁷ Bu üç sektörel ortaklık alanından sadece Mart 2010'da “Çevre Ortaklığı” Komisyon öncülüğünde tanıtılmıştır. Diğerlerinin yakın gelecekte açıklanma olasılığı düşüktür.⁴⁰⁸

AB'nin gerek Karadeniz Sinerjisi gerekse de Doğu Ortaklığı girişimlerinde karşılaştığı en büyük zorluk, bölge iç dinamiklerinde kaygı verici olayların ortaya çıkması ve bölge ülkelerinin çoğunun ekonomik açıdan zayıf ve güvenlik ve/veya siyasi açıdan kırılgan bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, eski Sovyetler Birliği zamanından miras kalan ve halen kalıcı bir çözüm bulunamayan sorunlar ve Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki etki alanını kaybetmeme amacıyla hem Birlik hem de bölge ülkeleri için endişe verici dış politika hamleleri, Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı girişimlerinin uygulanması aşamasında karşılaşılan büyük zorluklar arasındadır. Özellikle Transdinyester, Güney Osetya, Abhazya, Dağlık Karabağ meseleleri bölge güvenliği ve istikrarı için büyük risk oluşturmaya

⁴⁰⁶ Fayos, ss.9-10.

⁴⁰⁷ U. Aydın, ss.117-118.

⁴⁰⁸ Fayos, s.11.

devam etmektedir.⁴⁰⁹ Bölgede uzun süredir var olan ve her an alevlenme riski taşıyan bu çatışmalar, bölgesel işbirliğini sekteye uğratmaktadır. Bölgede şiddetli çatışmalar sonucu kanunsuz hale getirilen alanlar, terörist gruplaşmalara bir sığınak sağlama imkânı vermekte, organize suçların artmasına ve ekonomik büyüme için gerekli olan yerli ve yabancı yatırımın engellenmesine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla dondurulmuş çatışmalara yönelik somut çözümler üretilmemesi hem bölge ülkelerini hem de Avrupa ülkelerini istikrarsızlık ve güvenlik riskiyle karşı karşıya bırakmakta⁴¹⁰ ve AB'nin Karadeniz'e yönelik politikalarında arzuladığı hedeflerine ulaşmasında sıkıntılara yol açmaktadır.

Avrupa Komisyonu ve Avrupa Dış Eylem Servisi, Karadeniz Sinerjisi'nin uygulanmasında özellikle Rusya'nın tutumlarından ötürü zor bir siyasi ortamla karşı karşıya kalmıştır. Rusya özellikle AB'nin Doğu Ortaklığı girişiminden hoşnut kalmamış ve AB'yi Karadeniz Bölgesinde potansiyel bir rakip olarak algılamıştır. Rusya'nın ayrıca mevcut Karadeniz kurumsal yapılarındaki tutarsız tutumları dikkat çekmiştir. Örneğin, Rusya, KEİ içinde AB'nin rolüne ilişkin tarafsız bir tutum sergilerken, AB'nin Karadeniz'in Kirliliğine Karşı Korunma Sözleşmesi'ne (Bükreş Sözleşmesi)⁴¹¹ taraf olmasına ise şiddetle karşı çıkmıştır. Rusya'nın bu muhalefeti, Avrupa Komisyonu ve Karadeniz Komisyonu arasında daha yakın bir işbirliğinin kurulmasının önüne geçmiştir.⁴¹²

Daha önce değinildiği gibi, Rusya'nın, özellikle AB yanlısı iki Karadeniz ülkesi olan Gürcistan ve Ukrayna'ya yönelik uyguladığı dış politika hamleleri ve müdahaleleri Birliğin Karadeniz politikalarının gelişimi açısından risk ve tehditler oluşturmaktadır. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, Euromaidan devrimi sonrası ortaya çıkan Ukrayna Krizi ve Rusya tarafından Kırım'ın yasa dışı ilhak edilmesi AB'nin Karadeniz'e yönelik politikalarına ağır darbe vurmuştur. Özellikle Euromaidan devrimi sonrası Ukrayna'da yaşanan gelişmeler, AB-Rusya ilişkilerini derinden

⁴⁰⁹ Odetto Tomescu-Hatto, "The European Union and Wider Black Sea Region: Interests, Challenges and Opportunities", **Energy Security: International and Local Issues, Theoretical Perspectives, and Critical Energy Infrastructure**, (Adrian Gheorge, Liviu Muresan), Springer, 2011, Netherlands, s. 25.

⁴¹⁰ Kempe Iris, Klotze Kurt, "The Balkans and The Black Sea Region: Problems, Potentials and Policy Options", **CAP Research, Policy Analysis**, Sayı: 2, 2006, s.9.
http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/11372/ssoar-2006-kempe_et_al-the_balkans_and_the_black.pdf?sequence=1, (6.5.2018), s.9.

⁴¹¹ Bükreş Sözleşmesi 21 Nisan 1992'de imzalanmış ve 15 Ocak 1994'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'ye, Türkiye, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna tarafıdır.

⁴¹² Fayos, s.12.

sarsmış ve Birliğin Karadeniz’e yönelik politikalarının gelişimini ciddi boyutlarda tehlikeye atmıştır. Ukrayna’daki bu gelişmeler sonucu, sivil toplum ve vatandaş ilişkilerini (citizen to citizen contacts) destekleyenler hariç, Kırım’daki AB tarafından finanse edilen projeler askıya alınmıştır.⁴¹³

3.1.5. Karadeniz Sinerjisi’nde Türkiye’nin Önemi

Türkiye, hem Avrupa ve Balkanlar’ın hem Akdeniz ve Orta Doğu’nun hem de Karadeniz ve Hazar bölgesinin bir parçası olma özelliğiyle⁴¹⁴ oldukça jeostratejik öneme sahip bir ülkedir. Türkiye, uluslararası toplumun sorumlu bir üyesi olarak, ‘Batıyla Doğunun, Kuzeyle Güneyin’ uzlaşmasına katkıda bulunan ve bu bölgelerde barış ve huzurun sağlanması amacıyla üstlendiği uyuşmazlıkların çözümü ve arabulucu misyonlarıyla etkinliğini gösteren bir bölgesel aktör konumundadır.⁴¹⁵

Türkiye, Karadeniz Sinerjisi girişiminin önemli katılımcı ülkeleri arasında yer almaktadır. Türkiye, bu girişimi başlatıldığı andan itibaren desteklemiştir. Türkiye, Karadeniz Sinerjisi dışında, bölgede bir ulaşım koridoru kurmayı amaçlayan TRACECA gibi AB tarafından finanse edilen bazı bölgesel projeleri de desteklemiş ve bu projelere katkı sağlamıştır. AB ve Türkiye, bölgede enerji güvenliğini artırmak, bölgesel işbirliğini geliştirmek ve barış, huzur ve refahı sağlamak gibi benzer hedeflere sahiptir. Bu hedeflere giden yol her iki tarafın koordineli bir şekilde hareket etmesi ve karşılıklı ilişkilerini güçlendirmesinden geçmektedir.⁴¹⁶

Türkiye, özellikle stratejik konumu ve gelişen ekonomisiyle Karadeniz’de bölgesel işbirliğinin merkezine yerleşmekte ve Karadeniz Bölgesinin gelişmesi üzerine büyük etkisi bulunmaktadır. Bölgenin istikrar ve güvenliği açısından vazgeçilmez bir role sahip olan Türkiye, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Karadeniz’de ittifak kurucu ve geliştirici bir rol üstlenmeye başlamıştır. Bu

⁴¹³ European Commission, SWD(2015) 6 final, s.1.

⁴¹⁴ William H. Park, “The Security of Dimensions of Turkey-EU Relations”, , **The EU and Turkey: A Glittering Prize or Milestone**, (Ed. Michael Lake), Federal Trust for Education and Research, Londra, 2005, s.127.

⁴¹⁵ Reha Yılmaz, “Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve G.Kafkasya’ya Etkisi”, **Çankırı Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Bölüm Bülteni**, Sayı:2, 2011, <http://iibf.karatekin.edu.tr/dosyalar/ulib%C3%BClten2.pdf>, (25.5.2018) s.10.

⁴¹⁶ Hatice Yazgan, “Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union?”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Özel Sayı, Nisan 2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/301433>, (5.5.2018), s.74.

kapsamda Türkiye ilk olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ardından oluşan kaotik ortamda bölgesel barışın ve güvenliğin sağlanması için, KEİ'nin oluşturulmasında öncül rol oynamıştır. Dahası, Karadeniz'in güvenliğinin Montrö Boğazlar Sözleşmesi dâhilinde Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle sağlanması gerektiğini savunan Türkiye, Karadeniz'de barış ve istikrarın idamesi maksadıyla uygulama başlayan BLACKSEAFOR ve KUH gibi yapılanmaların oluşturulmasında da öncül adımlar atmıştır.⁴¹⁷ Bu yapılanmalar, KEİ ile oluşan ılımlı iklimin devam ettiğini ve bölge ülkeleri için daha güçlü bir dayanışmanın mümkün olduğunu gösterme açısından önem taşımıştır.

Türkiye, AB'nin Karadeniz Bölgesine yönelik politikalarında tamamlayıcı bir role sahiptir. Dolayısıyla AB'nin Türkiye ile üyelik süreci kapsamında yürüttüğü ilişkileri, Karadeniz bölgesindeki politikaların seyri açısından oldukça önem taşımaktadır.⁴¹⁸ Dolayısıyla, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinin bozulması, Karadeniz Sinerjisi'nin gelişimi üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır.⁴¹⁹ Karadeniz Sinerjisi'nin siyasi gelişimi, AB'nin, Türkiye ve diğer bir bölgesel güç olan Rusya ile karşılıklı ilişkilerine bağımlı olmayı sürdürmektedir. Günümüzde Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin gergin olması, Karadeniz Sinerjisi için daha zorlu koşullara işaret etmektedir.⁴²⁰

3.1.6. Karadeniz Sinerjisi Öncesi ve Sonrası AB-KEİ İlişkileri

KEİ bünyesinde, üç AB üyesi (Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan), üç AB aday ülkesi (Türkiye, Sırbistan ve Arnavutluk), Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi ortak ülkeleri ve AB'nin stratejik ilişkiler içinde bulunduğu ülkeler (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Rusya) yer almaktadır. Yani, KEİ üye devletleri, AB içinde farklı statülerde bulunmakta, AB ile ikili ilişkilerini farklı boyutlar çerçevesinde yürütmekte ve somut bir ilişki kurmaya önem vermektedir. Özellikle, üç AB üyesi Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'ın AB

⁴¹⁷ Cem Birsay, “The Integration of Regional Efforts for Strengthening Stability Initiatives”, **Establishing Security and Stability in the Wider Black Sea Area**, (Ed. Peter M.E Volten, Blagovest Tashev), NATO Science for Security Series- E: Human and Societal Dynamics, Cilt: 26, IOS Press, Amsterdam, 2007, ss. 106-107.

⁴¹⁸ Yazgan, s.69.

⁴¹⁹ Yazgan, s.69.

⁴²⁰ Yazgan, ss.75-76.

Konseyi Dönem Başkanlığı döneminde düzenlenen toplantılar, AB ve KEİ arasındaki ilişkilerin uzun vadeli bir perspektifle ele alınması için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.⁴²¹

KEİ, AB açısından öne çıkan bir organizasyon gibi görünse de, beklenilen aksine AB-KEİ ilişkileri arasında sıkı bir bağ kurulamamıştır. KEİ kurulduğu andan itibaren AB ile yakın ilişkilerini geliştirmeye yönelik istekli bir tutum sergilemiştir. Fakat AB, KEİ'ye kıyasla ikili ilişkilerin gelişmesine yönelik daha geri planda kalan bir görüntü sergilemiştir.⁴²²

AB ile alt bölgesel işbirliğinin nasıl ilişkilendirileceği konusu Karadeniz ülkeleri için uzun zamandır üzerinde durulan bir konu olmuştur. KEİ ülkeleri, ortak çıkar alanları ile ilgili olarak AB ile ilişki kurma konusundaki siyasi iradelerini ilk olarak 25 Ekim 1996 tarihinde Moskova Zirvesinde kabul edilen “KEİ Katılımcı Devletleri Devlet ya da Hükümet Başkanları Moskova Bildirisi”nde tasdik etmişlerdir. Bu Bildiride, KEİ'nin, üçüncü ülkeler, bölgesel inisiyatifler ve uluslararası kuruluşlar ve finans kurumlarıyla etkileşime açık olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda, AB başta olmak üzere diğer bölgesel kurumlarla ortak çıkar alanlarında daha fazla işbirliği geliştirilmesinin altı çizilmiştir. Ayrıca, Zirve katılımcıları AB'nin bir dizi KEİ projesinin desteklemesini memnuniyetle karşıladığını beyan etmiş ve AB ile daha yakın temas kurulması ve karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi için ortak bir platform oluşturma çağrısında bulunmuştur.⁴²³

Avrupa Komisyonu'nun Konsey'e ilettiği 1996 ve 1997 Tebliğleri AB-KEİ ilişkilerinin güçlendirilmesi açısından umut vaat edici nitelikteydi. Bu Tebliğlerde AB-KEİ etkileşiminin kavramsal temeli ve çerçevesi belirlenmiştir. “Karadeniz Bölgesinde Bölgesel İşbirliği” üzerine Kasım 1997 Komisyon Tebliğinde, Avrupa Komisyonu, KEİ ülkeleriyle bir Karadeniz bağlantısı geliştirmeye yönelik niyetini açıkça belirtmiştir.⁴²⁴ Bu Tebliğde, KEİ'nin gelişmesi desteklenmiş ve Karadeniz Bölgesinde geçerli ve gelecek vaat eden sinerjilerin ortaya çıkması gibi bölgenin potansiyeline ilişkin çeşitli gözlemlerin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Buna

⁴²¹ Engin Sabancı, **Organization of the Black Sea Economic Cooperation-20 Years of a Successful Regional Cooperation**, Smashwords Edition, Mayıs 2013, s.173.

⁴²² Manoli, Dynamics, ss.197-200.

⁴²³ BSEC, ‘Moscow Declaration of the Heads of State or Government of the Participating States of the Black Sea Economic Cooperation’, <http://www.bsec-organization.org/documents/declaration/summit/Reports/Moscow%201996.pdf>, (5.5.2018), ss.1-2.

⁴²⁴ M. Aydın, s.78.

ilaveten Avrupa Komisyonu, Karadeniz çevresinde işbirliğinin gelişmesi için ulaşım, enerji, telekomünikasyon ağları, ticaret, ekolojik olarak sürdürülebilir kalkınma, adalet ve içişleri gibi öncelikli alanlar üzerine hedefler belirlemiştir. Bu hedefler, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün teşvik edilmesi ve siyasi istikrar ve insan haklarının güçlendirilmesi; bölgenin ulaşım, enerji ve telekomünikasyon ağlarının geliştirilmesi; AB ve diğer yabancı yatırımları bölgeye çekmek için elverişli koşulların oluşturulması; uyuşturucu kaçakçılığı, kaçakçılık ve yasadışı göçün azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması ve nükleer güvenliğin sağlanmasıdır.⁴²⁵ Tebliğde önerilen bu hedefler KEİ öncelikleriyle uyumlu olmuştur. Fakat ilginçtir ki, KEİ'nin ticaretle ilgili girişimleri üstlenecek bir potansiyeli bulunması beklenmediğinden, ticaretle ilgili konulara hiç atıfta bulunulmamıştır. Siyasi istikrarı alt-bölgelerarası işbirliğinin ana hedefi olarak ortaya koyan AB, KEİ'yi ticari bir potansiyel yerine siyasi bir güç olarak imgelemiştir.⁴²⁶ Ayrıca, Komisyon, KEİ faaliyetlerinde gözlemci statüsü talep etmiş ve KEİ ile kurulacak ilişkinin KEİ üye devletlerinin AB ile mevcut ikili ilişkilerini güçlendireceğini vurgulamıştır.⁴²⁷ AB, Karadeniz'e yönelik 1997 Tebliğinin dışında 2000'li yılların ikinci yarısına kadar ayrı bir Karadeniz stratejisi oluşturmamıştır. Dahası, AB, KEİ'yi “önemsemeyerek” enerji, çevre ve ulaştırma gibi alt bölgedeki birincil öneme sahip olan konuları ele almak için kendi mekanizmalarını geliştirmiştir. İki taraflılık ve sektörel çok taraflılık, Karadeniz Sinerjileri kavramı, gözlemci statüsü önerisi ve politika öncelikleri üzerine vurgu yapan 1997 Tebliğinin tüm temel unsurları, 2007 yılında başlatılan Karadeniz Sinerjisi girişimine dâhil edilmiştir.⁴²⁸

AB ile ilişkilerini güçlendirmeye istekli olan KEİ, 1997 Komisyon Tebliğinden iki yıl sonra KEİ ve AB arasındaki işbirliği platformu oluşturulmasına dair belgeyi 30 Nisan 1999'da gerçekleştirilen 13. KEİ Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda kabul etmiştir. Bu belgenin kabul edilmesindeki amaç AB ve KEİ arasında dengeli, karşılıklı yarar sağlayan ve sonuç odaklı işbirliğini sağlamaktır. Platform kapsamında, Avrupa'ya entegrasyonun sağlanması; bir AB-KEİ ekonomik

⁴²⁵ Detaylı bilgi için Bkz. Commission of the European Communities, “Communication from the Commission to the Council: Regional Cooperation in the Black Sea Area: State of Play, Perspectives for EU Action Encouraging its Development”, **COM(97) 597 final**, Brüksel, 14.11.1997.

⁴²⁶ Manoli Dynamics, ss.198-201.

⁴²⁷ Manoli Dynamics, ss. 198-201.

⁴²⁸ Manoli Dynamics, ss. 200-201.

alanının oluşturulması ve ticaret, yatırım, sürdürülebilir kalkınma, nükleer işbirliği güvenlik, organize suçla mücadele ve altyapı ağlarının geliştirilmesi öngörülmüştür. Yani KEİ, AB ile yakın müzakereler yoluyla işbirliği için ayrıntılı yöntemler geliştirilmesini beklemiştir. Fakat ilerleyen yıllarda, çeşitli düzeylerde çoğunlukla bir sonuca varılamayan birkaç AB-KEİ irtibatı dışında iki taraf arasında bağları kuvvetlendirecek gelişme olmamıştır.⁴²⁹

Yunanistan, 1 Kasım 2004 ve 30 Nisan 2005 tarihleri arasında KEİ'nin dönem Başkanlığını yürütmüştür. Yunanistan'ın bu Başkanlık döneminde AB-KEİ ilişkilerinin bir ivme kazandığı görülmüştür. Yunanistan'ın girişimiyle KEİ Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi, 11 Nisan 2005 tarihinde Brüksel'de AB üye ülkeleri ve AB Komisyonu'nun temsilcileriyle bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda, Uluslararası Karadeniz Çalışmaları Merkezi'ne (UKÇM) AB-KEİ etkileşiminin güçlendirilmesi amacıyla sorumluluk yüklenmiştir.⁴³⁰ Daha sonra, 23 Nisan 2005 tarihinde Gümülçine'de gerçekleştirilen KEİ Dışışleri Bakanları Konseyi toplantısında, AB-KEİ etkileşimi üzerine bir çalışma belgesi hazırlaması için Ad-Hoc bir Uzman Grubu oluşturulması önerisi kabul edilmiştir.⁴³¹

2004'de başlatılan ENP ve iki Karadeniz ülkesi Bulgaristan ve Romanya'nın AB ile bütünleşmede istekli ve ısrarlı tutumu, Karadeniz'in AB gözünde daha değerli olmasına sebep olmuştur. Bu durum AB'nin daha kapsamlı bir Doğu politikası oluşturmasında tetikleyici bir faktör olmuştur. AB'nin bölgeye ilgisinin artması, KEİ'nin AB ile ilişkilerini güçlendirme umutlarını arttırmıştır. Bu bağlamda, 28 Ekim 2005 tarihinde Kişinev'de yapılan KEİ Dışışleri Bakanları Konseyi Toplantısı'nın akabinde daha iyi ve daha güçlü bir AB-KEİ ortaklığının kurulması amacıyla Kişinev Bildirisi yayımlanmıştır. Kişinev Toplantısında, Yunanistan, AB-KEİ etkileşiminin güçlendirilmesi amacıyla AB'nin ilgili kurumlarıyla görüşmelerde bulunmakla görevlendirilmiştir.⁴³² Bu görev uyarınca, Yunanistan, "Daha Geniş Karadeniz Bölgesinde AB Bölgesel Boyutuna Doğru" başlıklı belgeyi hazırlamış ve

⁴²⁹ Manoli Dynamics, s. 201.

⁴³⁰ Black Sea Trade and Development Bank, "A Window of Opportunity for the BSEC-EU Relations", **Black Sea News**, Sayı 12, Temmuz 2005, https://www.bstdb.org/publications/newsletter_12.pdf, (5.5.2018) s. 1.

⁴³¹ Black Sea Trade and Development Bank, s.1.

⁴³² Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)", <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF69CEF5F299AE5B4>, (6.5.2018), (KEİ).

bu belgeyi 26 Ocak 2006'da düzenlenen Doğu Avrupa ve Orta Asya Çalışma Grubu (COEST) toplantısında sunmuştur.⁴³³ Bu dönemde, KEİ'nin temel beklentisi kendi faaliyetlerinde AB'nin kurumsal olarak daha etkin katılımının sağlanmasına yöneliktir.⁴³⁴

AB-KEİ diyalogunun güçlendirilmesi için Eylül 2006'da "AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi" toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda, Yunan delegasyonunun AB-KEİ ilişkilerinin güçlendirilmesi ve Karadeniz Bölgesine yönelik kapsamlı bir politika oluşturulması yönündeki talebi dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, Avrupa Komisyonu bölgesel düzeyde daha etkili hareket etmeyi kolaylaştıracak ve Karadeniz Bölgesine de hitap edecek olan ENP üzerine yeni bir Tebliğin sunulacağını belirtmiştir.⁴³⁵ Söz konusu Tebliğ, 4 Aralık 2006'da "Avrupa Komşuluk Politikası'nın Güçlendirilmesi Üzerine" başlığı altında sunulmuştur. Bu Tebliğde, ENP'nin, Karadeniz Bölgesinde bölgesel düzeyde diyalog ve işbirliği için büyük bir potansiyel sunduğu vurgulanmıştır. Tebliğde ayrıca Bulgaristan ve Romanya'nın Birliğe katılması sonrası AB'nin sınırlarının Karadeniz'e uzanacak olmasıyla, Karadeniz'in AB komşuluk politikasının önemli bir parçası haline geleceğinin altı çizilmiştir. Buna ilaveten, Komisyon, Karadeniz Bölgesinde işbirliğinin geliştirilmesinin ve bir Karadeniz Sinerjisi'nin oluşturulmasının uzun zamandır devam eden bölgesel çatışmaların üstesinden gelmesine yardımcı olabileceğini ve KEİ'nin, AB'nin Karadeniz Bölgesine yönelik diyalog kurmasında ve işbirliğini artırmasında fayda sağlayacak bir platform olduğunu belirtmiştir. Komisyon ayrıca gözlemci statüsü alınması ve Dışişleri Bakanlığı düzeyinde düzenli bir diyalogun kurulması da dâhil olmak üzere KEİ ile daha yakın temaslar kurmanın, AB'nin Karadeniz bölgesel politikasını geliştirmesine yardımcı olacağını belirtmiştir.⁴³⁶

Bu Tebliğ doğrultusunda, AB Komisyonu, 11 Nisan 2007 tarihinde AB'nin Karadeniz Bölgesine yönelik bir "politika" belirleme sürecine girdiğinin somut bir göstergesini temsil eden "Karadeniz Sinerjisi-Yeni Bir Bölgesel İşbirliği Girişimi"

⁴³³ Sabancı, ss.179-180.

⁴³⁴ Sabancı, ss.179-180.

⁴³⁵ Council of the European Union, "General Affairs and External Relations", **12255/06 (Presse 241)** Brüksel, 15.9.2006, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/90993.pdf, (7.5.2018). s.17.

⁴³⁶ Commission of European Communities, COM(2006)726 final, ss.10-11,

başlıklı bir belge yayımlamıştır.⁴³⁷ Bu belgede, AB'nin Karadeniz bölgesel girişiminin, bölgedeki tüm ülkeleri kapsayan kapsamlı bir yaklaşımı hedeflediği belirtilmiş, KEİ'nin bölgedeki önemine vurgu yapılmış ve KEİ ile ilişkilerin güçlendirilmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Aynı zamanda AB'nin KEİ'de gözlemci statüsü alma isteği ve üye devletlerin gözlemci statüsü başvurusunun AB tarafından destekleneceği vurgulanmıştır.⁴³⁸

AB tarafından Karadeniz'e yönelik bölgesel düzeyde girişimlerin artması, KEİ tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. AB'nin Karadeniz'e yönelik girişimlerine paralel olarak, UKÇM tarafından "KEİ-AB Etkileşimi: KEİ Yaklaşımı" başlıklı çalışma raporu niteliğinde bir belge hazırlanmıştır. 17 Ocak 2007 tarihinde İstanbul'da yapılan KEİ Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi toplantısında kabul edilen bu belge, resmî KEİ belgesi sıfatını almış ve AB Komisyonu'na sunulmuştur. Belgede, iki kurumun temsilcilerinin, AB-KEİ işbirliğini geliştirmeleri ve güçlendirmeleri için karşılıklı olarak birbirlerinin resmî toplantılarına katılmasının ve bölgesel çalışmaları desteklemesinin önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, aynı statüde bulunan AB ve KEİ kurumları arasında etkileşimin artırılmasının gerekliliğine değinilmiştir.⁴³⁹ AB ve KEİ arasındaki etkileşimin kademeli bir şekilde artması sonucu, Avrupa Komisyonu'na 25 Haziran 2007 tarihinde İstanbul'da düzenlenen 15. Yıl Zirvesi'nde gözlemci statüsü verilmiştir.⁴⁴⁰

İki örgüt arasında gelişmekte olan ilişkilerin ve etkileşimin bir sonucu olarak 14 Şubat 2008 tarihinde Kiev'de ilk kez AB ve Karadeniz Bölgesi Dışişleri Bakanları toplantısı gerçekleşmiştir. Bu toplantıda "Geniş Karadeniz Bölgesi Ülkeleri ve AB Dışişleri Bakanları Toplantısı Ortak Açıklaması" yayımlanmıştır.⁴⁴¹ Bu Ortak Açıklama, Karadeniz Sinerjisi ile başlayan yeni sürecin ilk önemli sembolik adımı olma niteliğini taşımaktadır.⁴⁴² Toplantıya katılan Bakanlar tarafından, Karadeniz Sinerjisi'nin bölgesel kalkınmaya ve işbirliğine yönelik önemli bir araç olduğunun altı çizilmiştir.⁴⁴³ Toplantıda, ayrıca AB ve KEİ üye ülkeleri

⁴³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, KEİ.

⁴³⁸ Commission of the European Communities, COM(2007) 160 final, s.9.

⁴³⁹ Bahadır B. Özarslan, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2012, ss.355-356.

⁴⁴⁰ Sabancı, s.56.

⁴⁴¹ Manoli, Dynamics, s.202.

⁴⁴² Özarslan, s.357.

⁴⁴³ Özarslan, ss.357-358.

arasında ticaret, ulaştırma, enerji, organize suçla mücadele gibi çeşitli alanlarda "proje bazında işbirliği" geliştirilmesine yönelik bir siyasi irade sergilenmiştir.⁴⁴⁴

Özellikle Karadeniz Sinerjisi girişiminin olumlu bir etkisiyle 2007'den beri AB-KEİ ilişkilerinin istenilen boyutta olmasa da bir ivme kazandığı ne sürülebilir. AB, daimi gözlemci statüsüyle KEİ'nin üst düzeydeki bütün etkinliklerine katılmaktadır. Buna rağmen, AB ve KEİ'yi, bir araya getirme maksadıyla gösterilen çabaların tamamının başarıya ulaşmadığı grlmştr. KEİ, AB ile mevcut ilişkileri daha ileri taşımak isterken, AB bu hususta KEİ kadar istekli bir tutum sergilememektedir. Karadeniz Sinerjisi kapsamında KEİ'ye gösterilen ilgi, Doğu Ortaklığı girişiminde gösterilmemiştir. Doğu Ortaklığı girişiminin doğası gereği, KEİ'nin rolünün temel olarak göz ardı edildiği açıkça söylenebilir.⁴⁴⁵ Bu durumun, KEİ-AB etkileşiminin ivme kazanmasını yavaşlattığı ne sürülebilir.⁴⁴⁶

3.2. DOğU ORTAKLIğI

Doğu Ortaklığı, istikrarsız ve istikrar bozucu etkiye sahip bir bölge olarak nitelendirilen Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya bölgesine, AB'nin normatif ve siyasi modelini ihraç etme girişimidir.⁴⁴⁷ Doğu Ortaklığı, ortak ülkelere AB yeliği olasılığına ilişkin ne vaatle bulunmakta, ne de üyelik için kapıları tamamen kapalı tutmaktadır.⁴⁴⁸ Yani Doğu Ortaklığı, yelik garantisi vermeden Avrupa yönetişim ve Batı ekonomi modelini altı ortak ülkeye yayma girişimidir.⁴⁴⁹ Doğu Ortaklığı kapsamında Birliğin amacı; gelişen işbirliği, refah, istikrar ve ortak bir demokrasi alanı oluşturmaktır.⁴⁵⁰ Yani, AB, Doğu Ortaklığı girişimi ile hem kendisinin, hem de

⁴⁴⁴ Karadeniz Ekonomik İşbirliği rgt, "Türkiye'nin örgütle İlişkileri", <http://bsec.mfa.gov.tr/bilgi.tr.mfa>, (10.5.2018).

⁴⁴⁵ Japaridze ve diğerleri, s.19.

⁴⁴⁶ Manoli, Dynamics, ss.202-203.

⁴⁴⁷ Florent Parmentier, , "l'EU à l'preuve du Partenariat Oriental Perspectives sur le Pommet de Vilnius" **Policy paper 103**, Kasım 2013, <http://www.institutdelors.eu/media/partenariatorientalsommetvilniusflorentparmentierne-ijdnov2013.pdf?pdf=ok>, (25.5.2018), s.3.

⁴⁴⁸ Valentine Naumescu, "Introduction, the New 'Eastern Europe' and Cold War 2", Edit. Valentine Naumescu and Dan Dungaciu, **The European Union's Eastern Neighbourhood Today: Politics, Dynamics, Perspectives**, Cambridge Scholar Publishing, Newcastle, 2015,s.4

⁴⁴⁹ Naumescu, 2015, s.4.

⁴⁵⁰ European External Action Service, "Eastern Partnership", 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/419/eastern-partnership_en, (10.5.2018), (Eastern).

ortaklarının iç ve dış zorluklarla başa çıkma konusunda daha güçlü olmasını hedeflemektedir.

Doğu Ortaklığı, genel olarak AB ile daha derin bir bütünleşme sunarak ortak ülkelerle⁴⁵¹ ikili işbirliğinin derinleştirilmesine odaklanmaktadır. Doğu Ortaklığı, ortak ülkelere üyelik vaadinde bulunmamasına rağmen, Doğu Ortaklığı'nın 'bir yarı katılım öncesi strateji belgesi' olarak görev yaptığını söyleyebiliriz. Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi'nin aksine AB üye devletleri tarafından güçlü bir siyasi destek görmüştür. Doğu Ortaklığı kapsamında AB, Doğu ortaklarına demokratik ve piyasa odaklı reformlar için geniş kapsamlı, somut destek sağlamakta ve böylece Doğu ortaklarının politik ve ekonomik istikrarlarına katkıda bulunmaktadır.⁴⁵²

3.2.1. Doğu Ortaklığı'nın Oluşum Süreci ve Hedefleri

2004 ve 2008 yılları arasında ENP'nin Doğu boyutu, büyük ölçüde ikili ilişkiler üzerine şekillenmiştir. ENP strateji belgelerinde, Doğu ortak ülkeleri ve AB arasındaki bölgesel işbirliğine atıfta bulunulsa da, bu işbirliğini desteklemek için ENP çerçevesinde kayda değer bir adım atılamamıştır.⁴⁵³ Fakat bu durum, 2008 yılında değişmiştir. 2008 yılında Polonya ve İsveç, ENP'nin Doğu boyutunun derinleştirilmesi ile ilgili bir öneride bulunmuştur.⁴⁵⁴ Buna istinaden Avrupa Konseyi, Haziran 2008'de, bölgesel işbirliğini desteklemek ve Doğu ortak ülkeleri ve AB arasındaki ilişkileri güçlendirmek amacıyla Komisyon'un Doğu Ortaklığı için bir öneri hazırlamasını istemiştir.⁴⁵⁵ Öngörülen Doğu Ortaklığı kapsamında, ENP Doğu ülkelerinin ENP Eylem Planları kapsamında performansının artırılmasının sağlanması ve bu ülkelerin AB ile yakınlaşmasının hızlandırılması için ENP çerçevesinde AB komşuluk politikasının farklılaştırılması hedeflenmiştir. Doğu Ortaklığı'nın oluşturulma süreci, özellikle 2008 Gürcistan krizi sonrasında hızlandırılmıştır. Bu kriz sonrası AB üye devletleri, hızlı bir şekilde Rusya ile AB

⁴⁵¹ Bu ülkeler, Moldova, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Belarus'dur.

⁴⁵² Yannis Tsantoulis , "Black Sea Synergy and Eastern Partnership: Different Centres of Gravity, Complementarity or Confusing Signals?", **ICBSS Policy Brief**, Sayı: 12, Şubat, 2009, s.4.

⁴⁵³ Sabine Fischer , "The European Union and Security in the Black Sea Region After the Georgia Crisis", **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 9, Sayı: 3, Eylül 2009, s.342.

⁴⁵⁴ Fischer, s.341.

⁴⁵⁵ Consilium, "Why an Eastern Partnership", <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership>, (5.5.2018), (Partnership).

arasında yer alan ülkeler ile daha derin bir işbirliğinin gerekli olduğu konusunda mutabakata varmıştır. Nihayet Doğu Ortaklığı, 2009 yılında ortak bir girişim olarak başlatılmıştır.⁴⁵⁶

Doğu Ortaklığı, esasen, komşuluk politikasının hem iki taraflı hem de çok taraflı boyutları üzerine inşa edilmiştir.⁴⁵⁷ Doğu Ortaklığı, daha yoğun bir ikili işbirliği yoluyla Karadeniz ülkelerini AB'ye daha yakın bir hale getirerek, yenilenmiş bir “Avrupalılaşma” sürecini oluşturmaktadır.⁴⁵⁸

Doğu Ortaklığı; Moldova, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Belarus olmak üzere sadece altı ülkeyi içermesi ve bu sayede her bir ortak ülkenin ihtiyaçları ve kapasitesine göre ayarlanabilmesinden dolayı, Karadeniz Sinerjisi’nden daha esnektir. Doğu Ortaklığı’ndaki temel prensip farklılaştırmadır. Doğu Ortaklığı, her bir ortak ülkeyle farklılaştırılmış bir yaklaşıma dayanan ve her bir ülkeyi kendi yolunda ve kendi hızında ilerlemesini desteklemeye çalışan bir politikadır. Doğu Ortaklığı’nın bu yaklaşımı, esnekliği sağlamakta ve verimliliği artırmaktadır.⁴⁵⁹

Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi’ne kıyasla daha tutarlı bir grup ülkeyi içermektedir. Daha açık bir ifadeyle, Doğu Ortaklığı girişimine, Karadeniz Sinerjisi’nde olduğu gibi AB ile farklı ilişki boyutlarına sahip Rusya (stratejik ortak) ve Türkiye (aday ülke) gibi ülkeler dâhil edilmemiştir. Bu durum, her iki ülkenin de AB ile ilişkilerinde bölgedeki diğer devletlerden farklı bir statü kazandıkları için önemlidir.⁴⁶⁰

AB'nin Karadeniz'e yönelik bölgesel politikaları üzerine güncel tartışmalar, genel olarak eş zamanlı olarak başlatılan Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi’nin çok taraflı platformlarının uygulanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Her iki politika AB’nin Doğu komşularıyla işbirliğini teşvik etmeyi hedeflese de, farklı motivasyonlar ile hareket etmekte ve yaklaşımları ve yapısı bakımından birbirinden farklılık göstermektedir.⁴⁶¹ Şunu belirtmek gerekir ki, Doğu Ortaklığı’na AB üye devletleri tarafından Karadeniz Sinerjisi’ne kıyasla daha güçlü bir siyasi destek verilmiştir. Dolayısıyla Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi’ni bir bakıma arka plana

⁴⁵⁶Consilium, Partnership.

⁴⁵⁷ Manoli, Integrated Region, s.14.

⁴⁵⁸ Manoli, Integrated Region, s.14.

⁴⁵⁹ Tsantoulis, s.3.

⁴⁶⁰ Tsantoulis, s.3.

⁴⁶¹ Panagiota Manoli, “EU’s flexible regional multilateralism towards its Black Sea neighbourhood”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 12, Sayı: 3, Eylül 2012, ss. 433-434.

itmiştir.⁴⁶² AB'nin Karadeniz Bölgesinin ana politika çerçevesi olarak ortaya çıkan⁴⁶³ Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi'nden farklı olarak, Karadeniz Bölgesi ile ilgili olarak "kapsayıcılık" iddiasında değildir. Avrupa Komisyonu, bölgesel ve uluslararası inisiyatifleri ile beraber, Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi arasında "önemli tamamlayıcılık" olduğunu savunmaktadır. Fakat üye devletler arasında, iki girişimin birbirinin tamamlayıcısı olmaktan ziyade, birbirleriyle rekabet etme durumunun olduğu yönünde kaygılar vardır.⁴⁶⁴

ENP, yeni bölgesel kurumlar veya kuruluşlar kurmaktan açıkça kaçınmış ve mevcut yapıları desteklemekle ve onların daha fazla gelişmesini teşvik etmekle yetinmiştir. Fakat Doğu Ortaklığı, çok yönlü yeni bir çerçeve tasarlayarak bu tutumdan uzaklaşmakta ve böylelikle AB'nin Doğu komşuluğundaki bölgesel işbirliği süreçlerine eşlik etmesi için "ek bir araç" sağlamaktadır. Fischer'e göre, Doğu Ortaklığı'nın çok taraflı boyutunun amacı, Doğu ortak ülkeleri ile AB arasında bölgesel olarak yapılandırılmış bir yaklaşım süreci oluşturmaktır.⁴⁶⁵

3.2.2. Doğu Ortaklığı'nın Mekanizmaları

Doğu Ortaklığı çerçevesinde ENP ve Karadeniz Sinerjisi'nin aksine hem çok taraflı hem de iki taraflı mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu mekanizmalar Doğu Ortaklığı'nın etkinliğinin artmasına ve Doğu Ortaklığı kapsamında belirlenen hedeflerin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Doğu Ortaklığı'nın çok taraflı ve iki taraflı mekanizmaları aşağıda detaylı bir şekilde incelenmektedir.

3.2.2.1. Çok taraflı Mekanizmalar ve İşleyişinde Genel Durum

Doğu Ortaklığı politikası kapsamında belirlenen hedefleri hayata geçirmeyi kolaylaştırmak amacıyla Doğu Ortaklığı Zirvesi, Doğu Ortaklığı Dış İlişkiler Bakanları Toplantısı, Tematik Platformlar, Çalışma Panelleri gibi çok taraflı mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu mekanizmaların yanında, ortak ülkelerle işbirliği

⁴⁶² Delcour, Manoli, s.4.

⁴⁶³ Delcour, Manoli, s.4.

⁴⁶⁴ Fischer, s.342.

⁴⁶⁵ Fischer, s.342.

ve diyalogu arttırmak için geniş bir kesimi içeren Doğu Ortaklığı Sivil Toplum Forumu, Doğu Ortaklığı için Bölgesel Konferansı ve Yerel Yönetimler ve Euronest gibi yeni çok boyutlu platformlar yaratılmıştır.⁴⁶⁶

3.2.2.1.1. Doğu Ortaklığı Zirvesi

Doğu Ortaklığı Zirvesi, AB üyesi ve Doğu ortak ülkelerinin Devlet ve Hükümet Başkanlarından oluşan ve iki yılda bir gerçekleştirilen Doğu Ortaklığı'nın siyasi formudur.⁴⁶⁷ En son 24 Kasım 2017'de beşincisi gerçekleştirilen Doğu Ortaklığı Brüksel Zirvesi'nde, AB ve altı ortak ülkenin liderleri, ortaklığın somut sosyo-ekonomik kazanımları ve 2015 Doğu Ortaklığı Riga Zirvesi'nden bu yana kaydedilen gelişmeleri üzerinde görüşüp, politik ve ekonomik bağların güçlendirilmesi için yeni yol haritaları çizmişlerdir.⁴⁶⁸

2015 Riga Zirvesi'nde ortak ülkeler için dört öncelikli işbirliği alanı belirlenmiştir. Bu işbirliği alanları, kurumların güçlendirilmesi ve iyi yönetim (daha güçlü bir yönetim); ekonomik kalkınma ve pazar fırsatları (daha güçlü bir ekonomi); ulaşım, enerji verimliliği ve çevre alanlarında bağlantıların güçlendirilmesi (daha güçlü bir bağlantı); kültürel yaklaşma ve hareketlilik (daha güçlü bir toplum) başlıklarından oluşmaktadır.⁴⁶⁹ 9 Haziran 2017'de yayımlanan "Temel Öncelikler ve Somut Çıktılara Odaklanan 2020 için 20 Hedef" başlıklı belge ile 2015 Zirvesinde belirlenen bu işbirliği alanları genişletilmiş ve ortak ülkelere yeni dinamizmin enjekte edilmesi ve ortak ülkelerin siyasi ve ekonomik yapısının güçlendirilmesi amacıyla 2020 yılına kadar hayata geçirilmesi beklenen yirmi hedef⁴⁷⁰ belirlenmiştir. Bu belge kapsamında AB ve ortak ülkelerin mevcut taahhütleri üzerinden, 2015 Riga Zirvesi'nde belirlenen dört öncelikli işbirliği

⁴⁶⁶ European External Action Service, Eastern.

⁴⁶⁷ Assembly of European Regions, "AER Briefing note on the Eastern Partnership (EaP)", 2013, http://aer-www.ameos.net/fileadmin/user_upload/Commissions/CultureEducation/EventsAndMeetings/2013/04_25-27_DNK/WorkDocs/Final_draft_Briefing_note_Eastern_Partnership_11_03_2013.pdf, (5.5.2018) s.3.

⁴⁶⁸ Bkz. Council of European Union, "Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit", **14811/17 COEST 324**, Brüksel, 24.11.2017, <http://www.consilium.europa.eu/media/31758/final-statement-st14821en17.pdf>, (15.5.2018).

⁴⁶⁹ European Commission, "Eastern Partnership", https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/eastern-partnership_en, (16.5.2018).

⁴⁷⁰ Bu 20 Hedef için Tablo1'e Bkz.

alanında vatandaşlar için somut sonuçlar belirlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu belge Doğu Ortaklığı kapsamında tespit edilen kilit faaliyetlere ve somut faydalara odaklanarak, Doğu Ortaklığı politikasının daha etkin, verimli ve kapsamlı bir şekilde uygulanması için pratik bir yol gösterici olmuştur.⁴⁷¹

Tablo1: Doğu Ortaklığı: 2020 için 20 Hedef
1. Sivil Toplumun Güçlendirilmesi
2. Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması
3. Basın Özgürlüğünün Güçlendirilmesi
4. Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarının ve Kobilerin Gelişiminin Desteklenmesi
5. Finansal Altyapının Güçlendirilmesi Ve Sermaye Piyasasının Yenilenmesi
6. Bölgesel Kalkınma Projelerinin Desteklenmesi
7. Dijital Piyasaların AB Dijital Tek Pazarı ile uyumu hale getirilmesi
8. Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile Derin Kapsamlı Ticaret Alanı Konusunda İlerleme Sağlanması ve Azerbaycan, Belarus ve Ermenistan İle Ticaretin Gelişmesi
9. Yolsuzluk Karşıtı Mekanizmaların ve Hukuk Devleti Prensiplerinin Güçlendirilmesi
10. Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığının Pekiştirilmesi Amacıyla Reformların Yapılması
11. Uluslararası Normlarla Uyumlu Kamu Yönetimi Reformlarının Hayata Geçirilmesi
12. Güvenlik ve Afet yönetiminde işbirliğinin güçlendirilmesi
13. AB ile Ortak Üyeler Arasındaki Enerji Tedarik Güvenliğinin İyileştirilmesi
14. Trans-Avrupa Ulaşım Şebekelerinin Karayolları, Demiryolları, Limanlar, Havaalanları Ve İç Suyollarını Kapsayacak Şekilde Genişletilmesi
15. Paris İklim Anlaşması Çerçevesinde Karbon Salınımının Azaltılması ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanılması
16. Çevre Odaklı Bölgesel Kalkınma Modelleri, Su Kalkınma Yönetimi Ve Sınır ötesi İşbirliği Politikasının Benimsenmesi
17. Moldova, Gürcistan ve Ukrayna ile AB Arasında Vize Serbestliği Çerçevesinde Ülkeler Arası Hareketliliğin Arttırılması ve Azerbaycan ve Ermenistan Vize Serbestliği Diyalogunun Başlatılması
18. EU4Youth Girişimi Çerçevesinde Gençlerin Eğitim Ve İş Alanlarındaki Gelişimini Destekleyen Yatırımların Arttırılması
19. Kültürel Etkileşimi Arttırmak Amacıyla Bir AB Doğu Ortaklığı Okulunun Açılması
20. Ortak üyeler İle AB arasında Ar-Ge ve İnovasyon Yöntemlerinin EU4 Innovation Girişimi çerçevesinde uyumlu hale getirilmesi
Kaynak: Avrupa, “20 Deliverables for 2020”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20_deliverables_for_2020_eap_generic_factsheet_eng_print.pdf , (25.5.2018)

3.2.2.1.2. Doğu Ortaklığı Dışişleri Bakanları Toplantısı

Dışişleri Bakanları Toplantıları, AB üye ülkeleri ve ortak ülkelerinin Dışişleri Bakanlarının ilerlemeyi gözden geçirmek ve Doğu Ortaklığı girişiminin uygulanmasına yönelik politik direktifler sağlamak amacıyla yılda bir kez gerçekleştirdiği toplantılardır. Doğu Ortaklığı ilk Bakanlar Toplantısı, 8 Aralık 2009'da Brüksel'de gerçekleşmiştir. Bu toplantıda katılımcılar, dört tematik platformun çalışma programları ve Doğu Ortaklığı'nın temel girişimlerinin

⁴⁷¹ European Commission , “Eastern Partnership - 20 Deliverables for 2020 Focusing on Key Priorities and Tangible Results” , **SWD(2017) 300 final**, Brüksel, 2017
https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2017_300_f1_joint_staff_working_paper_en_v5_p1_940530.pdf, (15.5.2018), s. 1.

başlatılmasını teyit etmiştir.⁴⁷² Doğu Ortaklığı Bakanlar toplantısı en son Yüksek Temsilci Federica Mogherini başkanlığında, 19 Haziran 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu Toplantıda katılımcılar, Kasım 2017'de Brüksel'de düzenlenecek olan Doğu Ortaklığı Zirve'sinin hazırlıkları üzerine çalışmak için bir araya gelmiştir. Katılımcılar, Doğu Ortaklığı'nın altı ortak ülkesinin vatandaşlarına sunduğu somut faydaları üzerinde durmuş ve 2015 yılında Riga'da gerçekleştirilen Zirveden beri ortaklığın ana başarılarının altını çizmiştir.⁴⁷³ Katılımcılar, ayrıca “gelecek Zirvenin, Riga'da kararlaştırılan dört öncelikli alanda işbirliğini güçlendirmek için daha fazla rehberlik sağlaması” gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁷⁴

3.2.2.1.3. Tematik Platformlar

Tematik Platformlar, AB ve ortak ülkeler arasındaki diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla forumlar şeklinde kurulmuştur. Platformlar, “iyi yönetim ve üst düzey istikrar; ekonomik entegrasyon ve AB politikaları ile yakınsama; enerji güvenliği; insanlar arasında etkileşim” olmak üzere dört temel konu başlığı altında oluşturulmuştur. Tematik platformlar, ilgili Bakanlıkların üst düzey yetkililerinin katılımıyla yılda en az iki kez toplanmakta ve Dışişleri Bakanlarının yıllık toplantılarına da rapor sunmaktadır.⁴⁷⁵ Her bir platform, bir dizi önceliği ve bir çalışma programını tanımlamakta ve bunun uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin düzenli bir değerlendirmesini yapmaktadır.⁴⁷⁶ Platformların çalışmaları, sektör-özel çalışma panelleri tarafından desteklenmektedir. Bu paneller, özellikle ortak ülkelerdeki mevcut durumu inceleyip analiz etmekte ve ayrıntılı öneriler ve proje önerileri sunmaktadır.⁴⁷⁷

⁴⁷² Assembly of European Regions, s.3.

⁴⁷³ Consilium, “Main Results of the Eastern Partnership Ministerial Meeting”, **Press Release: 379/17**, 19.6.2017, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/19/eap-ministerial-meeting-main-results/>, (15.1.2018), (Meeting).

⁴⁷⁴ Consilium, Meeting.

⁴⁷⁵ European Commission, “Implementation of the Eastern Partnership: Report to the Meeting of Foreign Ministers”, **Meeting doc. 319/09**, 1.12.2009, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/eastern/docs/2009_eap_implementation_report_en.pdf, (25.5.2018), ss.5-6.

⁴⁷⁶ Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland, “Eastern Partnership: Multilateral Dimension”, http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/eastern_partnership/multilateral_dimension/, (15.5.2018), (Multilateral).

⁴⁷⁷ Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland, Multilateral.

3.2.2.1.3.1. Platform 1: Demokrasi, İyi Yönetişim ve İstikrar

Platform 1; demokrasi eksikliği ve insan hakları sorunları, adalet ve içişleri sorunları, istikrar ve güvenlik sorunlarına yönelik uzun vadeli işbirliği önceliklerini benimsemektedir. Bu Platform kapsamında, ortak ülkelerin, seçim standartlarını yükseltmesi, yolsuzlukla mücadele etmesi, yargı üzerine reformlarını arttırması, organize suç, insan kaçakçılığı ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele etmesi desteklenmektedir. Ayrıca, Platform 1, ortak ülkelerdeki kamu yönetimi reformu, entegre sınır yönetimi ve vize serbestleştirme sürecinin desteklenmesine de odaklanmaktadır.⁴⁷⁸

Bu Platformun temel hedefi, bölgedeki demokratik değişimleri desteklemek ve sürdürmek için tam olarak etkin politika çerçeveleri ve araçları sağlamaktır.⁴⁷⁹ Yani, Platform 1, Doğu ortak ülkelerinin AB demokratik değerlerini benimsemesi ve sürdürmesi için bir dizi tedbirler önermektedir.⁴⁸⁰ Beş uzman panel, bu Platforma, “entegre sınır yönetimi, yolsuzlukla mücadele, kamu yönetimi reformu, göç ve iltica ve yargı reformu” alanlarında uzmanlık sunmaktadır.⁴⁸¹

Bu Platform faaliyetlerinin uygulanma aşamasında özellikle Avrupa Konseyi ile işbirliği önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa Konseyi, bu Platformun temel öncelikli konuları olan yolsuzlukla mücadele; yargı reformu; seçim standartları ve siber suçlarla mücadeleye destek sağlamaktadır.⁴⁸²

3.2.2.1.3.2. Platform 2: Ekonomik Entegrasyon ve AB Politikası ile Yakınlaşma

Platform 2, Doğu Ortaklığı'nın altı ortak ülkesi ve AB arasında ekonomik entegrasyonun sağlanması ve bu ülkelerin ekonomi politikalarının çok taraflı

⁴⁷⁸ Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland, “Platform 1- Democracy, Good Governance, and Stability”, http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/eastern_partnership/multilateral_dimension/platform_1___democracy_good_governance_and_stability, (15.5.2018).

⁴⁷⁹ ALDE, “Eastern Partnership – The Liberal Approach: Position and Tools, Platform 1: Democracy, Good Governance and Stability”, http://www.alde-pace.org/uploads/1273231804_Conclusions_from_Thematic_Platform_I_Democracy_Good_Governance_and_Stability.pdf, (15.5.2018), s. 1.

⁴⁸⁰ ALDE, s. 1.

⁴⁸¹ Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland, Democracy.

⁴⁸² Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland, Democracy.

işbirliğine dayanan AB politikalarıyla yakınlaşmasını hedeflemektedir.⁴⁸³ Bu Platform, KOBİ'ler, ticaret, çevre ve iklim değişikliği, ulaşım, istihdam, tarım ve istatistik gibi birçok sektörel politikaları kapsayan en geniş Doğu Ortaklığı Platformudur.⁴⁸⁴ Bu Platform, çeşitli Panelleri ve Çalışma Alanları ile birlikte ortak ülkelerde serbest piyasa ekonomisinin akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı gelişimine katkıda bulunmaktadır. Platform 2, karşılıklı ticaret, gelişen iş ortamı, büyüme ve istihdam sağlayan adil, modern, sosyal ve çevre dostu bir ekonomiyle ilgili bir dizi konuyu kapsamına dâhil etmektedir.⁴⁸⁵

Avrupa Komisyonu (İşletme ve Sanayi Genel Müdürlüğü birimi), yılda iki kez toplanan Platform 2'ye başkanlık ederek, Doğu Ortaklığı ortak ülkeleriyle ekonomik diyalogun yönetilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu Platformun ilk toplantılarında, işbirliğinin yoğunlaştırılması ve “DCFTA ile bağlantılı Ticaret ve Ticaretle İlgili Düzenleyici İşbirliği”, “Çevre ve İklim Değişikliği”, “Ulaştırma” ve “KOBİ Politikası” konularında dört panelin kurulması hedeflenmiştir.⁴⁸⁶

Doğu Ortaklığı Platformu 2'nin 17. Toplantısı, 18 Mayıs 2017'de Brüksel'de gerçekleşmiştir. Toplantıya Doğu Ortaklığı altı ortak ülkesi ve AB üye ülkeleri, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü temsilcileri katılmıştır. Toplantıda hem ekonomik hem de düzenleyici konulardaki ilerlemenin yanı sıra ortak ülkelerin karşılaştığı zorlukların altı çizilmiştir. “Finansmana erişim, düzenleyici ve politika reformları, düşük inovasyon seviyeleri, KOBİ'lerin beceri ihtiyaçları ve KOBİ'lerin uluslararasılaşması” konularına değinilmiştir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ European External Action Service, ‘Eastern Partnership Platform 2 "Economic Integration and Convergence with EU Policies" Work Programme 2014 – 2017 ‘
https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/platform_2_work_programme_2014-2017_0.pdf, (15.5.2018), (Platform 2), s.1.

⁴⁸⁴ European External Action Service, “The 16th Meeting of the Eastern Partnership Platform 2 "Economic Integration and Convergence with EU Policies" focused on social economy and social entrepreneurship ‘’, **Press Release-UNIQUE ID: 170113_11**, 6.12.2016,
https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/18563/16th-meeting-eastern-partnership-platform-2-economic-integration-and-convergence-eu-policies_en, (15.5.2018), (16th Meeting).

⁴⁸⁵ European External Action Service, Platform 2, s.1.

⁴⁸⁶ OECD, **SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2012 Progress in the Implementation of the Small Business Act**, OECD Publishing, 2012, s.65.

⁴⁸⁷ European Commission, “17th meeting of Platform 2 of the Eastern Partnership”,
https://ec.europa.eu/growth/content/17th-meeting-platform-2-eastern-partnership-0_en, (20.5.2018).

3.2.2.1.3.3. Platform 3: Enerji Güvenliği

Doğu Ortaklığı Platform 3 çerçevesinde, enerji güvenliği, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve nükleer güvenliği sağlamanın ve teşvik etmenin yolları tartışılmaktadır. Ayrıca, eksik altyapı bağlantılarının inşası ve Doğu Ortaklığı ortak ülkelerinin enerjiyle ilgili kurallarını AB kurallarına daha uygun hale getirmenin yolları tartışılmaktadır.⁴⁸⁸

Doğu Ortaklığı'nın Platformu 3'ün 17. Toplantısı, 23 Haziran 2017'de Brüksel'de gerçekleşmiştir. Toplantıda "EU4Energy" bölgesel enerji programının ilerlemesi ve gelecekteki çalışmaları hakkında katılımcılara bilgi verilmiştir.⁴⁸⁹ "EU4Energy" girişiminin önemli bir bileşenini oluşturan EU4Energy Programı, "enerji verileri ve istatistiklerinin kalitesini iyileştirmeyi, bölgesel politika oluşturma tartışmalarını şekillendirmeyi, yasal ve düzenleyici çerçeveleri güçlendirmeyi ve ortak ülkelerdeki bilgilere erişimi iyileştirmeyi" hedeflemektedir.⁴⁹⁰ Ayrıca 17. Toplantıda, özellikle Doğu Ortaklığı ortak ülkeleri ve AB üye ülkelerinde "enerji geçişinin, enerji tüketicilerinin artan katılımı ile nasıl optimize edilebileceği" sorusu üzerine odaklanılmıştır

24 Kasım 2017'de beşinci Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde ise, "bir çevrimiçi enerji işbirliği envanteri" başlatılmıştır. Bu interaktif araç, Doğu Ortaklığı'nın bir parçası olarak enerji alanında ikili ve bölgesel düzeyde gerçekleşen tüm faaliyetleri bir araya getirmektedir.⁴⁹¹

3.2.2.1.3.4. Platform 4: İnsanlar Arasındaki Etkileşim

İnsanlar Arasındaki Etkileşim Platformu, eğitim, öğretim, araştırma, gençlik, kültür, medya ve bilgi toplumu vb. alanlar üzerinde görüşmelerin yapıldığı bir

⁴⁸⁸ European Commission, Energy.

⁴⁸⁹ European Commission, "17th Meeting of the Eastern Partnership Platform 3 on Energy Security 23 June 2017", Brüksel, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20170623_meeting_report_17th_eap_platform_3.pdf, (25.5.2018), s.1.

⁴⁹⁰ EU Neighbours, "EU4Energy Programme", <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/eu4energy-programme>, (25.5.2018).

⁴⁹¹ European Commission, Energy.

forumdur.⁴⁹² Bu Platform, bu sektörel alanlarındaki işbirliğini geliştirmekte ve derinleştirmektedir. Platform 4, özellikle insanların etkileşim halinde bulunduğu alanlar ile ilgili Doğu Ortaklığı'nın hedeflerine katkıda bulunmakta ve Avrupa değerleri, siyasi istikrar, ekonomik büyüme ve sosyal adaleti teşvik etmek için hizmet etmektedir.⁴⁹³ Buna ilaveten, Bu Platform, “güçlendirilmiş politika diyalogu dengesi sunmakta ve AB programlarına daha güçlü katılımı” sağlamakta ve sivil toplum gelişimini desteklemektedir. Platform 4'ün toplantıları, AB üye devletler ve kurumları, Doğu Ortaklığı altı ortak ülkesi, Avrupa Konseyi (Council of Europe) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmektedir.⁴⁹⁴

3.2.2.1.4. Doğu Ortaklığı Sivil Toplum Forumu

Doğu Ortaklığı Sivil Toplum Forumu (DOSTF), ortak ülkelerde reformların ve demokratik dönüşümlerin kolaylaştırılması için bu ülkelerin Avrupa değerlerini benimsemelerini teşvik eden bölgesel bir platformdur. DOSTF, temel özgürlükleri, katılımcı demokrasiyi ve insan haklarını desteklemektedir. DOSTF kapsamında, ortak ülkelerdeki sivil toplumun güçlendirilmesi, sivil toplum ve kamu otoriteleri arasındaki diyalogun arttırılması, ortak ülkeler ve AB ülkelerinin sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ve tecrübe paylaşımının teşvik edilmesi hedeflenmektedir.⁴⁹⁵

İdari Komite, DOSTF'nin yürütme kurulu olarak hizmet vermekte ve DOSTF tarafından Meclis'te bir yıllık bir süre için seçilen en fazla on üç üyeden oluşmakta ve DOSTF'nin faaliyetlerini yönlendirmek için yılda birkaç kez toplanmaktadır.⁴⁹⁶ Hem Doğu Ortaklığı ortak ülkelerinde hem de AB ülkelerinde DOSTF'yi en üst düzeyde temsil eden İdari Komite, öncelikleri için konseptler geliştirmekte ve DOSTF'nin

⁴⁹² European Commission, “Contacts between people – "Platform 4" of the Eastern Partnership”, http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/eastern-partnership_en, (17.5.2018), (Contact).

⁴⁹³ European Commission, “16th Meeting of the Eastern Partnership- Platform 4 Contacts between People”, B-1049, 15.11.2016, https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/2016-eastern-partnership-meeting-report-6_en.pdf, (16.5.2018), s.2.

⁴⁹⁴ European Commission, Contact.

⁴⁹⁵ Eastern Partnership Civil Society Forum , <http://www.csdialogue.eu/eastern-partnership-civil-society-forum>, (25.5.2018).

⁴⁹⁶ Eastern Partnership Civil Society Forum, “EaP CSF Steering Committee”, <http://eap-csf.eu/steering-committee/>, (22.5.2018), (Committee).

değerlerini, amaçlarını ve faaliyetlerini teşvik etmektedir. Ayrıca İdari Komite, Tematik Platformlar ve Paneller de dâhil olmak üzere Doğu Ortaklığı etkinliklerine katılmaktadır.⁴⁹⁷

Sekretarya, İdari Komite'ye rapor veren bir yürütme organıdır. Sekretarya, 2012 yılının sonunda Brüksel'de kurulmuş ve 2013'ün başında faaliyete geçmiştir. Sekretarya, günlük bazda İdari Komite ve DOSTF'nin faaliyetlerini desteklemek için çalışmakta ve AB ve Doğu Ortaklığı ortak ülkelerinde paydaşlar için DOSTF'nin bilgi, koordinasyon ve uzmanlık merkezi olarak hizmet etmektedir.⁴⁹⁸ Buna ilaveten Sekretarya, DOSTF adına Avrupa Komisyonu, Avrupa Dış Eylem Servisi, diğer AB kurumları ve Brüksel merkezli kuruluşlarla irtibat kurmakta ve sivil toplumun Doğu Ortaklığı ortak ülkelerindeki reform sürecine daha fazla katkı sağlamasına yardımcı olmaktadır.⁴⁹⁹

DOSTF'ye üyelik, Doğu komşuluğunda aktif olan Doğu Ortaklığı ortak ülkeleri ve AB üye ülkelerindeki tüm sivil toplum örgütlerine açıktır. Bunlar arasında; sendikalar, çiftçi ve tüketici kuruluşları, düşünce kuruluşları, işveren kuruluşları, meslek kuruluşları, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, inanç temelli organizasyonlar ve kar amacı gütmeyen vakıflar ve uluslararası sivil toplum örgütleri / ağları yer almaktadır.⁵⁰⁰

3.2.2.1.5. Yerel ve Bölgesel Yönetim Organları Konferansı

Yerel ve Bölgesel Yönetim Organları Konferansı (CORLEAP), 2011 yılında Bölgeler Komitesi tarafından, AB ve Doğu Ortaklığı ortak ülkelerindeki bölgesel ve yerel yetkililer arasında çok taraflı işbirliğinin siyasi bir organı olarak kurulmuştur.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Eastern Partnership Civil Society Forum, Committee.

⁴⁹⁸ Eastern Partnership Civil Society Forum, Steering Committee Secretariat, <http://eap-csf.eu/secretariat-of-the-steering-committee/>, (22.5.2018), (Secretariat).

⁴⁹⁹ Eastern Partnership Civil Society Forum, Secretariat.

⁵⁰⁰ Eastern Partnership Civil Society Forum, "Membership", <http://eap-csf.eu/membership/>, (22.5.2018).

⁵⁰¹ European Committee of Regions, "Conclusions of the Annual meeting of the Conference of the regional and local authorities for Eastern Partnership (CORLEAP)", <https://cor.europa.eu/en/activities/Documents/Conclusions-CORLEAP-Chisinau/EN.pdf>, (1.6.2018), s.1.

Bölgesel işbirliği platformu olarak işlev gören CORLEAP, kent ve bölgelerin Doğu Ortaklığı'nın gelişimine katkısının tartışıldığı bir platformdur.⁵⁰²

CORLEAP, on sekizi AB ve on sekizi Doğu Ortaklığı ortak ülkelerinden olmak üzere toplam otuz altı yerel ve bölgesel politikacıyı bir araya getirmektedir. Her bir Doğu ortak ülkesi için CORLEAP'a katılacak üç kişilik kota vardır. AB kotaları, Bölgeler Komitesi'nin siyasi kompozisyonuna göre, Avrupa Halk Partisi, Avrupa Sosyalistler Partisi, Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı ve Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu olmak üzere beş siyasi grup arasında dağılmıştır.⁵⁰³

CORLEAP'ın amacı, AB'deki yerel ve bölgesel makamların Doğu Ortaklığı ortak ülkelerindeki muadilleriyle diyalog ve işbirliğini geliştirmek ve teşvik etmek; yerel ve bölgesel otoritelerin, Doğu Ortaklığı politikasına girdi sağlamak; Bölgeler Komitesi ile ortak ülkelerdeki yerel ve bölgesel yetkililerin temsilcileri arasında istikrarlı bir işbirliği sağlamak ve ayrıca ortak ülkelerde yerel demokrasinin temel ilkelerini teşvik etmektir.⁵⁰⁴

3.2.2.1.6. Euronest Parlamenter Meclisi (EPM)

EPM, Avrupa Parlamentosu ve Doğu Ortaklığı ortak ülkelerinin temsilcileri tarafından imzalanan Anlaşmayla 3 Mayıs 2011'de Brüksel'de kurulan bir meclis forumudur.⁵⁰⁵ EPM'nin hedefi, AB ve Doğu ortak ülkeleri arasındaki siyasi ilişki ve ekonomik bütünleşmeyi hızlandırmak için gerekli koşulları teşvik etmektir. EPM, ortak ülkeler ile AB arasındaki işbirliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, Euronest Parlamenter Meclisi, Doğu Ortaklığı'nın gelişim ve etkinliğinin artmasına katkıda bulunmaktadır.⁵⁰⁶

⁵⁰² European Committee of Regions, "CORLEAP: Local and Regional Governments' Voice in the Eastern Partnership", 2015, https://cor.europa.eu/en/activities/corleap/Documents/CORLEAP%20leaflet/2928_CORLEAP_LeafletA4_EN_web.pdf, (16.5.2018), (Voice), s.2.

⁵⁰³ European Committee of Regions, Eastern Partnership (CORLEAP), <https://cor.europa.eu/en/our-work/Pages/CORLEAP.aspx>, (2.4.2018) (CORLEAP).

⁵⁰⁴ Committee of Regions, Voice, s.2.

⁵⁰⁵ European Parliament, "Euronest Parliamentary Assembly", <http://www.europarl.europa.eu/euronest/en/home.html>, (23.5.2018), (Assembly).

⁵⁰⁶ European Parliament, Assembly.

EPM, Avrupa Parlamentosu'ndan altmış ve her ortak ülkeden on delegenin katılımıyla oluşmaktadır. Belarus'un üyeliği, 2011 yılında düşük demokratik standartları sebebiyle askıya alınmıştır.⁵⁰⁷ Euronest kapsamında, yıllık bazda genel oturumlar gerçekleştirilmektedir. Bu oturumlarda, enerji komşuluğu, bölgesel güvenlik sorunları, ekonomik işbirliği ya da sivil toplumun güçlendirilmesi gibi Doğu Ortaklığı ortak ülkelerini ilgilendiren kilit konulara odaklanılmaktadır.⁵⁰⁸ 25-27 Haziran 2018'de Euronest Parlamenter Asamblesi'nin yedinci olağan oturumu Brüksel'de gerçekleştirilmiştir.⁵⁰⁹

3.2.2.2. İki Taraflı Mekanizmalar ve İşleyişinde Genel Durum

Doğu Ortaklığı, ortak ülkelerin siyasi ve ekonomik gelişimi için yukarıda bahsedilen çok taraflı mekanizmalar dışında iki taraflı hatlar da sunmuştur. Ortaklık Antlaşmaları ve onun kapsamında yürütülen DCFTA ve vize diyalogu Doğu Ortaklığı'nın iki taraflı işbirliği boyutunu yansıtmaktadır.

Ortaklık Antlaşmaları, AB ve ortak ülkeler (Belarus hariç) arasında 1990'ların ikinci yarısında uygulamaya konulan⁵¹⁰ Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarının yerini almak üzere hazırlanmaktadır. Ortaklık Antlaşmaları, AB'nin, Doğu Ortaklığı ortak ülkelerini kendi standartları ve normlarına yaklaştırmak için kullandığı ana araçtır. Ortaklık Antlaşmaları, temel olarak ortak ülkelerin olası bir AB üyeliği için hazırlanmasına katkıda bulunmaktadır.⁵¹¹ Ortaklık Antlaşmaları, çok çeşitli konularda işbirliği için bir çerçeve oluşturmaktadır. Ortaklık Antlaşması, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası; adalet ve içişleri; derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgesi; çevre, bilim, ulaşım ve eğitim gibi bir dizi konuyu kapsayan dört bölümden oluşmaktadır.⁵¹²

Bir ortak ülke, Ortaklık Antlaşmasını imzaladıktan sonra, bu Antlaşma tüm AB üye devletlerinin Parlamentoları tarafından onaylanmak zorundadır. Bu süreç

⁵⁰⁷Christian Nitoiu, The European Parliament as an Actor in its own Right in the EU's Neighbourhood, **The Routledge Handbook on the European Neighbourhood Policy**, (Ed. Tobias Schumacher ve diğerleri), Routledge, Oxan, 2018. ss.228-229.

⁵⁰⁸ Nitoiu, ss.228-229.

⁵⁰⁹ European Parliament, Assembly.

⁵¹⁰ Eur-lex, PCA.

⁵¹¹ Foreign Policy Research Institute, "Revitalizing the EU-Armenia Partnership: Positive Implications for Armenia-Georgia Relations", <https://www.fpri.org/country/georgia/>, (23.5.2018).

⁵¹² Foreign Policy Research Institute.

birkaç yıl sürebilmektedir.⁵¹³ Bu esnada, Antlaşma bölümlerinin geçici bir uygulaması gerçekleştirilmektedir.⁵¹⁴ 2014'te Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile imzalanan Ortaklık Antlaşmaları, AB'nin bu ülkelerle ikili ilişkilerini yeni bir düzeye getirmiştir. Ortaklık Antlaşmaları, 2016 Temmuz'da Moldova ve Gürcistan, 2017 Eylül'de Ukrayna ile yürürlüğe girmiştir. Bu Antlaşmalar, ortak ülkelerin mevzuatlarını ve standartlarını AB müktesebatına uyumlaştırması için önemli reformlar yapılmasını gerekli kılmıştır. Ortaklık Antlaşmalarının imzalanması ve onaylanması, Brüksel'in yumuşak gücünün etkileyciliğini göstermiştir.⁵¹⁵

Ortaklık Antlaşmaları, ortak ülkelerin temel demokratik ilkeleri, insan hakları ve özgürlükleri ve hukukun üstünlüğünün gelişimine katkı sağlamaktadır. Ortaklık Antlaşmaları kapsamında, ortak ülkelerle siyasi ortaklığın geliştirilmesi, siyasi diyalogun artırılması, ekonomik ve sektörel işbirliğinin geliştirilmesi, adalet ve güvenlik konularında derin işbirliğinin sağlanması hedeflenmektedir.⁵¹⁶

Ortak ülkeler için vize muafiyeti, Ortaklık Antlaşmasının uygulanmasında önemli bir aşamadır. Vize muafiyeti kapsamında gerçekleşen görüşmeler neticesinde ortak ülkelere sunulan vize muafiyeti, ortak ülkelerin vatandaşlarının hareketliliğini arttırmakta ve AB ile ortak ülkeler arasında kültürel bağların gelişimini sağlamaktadır. Vize muafiyeti, 2014 yılında Moldova'nın ardından 2017 yılında Gürcistan ve Ukrayna için yürürlüğe girmiştir.⁵¹⁷

ENP'nin 2015 yılında ikinci kez gözden geçirilmesi sonrasında, Ermenistan, Azerbaycan ve Belarus ile ilişkilere daha özel bir yaklaşım getirilmiştir. Bu kapsamda AB, Ermenistan ile Kapsamlı ve Geliştirilmiş Ortaklık Antlaşması üzerine müzakereler gerçekleştirmiş ve iki taraf arasında müzakereler Şubat 2017'de

⁵¹³ Luciano Sangiovanni, Eva Sangiovanni, "Moldavian wine industry, legal implications and economic opportunities after the DCFTA", XXIV EuAWE 2017, Bologna Conference, http://www.vdqs.net/2017Bologna/DOCuments/Publications/text/3B_Sangiovanni_Sangiovanni.pdf, (23.5.2018), s.3.

⁵¹⁴ L. Sangiovanni ve E. Sangiovanni, s.3.

⁵¹⁵ Julian Groza ve diğerleri, "The state of implementation of the associations and free trade agreements with Ukraine, Georgia and Moldova", **EP/EXPO/B/AFET/2017/05**, 2017, <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/133501/The%20state%20of%20the%20implementation%20of%20the%20associations%20and%20free%20trade%20agreements%20with%20Ukraine,%20Georgia%20and%20Moldova.pdf>, (24.3.2018), s.6.

⁵¹⁶ Consilium, Partnership.

⁵¹⁷ Philippe Perchoc, "Eastern Partnership: 2017 Brussels Summit Taking stock and New Objectives", **Briefing-PE 614.585**, Kasım 2017, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI\(2017\)614585_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI(2017)614585_EN.pdf), (17.5.2015), ss.2-3.

tamamlanıp imza aşamasına gelmiştir.⁵¹⁸ AB ayrıca Azerbaycan ile bu ülkenin AB değer ve çıkarlarını daha iyi yansıtmaları için bir Çerçeve Antlaşma yapılmasına dair görüşmeler yapmaktadır.⁵¹⁹ AB'nin Belarus'la ilişkilerinde düşük seviyede de olsa bir ilerleme söz konusudur. Belarus, Doğu Ortaklığı'nda özellikle çok taraflı platformlarda ve Hareketlilik Ortaklığı (Mobility Partnersip) müzakerelerinde daha aktif bir şekilde yer almaktadır.⁵²⁰

Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın AB ile ekonomik entegrasyonunun derinleştirilmesine katkıda bulunan DCFTA, Ortaklık Antlaşmalarının önemli kilometre taşlarından biridir.⁵²¹ Ortaklık Antlaşmasının bir parçası olan DCFTA, normal bir serbest ticaret antlaşmasının ötesinde antlaşmalardır. Bu Antlaşmalar, gümrük bariyerleri ve ticaret kotalarını kaldırarak, ticaretin bütün alanlarda serbestleştirilmesini ve ortak ülkelerin ticaretle ilgili mevzuatlarının AB standartları ve AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesini öncelik olarak belirlemiştir.⁵²² DCFTA kapsamında ortak ülkeler ile mal ve hizmet erişiminin geliştirilmesi, tarife, kota ve ticarete yönelik engellerin azaltılması hedeflenmiştir.⁵²³ DCFTA, üreticilere daha rekabetçi bir ortama uyum sağlamaları için daha fazla zaman sunarken, tüketicilere daha düşük fiyatlarla daha geniş bir ürün seçeneği sunmaktadır.⁵²⁴ DCFTA kapsamında, AB ile entegrasyonun ekonomiye sağlayacağı genel destekle kısa vadeli ithalat zararlarının telafi edilmesi beklenmektedir.⁵²⁵

DCFTA'yı imzalayan bir ortak ülke, ticaret, tüketici koruma ve çevre konularında mevcut AB mevzuatını kabul etmeyi taahhüt etmeli ve on yıllık bir zaman dilimi içerisinde 350 AB yasasını kabul etmelidir.⁵²⁶ Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliği, ortak ülkelerle DCFTA müzakerelerinin başlatılmasının ön şartıdır.

⁵¹⁸ European External Action Service, "Partnership priorities between the European Union and Armenia" 21.2.2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/40175/partnership-priorities-between-european-union-and-armenia_en, (29.3.2018), (Armenia).

⁵¹⁹ European External Action Service, Armenia.

⁵²⁰ European External Action Service, "EU-Belarus Relations", https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/35606/EU-Belarus%20relations, 29.4.2018.

⁵²¹ Groza ve diğerleri, s.7.

⁵²² Shushan Khachatryan, "All You Need to Know about Eastern Partnership Project", **Eastern Partnership Project of AEGEE**, 2013, https://mail.aegge.org/bmo-conference/wp-content/uploads/2013/01/EaP_FAQ.pdf, 25.5.2018, ss.3-4.

⁵²³ Consilium, Partnership.

⁵²⁴ European External Action Service, "EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area" https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/tradoc_150981.pdf, (23.5.2018) s.2.

⁵²⁵ Groza ve diğerleri, s.6.

⁵²⁶ Groza ve diğerleri, ss. 13, 54.

Bu nedenle, DTÖ üyesi olmayan Azerbaycan ve Beyaz Rusya ile DCFTAs görüşmelerine başlanılamamaktadır. Öte yandan DCFTA, 2014 Eylül ayından beri Moldova ve Gürcistan ve 2016 Haziran ayından itibaren Ukrayna ile uygulanmaktadır.⁵²⁷

Tablo 2: AB ve Doğu Ortakları arasındaki İkili İlişkiler (Özet)						
	Azerbaycan	Ermenistan	Belarus	Gürcistan	Moldova	Ukrayna
AB ile Anlaşma Türü	2010'da Başlatılan Ortaklık Antlaşması görüşmelerinden bir sonuç alınmadı. Kasım 2016'da, Konsey, Komisyon'un yeni bir antlaşma üzerine görüşme yapmasını kabul etti.	Ermenistan 2013'de görüşülen Ortaklık Antlaşmasını ret etti. Fakat Şubat 2017'de AB ve Ermenistan, Kapsamlı Gelişmiş Ortaklık Antlaşması için müzakereleri tamamladı.	Diyalog, insan hakları alanında sürdürül mektir.	Ortaklık Antlaşması Haziran 2014'de imzalandı ve Haziran 2016'da yürürlüğe girdi.	Ortaklık Antlaşması Haziran 2014'de imzalandı ve Haziran 2016'da yürürlüğe girdi.	Ortaklık Antlaşması Haziran 2014'de imzalandı ve Eylül 2017'de yürürlüğe girdi.
Serbest Ticaret Antlaşması				DTA Eylül 2014'den beri yürürlükte	DTA Eylül 2014'den beri yürürlükte	DTA Haziran 2016'den beri yürürlükte
Vize Muafiyeti	Azerbaycan vize muafiyetine olan ilgisini dile getirdi	Vize muafiyeti üzerine konuşmalar mümkün		Nisan 2017'den beri uygulamada	Nisan 2014'den beri uygulamada	Haziran 2017'den beri uygulamada
İşbirliği ODGP/ OGSP				AB'nin OGSP misyonlarına katılmakta	AB'nin OGSP misyonlarına katılmakta	AB'nin OGSP misyonların a katılmakta
Kaynak: European Parlamant, "Eastern Partnership: 2017 Brussels Summit", Kasım 2017, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI(2017)614585_EN.pdf , (25.5.2018), s.3.						

Ortaklık Antlaşmalarının, Moldova, Ukrayna ve Gürcistan'daki çok vektörlü dış politikalar üzerinde önemli bir etki yarattığı ve bu ülkeleri AB ve diğer Batı kurumlarıyla uyumlu bir hale getirdiği söylenebilir. Ukrayna ve Gürcistan'da Batı entegrasyonu için güçlü bir halk desteği görülmektedir.⁵²⁸

Gürcistan başta olmak üzere Ukrayna ve Moldova, Ortaklık Antlaşmalarının uygulanmasına ilişkin teknik ve yasal alanda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat bu ülkelerin hukukun üstünlüğü, yargı reformları ve devlet kurumlarını depolitize etmeye yönelik siyasi irade eksikliği, Ortaklık Antlaşmalarının uygulanmasında karşılaşılan temel zorluk olmuştur. Ayrıca, bölgede geçmiş birkaç yılda yaşanan

⁵²⁷ Perchoc, ss.2-3.

⁵²⁸ Groza ve diğerleri s.76.

endişe verici gelişmeler, Doğu Ortak ülkelerinin hiçbirinin sürdürülebilir demokratik kurumlara sahip olmadığını göstermiştir.⁵²⁹

Yolsuzluk, Ortaklık Antlaşmasını imzalayan Doğu Ortaklığı ortak ülkelerinde bile en üst düzeyde, yaygın bir sorun olmaya devam etmiştir. Yolsuzluğun, Doğu ortak ülkelerinin demokratik gelişimi için bir tehdit oluşturduğu ve bu ülkelerin AB ile daha güçlü ekonomik ve siyasi işbirliği kurma olasılığını zayıflattığı açıkça söylenebilir. Yolsuzluk, Ortaklık Antlaşması imzalayan ülkeler arasında özellikle Moldova'nın ekonomik kalkınma ve reform sürecindeki en büyük engel ve sorunlardan biri olmuştur.⁵³⁰ Moldova ve Ukrayna'ya kıyasla, yolsuzluk oranlarının Gürcistan'da ciddi boyutlarda olmadığı görülmektedir. Yolsuzluk, özellikle eski Sovyetler Birliği sonrası dönemden 2003 Gül Devrimi'ne kadar Gürcistan'daki en önemli sorunlar arasında yer almıştır. Bu süre zarfında Gürcistan, Avrasya'nın en yozlaşmış ülkelerinden biri konumundaydı. Cumhurbaşkanı Shevardnadze'nin devrilmesine yol açan 2003 Gül Devrimi, Gürcistan için yeni bir siyasi çağın başlangıcına işaret etmiştir. 2003 Gül Devrimi sonrası iktidara gelen Saakashvili hükümeti, çeşitli alanlarda yolsuzlukla mücadeleye yönelik son derece önemli ve ciddi reformlar başlatmıştır.⁵³¹ Buna istinaden, Gül Devriminden sonra yolsuzluk seviyesi Gürcistan'da, önemli bir derecede düşüş göstermiştir. Yolsuzlukla mücadele politikalarının güçlü bir şekilde uygulanması ve kolluk kuvvetlerinin aktiviteleri, Gürcistan'daki düşük düzeyli yolsuzluğu önemli ölçüde azaltmıştır. Bir dizi kurumsal reform ile polis teşkilatı içindeki düşük seviyeli yolsuzluk neredeyse yok olma aşmasına gelmiştir.⁵³² 2012 yılında Dünya Bankası Gürcistan'ın yolsuzlukla mücadelesini eşsiz bir başarı olarak nitelemiştir.⁵³³ Gürcistan Hükümetinin yolsuzlukla mücadeledeki bu atılımı, Gürcistan'ı Doğu Ortaklığı politikasındaki altı

⁵²⁹ Jeff Lovitt, diğerleri, "Eastern Partnership Index, 2015-2016", Eastern Partnership Civil Society Forum, http://www.eap-index.eu/sites/default/files/EaP_Index_2015-16_0.pdf, (24.5.2018), s.10.

⁵³⁰ Lilia Carasciuc, "Corruption and Quality of Governance: The Case of Moldova", **Transparency International – Moldova**, Chisinau, http://www.transparency.md/wp-content/uploads/2017/02/TI_Moldova_Corruption_And_Quality_of_Governance_The_Case_Of_Moldova.pdf, (24.5.2018), s.5.

⁵³¹ Christofer Berglund ve Johan Engvall, "How Georgia Stamped Out Corruption on Campus", **Foreign Policy**, 3 Eylül 2015, <https://foreignpolicy.com/2015/09/03/how-georgia-stamped-out-corruption-on-campus/>, (24.5.2018).

⁵³² Business Anticorruption Portal, "Georgia Corruption Report", <https://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/georgia>, 24.5.2018.

⁵³³ The World Bank, "Georgia's Fight Against Corruption in Public Services Wins Praise", 31 Haziran 2012, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2012/01/31/georgias-fight-against-corruption-in-public-services-wins-praise>, 24.5.2018.

ortak ülke arasında yolsuzluk endeksinin en düşük olduğu ülke konumuna getirmiştir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2017 'Yolsuzluk Algı Endeksinde' 180 ülke içinde, Gürcistan 46. sırada, Moldova 122. sırada, Ukrayna 130. sırada yer almıştır. Ortaklık Antlaşması imzalamayan Azerbaycan 122. sırada, Ermenistan 107. sırada ve Belarus ise 68. sırada yer almıştır.⁵³⁴

3.2.3. Doğu Ortaklığı Girişiminde Rusya Sorunsalı

Doğu Ortaklığı, uygulamaya başladığı andan itibaren bir yandan başarılar sağlarken, diğer bir yandan özellikle bölge üzerindeki etki alanını kaybetmek istemeyen Rusya'dan kaynaklanan ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. AB'nin Doğu genişlemesini “sıfır toplamli oyun” olarak gören Rusya, Doğu Ortaklığı girişiminin Doğu Avrupa'da kendi etki alanını daraltacağına yönelik endişe duymuştur. Doğu Ortaklığı, ortak altı ülkenin AB üyelik perspektifinin bulunup bulunmadığını vurgulamamasına rağmen, Rusya'yı rahatsız etmeye yetmiştir.⁵³⁵ Dolayısıyla bu durumun, Doğu Avrupa'da etki alanını kaybetmek istemeyen Rusya'nın dış politika alanında endişe verici hamlelerde bulunmasını tetiklediği açıkça öne sürülebilir. Daha önce de belirtildiği gibi Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a askeri müdahalede bulunması ve Gürcistan topraklarına girmesi, özellikle AB ve Batı kesimini oldukça rahatsız etmiş olup, Rusya'nın bu dış politika müdahalesi uluslararası bir kriz boyutuna ulaşmıştır. Ayrıca, Euromaidan devrimi sonrası Rusya'nın revizyonist nitelikli dış politika hamlelerinin hem bölge ülkelerinin istikrarı, güvenliği ve sosyo-ekonomik ve siyasal gelişimi üzerinde olumsuz etki yarattığı, hem de AB'nin Doğu Ortaklığı girişiminin başarıya ulaşmasını ve bölge ile bütünleşmesini sekteye uğrattığı açıkça öne sürülebilir.

Karadeniz Sinerjisi'ne paralel olarak, Doğu Ortaklığı girişiminin karşılaştığı en ciddi sorunlardan biri, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra miras kalan dondurulmuş ihtilaflardır. AB'ye göre, bu ihtilaflar hem Doğu komşuluk alanında siyasi reformları ve ekonomik büyümeyi sekteye uğratmakta hem de Moskova'nın

⁵³⁴ Transparency International, “Corruption Perceptions Index, 2017,” https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017, (24.5.2018)

⁵³⁵ Yeliz Şahin, “Stratejik Ortaklık ile Stratejik Rekabet Arasında Rusya-AB İlişkileri”, **IKV Değerlendirme Notu**, Sayı 74, Kasım 2013, (Stratejik Rekabet), s.4.

bölge üzerindeki siyasi etkisini arttırmaktadır.⁵³⁶ Doğu Ortaklığı çerçevesinde bu ihtilafların çözümünde daha etkili bir rol oynamaya çalışan AB, bu sorunların çözüm aşamasında da Rusya ile karşı karşıya gelmektedir. AB'nin bölgede etki alanını güçlendirmesine karşı çıkan Rusya'nın, genel itibarı ile dondurulmuş ihtilafların çözümüne ilişkin çok taraflı girişimleri desteklediği görülmektedir. AB uzmanlarının çoğuna göre, bölgede etki alanını koruma ve genişletme düşüncesinde olan Rusya, dondurulmuş ihtilafların çözülmesine pek sıcak bakmamaktadır.⁵³⁷ AB'nin, dondurulmuş ihtilafların çözümüne ilişkin genel itibarı ile ayrılıkçı bölgelerin, bulunduğu ülkeyle birleşmesinden yana bir tutum sergilediği söylenebilir. Diğer yandan Rusya'nın, bu ihtilafların kendi lehine çözülmesine yönelik bir tutum sergilediği görülmektedir. Dahası, Rusya'nın ayrılıkçı bölgelere yönelik tutum ve hamleleri, ortak ülkelerin kırılgan ulusal yapılarını zedeleyerek kurumsal istikrar, şeffaflık ve hukukun üstünlüğü gibi Batı ittifakına katılma ön koşullarını da tehlikeye atmaktadır.⁵³⁸

Rusya, AB ile daha yakın ilişki kurmak isteyen hem Doğu Ortaklığı ortak ülkelerini hem de diğer bölge ülkelerini kendi etki alanına çekebilmek için AB'ye alternatif olabilecek Avrasya Ekonomik Birliği'ni (AEB) oluşturmuştur. Rusya, siyasi ve ekonomik bir birlik olan AEB'nin temelini Belarus ve Kazakistan ile Astana'da 29 Mayıs 2014'de imzaladığı bir Antlaşma ile atmıştır. Bu Antlaşma, 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Esasen AEB'nin kökeni, Rusya'nın 1995 yılında Belarus ve Kazakistan ile imzaladığı gümrük antlaşmalarına dayanmaktadır. AEB'nin ilk oluşturulma fikri ise, 29 Mayıs 2014'de Moskova Devlet Üniversitesi'nde Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından dile getirilmiştir. Nazarbayev, ekonomik refah ve güvenliği sağlamak amacıyla aynı coğrafya içinde yer alan ülkeler için tutarlı ve istikrarlı bir ekonomik politikanın oluşturulması ve fonksiyonel bir devletler birliği modeli geliştirilmesinin önemine değinmiştir.⁵³⁹ AEB'nin temel amacı, katılımcı ülkeler arasında “malların, emeğin,

⁵³⁶ Şahin, Stratejik Rekabet, s.4.

⁵³⁷ Şahin, Stratejik Rekabet, s.4.

⁵³⁸ Ognian Minchev, “Major Interests and Strategies for the Black Sea Region”, **Institute for Regional and International Studies**, Eylül 2006, <http://www.harvard-bssp.org/static/files/122/BlackSeaFrameworkAnalyticalReview.pdf>, (25.5.2018), ss.10-11.

⁵³⁹ Serdar Yılmaz, “Asya’da Bir Ekonomik Gelişim Modeli: Avrasya Ekonomik Modeli”, **Elektronik Siyasi Bilim Araştırmaları**, Cilt: 8, Sayı: 1, Haziran 2017, s.66.

sermayenin ve iş gücünün’’ serbest dolaşımının sağlanması olarak belirtilmektedir.⁵⁴⁰ AB entegrasyon modelinin aksine, ortak değerler ve ilkeler üzerine inşa edilmeyen ve ekonomik pragmatizm temeline kurulu olan AEB, Rusya tarafından AB’ye alternatif bir siyasi ve ekonomik bir yapılanma olarak görülürken, AB tarafından ise ‘‘kâğıttan kaplan’’ olarak görülmektedir. Ayrıca Rusya, AEB’yi, Post-Sovyet alanda etkisini arttırmaya katkı sağlayacak bir araç olarak görmektedir. Dolayısıyla bu durum, Doğu Ortaklığı ortak ülkeleri için AB ve AEB arasında bir seçim yapma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir.⁵⁴¹ Rusya, Doğu Ortaklığı ortak ülkelerinin AEB’ye dâhil olması için bir yandan ‘‘dil politikası, ortak tarih ve kültürel miras ve uygun doğalgaz fiyatları gibi birçok yumuşak güç aracını’’ kullanırken, diğer yandan bu ülkelerin AB ile yakınlaşmasını engellemek için ‘‘baskı politikası’’ uygulamaktadır.⁵⁴² Örneğin Rusya, 28-29 Kasım 2013 tarihinde gerçekleştirilecek olan Vilnius zirvesinde Ukrayna’nın, AB ile Ortaklık Antlaşması’nı imzalamayı planlamasından dolayı, Ukrayna’ya karşı harekete geçmiştir. Bu kapsamda, Moskova, Ukrayna’nın en büyük şekerleme üreticilerinden Roshen marka ürünlerin Rusya’ya girişini yasaklamış, Ağustos 2013’te Ukrayna’dan gelen mallara uygulanan sınır kontrollerini sıkılaştırmış ve birtakım kısıtlayıcı önlemler uygulamaya başlamıştır.⁵⁴³ Rusya’nın bu hamlelerinin, Ukrayna’yı ekonomik anlamda zor durumda bıraktığı ve AB ile ilişkilerini tekrar gözden geçirmesine neden olduğu açıkça öne sürülebilir.

⁵⁴⁰ Euroasian Economic Union, ‘Euroasian Economic Union’, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-info>, (20.5.2018).

⁵⁴¹ Şahin, Stratejik Rekabet, s.5.

⁵⁴² Şahin, Stratejik Rekabet, s.5.

⁵⁴³ Şahin, Stratejik Rekabet, s.5.

SONUÇ

Karadeniz Bölgesi, sahip olduğu jeostratejik ve jeopolitik önemden dolayı tarih boyunca birçok devletin çıkar çatışmaları ve gövde gösterilerine tanık olmuştur. Fakat bölge, Soğuk Savaş döneminde adeta bir uyku evresine girmiştir. Sovyetler Birliği döneminde dış etkiye kapalı olan bölge, Soğuk Savaş'ın bitimini takiben daha önce görülmemiş derecede büyük bir hareketlenmeye tanık olmuş ve uluslararası etkileşime açılmıştır. Buna ilaveten, bölgenin jeopolitik dengesi kademeli olarak Batı lehine dönüşmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Bölgesi, zengin enerji kaynaklara sahip olması ve enerji ve ulaşım ağları için önemli bir koridor olması sebebiyle, AB'nin ilgisini çekmeyi başarmıştır. AB, bu dönemde eski Sovyet uydusu Karadeniz Bölgesi ülkeleriyle ikili ve çok taraflı ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda AB, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları aracılığıyla üye olma potansiyeli bulunmayan Karadeniz çevresindeki ülkeler ile ikili ilişkilerini geliştirme ve resmiyete dökmeye çalışmıştır. Buna ilaveten, AB, TACIS gibi mali ve teknik destek programlarıyla bu ülkelere mali ve teknik destek sağlamıştır. AB, aynı zamanda bölge istikrarının korunması, bölgesel işbirliğinin artması ve bölge enerji kaynaklarının makul güzergâhlarla taşınması için alt yapı çalışmalarının yapılması amacıyla TRACECA, INOGATE ve Black Sea PETrA gibi çeşitli stratejik proje ve programların oluşmasında önemli rol oynamıştır. AB, bu projeler aracılığıyla stratejik önem ve zengin enerji kaynaklarına sahip Karadeniz ülkeleriyle geçmiş bağlarını ekonomik çıkarlarıyla birleştirmeyi hedeflemiştir.

Soğuk Savaş sonrası her ne kadar AB'nin Karadeniz Bölgesine ilgi ve girişimleri artsa da, bölge AB'nin dış politikasının merkezine yerleşmeyi başaramamıştır. AB, 1990'lı yıllarda Karadeniz coğrafyasındaki mevcut sorun ve çatışmaların çözümüne ilişkin net bir siyasi irade göstermemiş ve etkili bir dış politika müdahalesinde bulunmamıştır. AB, ağırlıklı olarak bu dönemde dış politika alanında, eski Sovyet uydusu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kendi yörüngesine dâhil etmeye, Balkanlarda ortaya çıkan endişe verici olaylara ve Akdeniz ülkeleriyle işbirliğini arttırmayı amaçlayan Barselona Süreci'ne odaklanmıştır. AB'nin dış politikada odaklandığı bu konular dışında, özellikle Karadeniz'e yönelik bir dış

politika oluşturulmasını teşvik edecek bir Brüksel lobisinin bulunmayışının, AB'nin Karadeniz'i göz ardı etmesine etki ettiği öne sürülebilir.

AB, Karadeniz'e ilgisini özellikle 2000'li yılların ikinci yarısında oldukça arttırmış ve ilk kez Karadeniz'e hitaben Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı gibi önemli bölgesel girişimler başlatmıştır. Özellikle 2004 ve 2007 genişleme dalgalarının, AB'nin bölgeye ilgisinin artmasında önemli tetikleyici unsurlardan olduğu görölmüştür. AB, 2007 genişleme dalgası sonrası Karadeniz Bölgesinin bir parçası haline gelmiş ve bölgede bir iç aktör olarak rol alma fırsatı yakalamıştır. AB, bu genişleme dalgası sonrası bölgedeki mevcut sorunları daha etkili ve daha verimli bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Bu genişleme dalgalarının dışında, 2006 ve 2009 Ukrayna doğalgaz krizleri sonucu artan enerji güvenliği endişeleri, Rusya'nın revizyonist politikalarının canlanması ve endişe verici dış politika hamleleri ve ayrıca bölgede çözüme kavuşamamış sorun ve anlaşmazlıkların oluşturduğu asimetric güvenlik tehditleri, AB'nin, dış politika alanında Karadeniz Bölgesine öncelik vermesinde etkisi olan diğer önemli unsurlar olarak açıkça gösterilebilir.

2004 genişlemesi, AB'nin Doğu ve Güney komşularına yönelik yeni bir komşuluk politikası oluşturmasını tetiklemiştir. Dolayısıyla 2004 genişleme dalgası, ENP'nin oluşturulmasında etkisi olan önemli unsurlardan biri olmuştur. Ayrıca, AB'nin güney komşuları için tasarlanan Barselona Süreci'nde istenen başarının yakalanamaması ve AB genişlemesinin sonsuz olmadığı gerçeği, ENP'nin oluşmasını tetikleyen diğer önemli unsurlar olarak gösterilebilir.

ENP, AB'nin 2004 genişlemesinin etkisiyle karışılacağı yeni sorun ve tehditlere karşı baş edebilmesi amacıyla oluşturulan bir dış politika aracı olarak görölmüştür. AB, ENP kapsamında, Doğu ve Güney komşularının demokratik dönüşümlerine vesile olmayı ve ayrıca ekonomik, siyasi ve güvenlik açısından istikrarlı bir yapıya kavuşmasını hedeflemiştir. Yani AB, komşu ülkelerde refah ve huzurun temin edilmesine katkı sağlayarak, etrafında dostlar halkası oluşturma isteği içerisinde olmuştur. Fakat ENP'nin kurulmasından sonra hem Doğu hem Güney ortak ülkelerinde endişe verici gelişmelerin yaşanması ve bu ülke liderlerinin çoğunun demokratikleşme yönünde reform yapmada isteksizliği, ENP'nin etkinliğini tartışılır bir hale getirmiştir. AB, ENP kapsamında istenen başarının yakalanamaması ve komşu ülkelerde endişe verici olayların artması sebebiyle ENP'yi 2011 yılında

gözden geçirmek zorunda kalmıştır. ENP'nin gözden geçirilmesi sonrası AB, ortak ülkelerin ekonomik ve demokratik gelişimi için daha fazla mali destek, daha açık piyasa erişimi ve nüfus hareketliliği taahhüdünde bulunmuştur. AB, ayrıca bölge politikasını demokratik dönüşüm, sivil toplum ortaklığı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma olmak üzere üç temel unsura dayandırmış ve yöntem olarak teşvik bazlı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu kapsamda AB, daha fazla reform yapan ülkelere daha fazla fon sunmayı, reformda geri kalan ülkelere ise fon miktarını kısıtlamayı öngörmüştür. ENP'nin gözden geçirilmesine rağmen AB, komşu ülkelerde refah ve huzuru sağlamada istediği başarıyı yakalayamamıştır. Suriye'de patlak veren iç savaşın neredeyse tüm bölge ülkelerini olumsuz etkilemesi, Mısır Cumhurbaşkanı'na karşı gerçekleştirilen askeri darbe, Avrupa'nın merkez şehirlerinde gerçekleşen terör olayları, çevre ülkelerden AB'ye yönelen düzensiz göç akınlarının artması, Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı ilhakı, Ukrayna'nın doğusunda çıkan silahlı çatışmalar, AB'nin 2015 yılında ENP'yi tekrar gözden geçirmesini tetiklemiştir. 2015 yılında Juncker Komisyonu tarafından gözden geçirilen ENP kapsamında, AB'nin öncelikli konusu komşu ülkelerde istikrarın sağlanması olmuştur. AB, aynı zamanda yeni ENP çerçevesinde mevcut ENP araçları ve kaynaklarının daha tutarlı ve esnek bir şekilde kullanılması gerekliliğinin altını çizmiş ve sivil toplum ve sosyal ortaklarla daha derin bir etkileşimin oluşturulmasını hedeflemiştir. AB, ayrıca komşu ülkelerle ikili ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla 'farklılaştırma' ve 'sahiplenme' ilkeleri başta olmak üzere 'odaklanma' ve 'esneklik' prensiplerinin güçlendirilmesine öncelik vermiştir. Aslında, farklılaştırma kavramı ENP kapsamında baştan beri mevcut olsa da, bireysel olarak ortak ülkelerin Eylem Planlarında her zaman kendi isteklerini yeterince yansıtamadığı görülmüştür. Ayrıca, ortak ülkelerdeki ortak sahiplenme algısının eksikliği, ENP'nin etkinliğini zayıflatmaktadır. ENP çerçevesinde benimsenen "daha fazla reform için daha fazla mali yardım" yaklaşımının, ortak ülkelerin daha fazla reform yapmasını teşvik etmek için yeteri kadar tetikleyici olmadığı görülmüştür. Dahası ENP kapsamında ortak ülkelere tam üyelik perspektifi sunulmamasının, Eylem Planları kapsamında belirlenen hedeflerin gerçekleşmesini aksattığı açıkça öne sürülebilir.

ENP kapsamında hem Güney hem Doğu ortak ülkeleriyle karşılıklı ilişkilerin tek bir politika çerçevesinde yürütülmesi ve bu ülkelerle sadece iki taraflı ilişkilerin

geliştirilmesine odaklanılmasının, ENP'nin etkinliğini zayıflattığı öne sürülebilir. Karadeniz gibi sorunlu ve riskli bir bölgede özellikle güvenlik hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için iki taraflı bir yaklaşımdan ziyade bölgesel ve çok taraflı bir yaklaşıma gereksinim duyulmuştur. Bu kapsamda, AB, Doğu komşu ülkeleriyle bölgesel işbirliğini geliştirme ve karşılıklı ilişkileri derinleştirme amacıyla bu ülkeleri ortak bir paydada buluşturacak çok taraflı bir platform oluşturmaya karar vermiştir. Dolayısıyla bu durum, ENP'nin eksik yönlerini tamamlamak amacıyla Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı girişimlerinin başlatılmasının zeminini hazırlamıştır.

Karadeniz Sinerjisi girişimi, AB'nin Karadeniz Bölgesine yönelik stratejilerini desteklemeyi ve bölge ülkeleri ile AB arasında işbirliğinin arttırılmasını hedeflemiştir. ENP'ye bölgesel bir boyut katmayı amaçlayan Karadeniz Sinerjisi, AB'nin Karadeniz Bölgesi ülkelerinde istikrar ve kalkınmanın sağlanması ve demokratik ve ekonomik reformların desteklenmesine yönelik yoğun çabalarını tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte olmuştur. Karadeniz çevresindeki ülkelerde siyasi ve ekonomik istikrarı geliştirme amacıyla oluşturulan Karadeniz Sinerjisi çerçevesinde çeşitli sektörel işbirliği alaları üzerine özel vurgu yapılmış ve bölgedeki mevcut sorunları çözmeye yönelik proje odaklı bir yaklaşım desteklenmiştir.

AB'nin dış işlerinde Karadeniz'e yönelik ilk bölgesel nitelikli ciddi bir politika olarak tasarladığı Karadeniz Sinerjisi, her ne kadar iddialı bir girişim olarak başlatılsa da, bu girişimin etkili ve başarılı bir yapıya dönüşemediği görülmüştür. AB üye devletlerinin yetersiz siyasi desteği ve üye devlet arası görüş farklılıkları, Avrupa Komisyonu'nun sınırlı mali kaynak aktarımı ve yetersiz insan istihdamı, uluslararası finans kuruluşlarının yetersiz katılımı ve herhangi bir riski üstlenme konusundaki isteksizliği, bölgedeki dondurulmuş ihtilaflar, bölgede etki alanını korumak isteyen Rusya'nın endişe verici dış politika hamleleri ve bazı bölge devletleri arasındaki ekonomik ve ticari kısıtlamalar/ambargolar Karadeniz Sinerjisi'nin ivme kaybetmesinde etkili olan önemli unsurlar olarak gösterilebilir. Bu unsurların, Karadeniz Sinerjisi kapsamında arzu edilen sektörel ortaklıkların kurulması üzerinde de olumsuz etkisi olmuştur. AB, Karadeniz Bölgesi için “çevre”, “ulaştırma” ve “enerji” olmak üzere üç sektörel ortaklık alanını etkin hale getirmeye çalışmıştır. Fakat bu üç sektörel ortaklık alanından sadece “Çevre Ortaklığı” Mart 2010'da Komisyon öncülüğünde tanıtılmıştır. Diğerlerinin yakın gelecekte açıklanma olasılığı

düşük olduğu öne sürülebilir. Yani bu üç sektörel ortaklıktan çevre ortaklığını gerçekleştirmenin daha kolay, ulaştırma ortaklığının karışık ve enerji ortaklığının ise çok zor olduğu açıkça söylenebilir.

Karadeniz Sinerjisi ile neredeyse eş zamanlı olarak başlatılan Doğu Ortaklığı, AB komşuluk politikasının iki taraflı ve çok taraflı boyutları üzerine inşa edilmiştir. Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisi'nden farklı motivasyonlarla hareket etmekte ve işleyişi, yaklaşımları ve yapısı bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. AB kurum ve üye devletlerinin, Doğu Ortaklığı'na Karadeniz Sinerjisi'ne kıyasla daha fazla ilgi gösterdiği görülmüştür. Bu kapsamda Doğu Ortaklığı için daha fazla mali ve insan kaynağı ayrılmış ve etkili iki taraflı ve çok taraflı mekanizmalar oluşturulmuştur. AB, Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi girişimlerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu savunmaktadır. Fakat üye devletler, bu iki girişimin birbirinin tamamlayıcısı olmaktan ziyade birbirleriyle rekabet etme durumunun olduğuna işaret etmektedir. Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi, ENP'nin bölgesel boyut eksikliğini tamamlar niteliktedir.

Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya bölgesinde işbirliği, refah, istikrar ve ortak bir demokrasi alanı oluşturmayı hedefleyen Doğu Ortaklığı, AB'nin normatif ve siyasi modelini ihraç etme girişimidir. ENP'nin aksine Doğu Ortaklığı girişimi, ortak ülkelere üyelik kapısını tamamen kapalı tutmamıştır. Yani, ortak ülkelere daha derin bir bütünleşme sunarak, ikili işbirliğini derinleştirmeye odaklanan Doğu Ortaklığı'nın katılım öncesi bir strateji belgesi olarak görev yaptığını öne sürmek mümkündür. Doğu Ortaklığı girişimi kapsamında oluşturulan iki taraflı ve çok taraflı mekanizmalar ile bu girişimin etkinliğinin artırılmacı amaçlanmıştır.

Doğu Ortaklığı kapsamında özellikle Moldova, Ukrayna ve Gürcistan'ın demokratikleşme ve Avrupalılaşma yolunda Azerbaycan, Ermenistan ve Belarus'a nazaran daha istekli olduğu görülmüştür. Bu kapsamda bu üç ülke ve AB arasında Derin ve Kapsamlı Ticaret Antlaşmaları ve Ortaklık Antlaşmaları imzalanıp yürürlüğe girmiş ve ayrıca bu ülkelere vize muafiyeti uygulaması hayata geçirilmiştir.

Moldova, Ukrayna ve Gürcistan, AB ile bütünleşme yolunda önemli adımlar atmasına rağmen, bu üç doğu ülkesinde bile hukukun üstünlüğü, yargı reformları ve devlet kurumlarını depolitize etmeye yönelik siyasi irade eksikliği görülmektedir.

Özellikle yolsuzluk neredeyse tüm Doğu ortak ülkelerinin demokratik gelişimi için tehdit oluşturmakta ve AB ile güçlü ekonomik ve siyasi işbirliği kurma olasılığını zayıflatmaktadır. Ayrıca, Rusya'nın özellikle son zamanlardaki sert dış politika hamleleri ve halen çözüme kavuşmamış dondurulmuş ihtilaflar, hem bölge ülkelerinin demokratik gelişimi hem de AB'nin bölgeye yönelik komşuluk politikalarının gelişimi için büyük risk oluşturmaktadır. Dondurulmuş ihtilafların çözülememesinde bölgede etki alanını korumak isteyen Rusya'nın, önemli etkisinin var olduğu açıkça öne sürülebilir. Rusya, Transdinyester, Abhazya ve Güney Osetya'nın ayrılıkçı politikalarını desteklemekte ve bu ayrılıkçı bölgelere ekonomik, diplomatik ve siyasi destek vermektedir. Dahası, Rusya'nın, ilgili anlaşmazlıkların çözümünde kendi dış politika menfaatlerine göre hareket ederek sorunların kendi stratejik çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşması için uğraştığı açıkça söylenebilir.

Sonuç itibarıyla, AB, gerek ENP gerekse de ENP'nin eksik yönlerini tamamlamak amacıyla oluşturulan Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi girişimlerinden arzu ettiği başarıyı yakalayamamıştır. Karadeniz Bölgesinde yaşanan endişe verici gelişmeler AB'nin, komşuluk alanındaki pek çok zorluğu tek başına çözemeyeceğine işaret etmektedir. Fakat AB bu komşuluk politikalarıyla, komşuluk bölgesinde olumlu gelişim koşullarının yaratılmasına yönelik çabalarını sürdürmekte ve önemli derecede katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

“AB, Rus Propagandasıyla Mücadele İçin Kaynak Aktaracak”, **Kırım Haber Ajansı**, 25.11.2017, <http://qha.com.ua/tr/askeri-guvenlik/ab-rus-propagandasıyla-mucadele-icin-kaynak-aktaracak/162270/>, (15.5.2018).

Açıkmeye, Sinem ve Cihan Dizdaroglu. “Squaring the Circle: The EU’s Operational Impact in the Black Sea”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 2014, Cilt: 16, Sayı: 3, ss.314-315.

Adalı Mehmet R. Veysel Tatar ve Burçin Özer. “Türkiye’nin Doğu Karadeniz Bölgesi Limanlarının Uluslararası Taşımacılık Projeleri (TRACECA, BTK Demiryolu Hattı, İpek Yolu) İçin Önemi: Hopa Limanı Analizi”, **International Journal of Academic Value Studies**, Cilt:4, Sayı 19, 2018, s.486.

Ağacan, Kamil. “AB’nin Güney Kafkasya Politikası”, **Stratejik Analiz**, Cilt:7, Sayı:81, Ocak 2007, s.44.

Akın, Ebru K. “Yeni Ufuklara Yelken Açmak, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün 15. yılı ve Geniş Karadeniz Bölgesindeki Rolü”, **Karadeniz Bülteni**, Sayı:4, Haziran 2007, s.7.

ALDE. “Eastern Partnership – The Liberal Approach: Position and Tools, Platform 1: Democracy, Good Governance and Stability”, http://www.aldepace.org/_uploads/1273231804_Conclusions_from_Thematic_Platform_I._Democracy_Good_Governance_and_Stability.pdf, (15.5.2018), s.1.

Alexandros, Yannis. “The European Union and the Black Sea Region: The New Eastern Frontiers and Europeanisation”, **ICBSS Policy Brief**, Sayı: 7, Mayıs 2008, s. 4.

Amanda, Akçakoca, Thomas Vanhauwaert, Richard Whitman ve Stefan Wolf. “After Georgia: Conflict Resolution in the EU’s Eastern Neighbourhood”, **EPC Issue Paper No.57**, Nisan 2009, s.37.

Anna Heranz ve Michal Naturski, ‘European Energy Policy towards Eastern Neighbours: Replacing Priorities or Changing Paradigms?’, **Energy Policy: An Environmental Approach**, (Ed: Franscesc Morato ve Israel S. Sandoval), European Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2012, s.146.

Aras, İlhan. “Avrupa Birliği’nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 51, 12.06.2017, s.102.

Arcas, Rafael L. **Energy Security, Trade and the EU: Regional and International Perspectives**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2016, s.1.

Assembly of European Regions. “AER Briefing note on the Eastern Partnership (EaP)”, 2013, [http://aer-
www.ameos.net/fileadmin/user_upload/Commissions/CultureEducation/EventsAndMeetings/2013/025-27_DNK/WorkDocs/Final_draft_Briefing_note_Eastern_Partnership_11_03_2013.pdf](http://aer-www.ameos.net/fileadmin/user_upload/Commissions/CultureEducation/EventsAndMeetings/2013/025-27_DNK/WorkDocs/Final_draft_Briefing_note_Eastern_Partnership_11_03_2013.pdf), (5.5.2018), s.3.

Aşık, Ahmet. “Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı 12, 2012, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84521>, (23.3.2018), s.36.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, “Karadeniz Paydaşlar Konferansı, Bükreş 30 Ocak 2014”, 17.1.2014, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/karadeniz-paydaslar-konferansi-bukres-30-ocak-2014-4816>, (20.4.2018).

Aydın, Mustafa. “Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions”, **Perceptions**, 2005, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Mustafa-Ayd%A6-n.pdf>, (1.5.2018), s.61.

Aydın, Ulviyye. “Abhazya ve Güney Osetya, Batı Sahra, Dağlık Karabağ, İsrail-Filistin ve Transdinyester”, **Avrupa Birliği’nin Bölgesel İhtilaflara Yönelik Politikaları**, (Ed. Uğur B. Yıldız), Detay Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 49.

Aydın, Ulviyye. “Avrupa Birliği’nin Karadeniz Sinerjisi: Beklentiler ve Gerçekler”, **Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri: Bölgesel Politikalar, Bölgeler ve Uluslararası Aktörler ile İlişkiler**, (Ed. Uğur B. Yıldız), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2015, s.127.

Berber, Metin, Seyfettin Artan ve Murat C. Genç. “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, 2011, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30367>, (29.04.2018), s.207.

Berglund, Christofer ve Johan Engvall, “How Georgia Stamped Out Corruption on Campus”, **Foreign Policy**, 3 Eylül 2015, <https://foreignpolicy.com/2015/09/03/how-georgia-stamped-out-corruption-on-campus/>, (24.5.2018).

Birsay, Cem. “The Integration of Regional Efforts for Strengthening Stability Initiatives”, **Establishing Security and Stability in the Wider Black Sea Area**, NATO Science for Security Series E-Human and Societal Dynamics, Cilt: 26, (Ed. Peter M.E Volten, Blagovest Tashev), IOS Press, Amsterdam, 2007, ss.106-107.

Black Sea Commission. “The Commission on the Protection of the Black Sea Against”, Pollution, [://www.blacksea-commission.org/_projects_observers_partners_EMBLAS.asp](http://www.blacksea-commission.org/_projects_observers_partners_EMBLAS.asp), (20.4.2018).

“Black Sea Countries Pledge to Promote Sustainable Fisheries and Aquaculture”, **The Sofia Globe**, <https://sofiaglobe.com/2018/06/07/black-sea-countries-pledge-to-promote-sustainable-fisheries-and-aquaculture/>, (7.5.2018).

Black Sea Cross Cooperation, “Black Sea Basin 2014-2020”, <http://blacksea-cbc.net/black-sea-basin-2014-2020/>, (20.6.2018).

“Black Sea Forum for Dialogue and Partnership Starts in Bucharest”, **Azertag**, 5.6.2006, https://azertag.az/en/xeber/BLACK_SEA_FORUM_FOR_DIALOGUE_AND_PARTNERSHIP_STARTS_IN_BUCHAREST-561265, (20.3.2018).

Black Sea Trade and Development Bank. “A window of opportunity for the BSEC-EU Relations”, **Black Sea News**, Sayı: 12, Temmuz 2005, https://www.bstadb.org/publications/newsletter_12.pdf, (5.5.2018), s.1.

Briet, Lodewijk. “TRACECA-The Business of Eurosia”, 1999, <https://www.eso.org/gen-fac/pubs/astclim/espas/maidanak/990331lb.htm>, (5.5.2018).

BSEC. “BSEC at Glance”, <http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/Information.aspx>, (1.5.2018).

BSEC. “Moscow Declaration of the Heads of State or Government of the Participating States of the Black Sea Economic Cooperation”, <http://www.bsec-organization.org/documents/declaration/summit/Reports/Moscow%201996.pdf>, (5.5.2018), ss.1-2.

Bouris, Dimitris ve Tobias Schumacher. “The 2011 Revised European Neighbourhood Policy: Continuity and Change in EU Foreign Policy”, **The Revised European Neighbourhood Policy: Continuity and Change in EU**, (Ed. Dimitris Bouris, Tobias Schumacher), Palgrave Macmillan, Londra, 2016, ss.13-14.

Business Anticorruption Portal. “Georgia Corruption Report”,
<https://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/georgia>, (24.5.2018).

Carasciuc, Lilia. “Corruption and Quality of Governance: The Case of Moldova”,
Transparency International – Moldova, Chisinau,
http://www.transparency.md/wp-content/uploads/2017/02/TI_Moldova_Corruption_And_Quality_of_Governance_The_Case_Of_Moldova.pdf, (24.5.2018), s.5.

Commission of the European Communities. “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament Black Sea Synergy - A New Regional Cooperation Initiative”, **COM(2007) 160 final**, Brüksel, 11.04.2007,
http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf, (24.5.2018), s.2.

Commission of European Communities. "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European neighbourhood policy", **COM(2006)726 final**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0726&from=EN>, (5.5.2018), s.2.

Commission of the European Communities. “Communication from the Commission to the Council: Regional Cooperation in the Black Sea Area: State of Play, Perspectives for EU Action Encouraging its Development”, **COM(97) 597 final**, Brüksel, 14.11.1997.

Commission of European Communities. “European Neighbourhood Strategy Paper”, **COM(2004) 373 final**, Brüksel, 12.5.2004, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN>, (28.4.2018), ss. 2, 3, 25.

Comitte of Regions. “CORLEAP: Local and Regional Governments’ Voice in the Eastern Partnership”, 2015,

https://cor.europa.eu/en/activities/corleap/Documents/CORLEAP%20leaflet/2928_CORLEAP_LeafletA4_EN_web.pdf , (16.5.2018), s.2.

Contel, Fabio B. “Concepts of Region and Regionalization: Aspects of Its Evolution and Possible Uses to Health Regionalization”, **Saúde Soc.** São Paulo, Cilt: 24, Sayı: 2, 2015, s.448.

Council of the European Union. “General Affairs and External Relations”, **12255/06 (Presse 241)** Brüksel, 15.9.2006, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/gena/90993.pdf, (7.5.2018), s.17.

Council of European Union. “Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit”, **14811/17 COEST 324**, Brüksel, 24.11.2017, <http://www.consilium.europa.eu/media/31758/final-statement-st14821en17.pdf>, (15.5.2018).

Consilium. “Main Results of the Eastern Partnership Ministerial Meeting”, **Press Release: 379/17**, 19.6.2017, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/19/eap-ministerial-meeting-main-results/>, (15.5.2018).

Consilium. “What is the Eastern Partnership?”, <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>, (2.5.2018).

Cremona, Marise. “The European Neighbourhood Policy: More than a Partnership”, **Developments in EU External Relations Law**, (Ed. Marise Cremona) Oxford University Press, Oxford, 2008, s.298.

Çomak, Hasret Burak Ş. Şeker. “Karadeniz Deniz Güvenliği: Bölgesel İşbirliği Girişimleri Çerçevesinde NATO-Rusya Federasyonu Rekabeti”, **Karadeniz Jeopolitiği**, (Ed. Hasret Çomak ve diğerler), Beta Yayıncılık, İstanbul 2017, s.409.

Dal, Emel P ve Ali M. Kurşun. “Hazar Bölgesinde Rusya ve AB Ekonomi-Politik Çekişmesi ve “Ukrayna” Faktörü”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Özel Sayı, Nisan 2017, s.21.

Davidson, Donald. **Regionalism and Nationalism in the United States: The Attack on "Leviathan"** Routledge, 1991, Londra ve Newyork, s.51.

Delcour, Laure ve Panigiota Manoli. “The EU's Black Sea Synergy: Results and Possible Ways Forward”, **EXPO/B/AFET/FWC/2009-01/Lot1/24**, Eylül 2010, http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/observatoire-voisinage-europeen/bl-sea-1010-way-forward-final-published.pdf, (5.5.2018), s.6.

Deniz Ticaret Odası, “Karadeniz’de Mavi Ekonominin Geliştirilmesi”, **DTO AB Bülteni Eylül 2017**, Sayı: 3308, Sirküler No: 627, 4.10.2017.

Delia Leonte, “Improving Environmental Monitoring in the Black Sea EMBLAS (2013-2014; 2014-2017)”, 25.11.2014, <https://europa.eu/capacity4dev/env-east/minisite/4-water-management/improving-environmental-monitoring-black-sea-emblas-2013-2014-2014-2017>, 20.4.2018.

Dhzadzhev, Plamen. “Karadeniz Komisyonu’na Avrupa Komisyonu Desteği”, **Karadeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu ve Karadeniz Ekosisteminin İyileştirilmesi Projesi Resmi Dergisi** , Konu 8, Haziran 2005, http://www.blacksea-commission.org/_publ-Newsletter08-TR-02.asp, (5.5.2018).

Dikkaya, Mehmet. "Türkiye-AB Müzakere Sürecinin Türkiye-Avrasya İlişkileri Üzerindeki Muhtemel Etkileri", **AB Yolunda Türkiye: Müzakere Sürecinin Ekonomi Politikası**, (Ed. Mehmet Dikkaya), Alfa Aktüel, Bursa, 2006, s.513.
Eastern Partnership Civil Society Forum. “EaP CSF Steering Committee”, <http://eap-csf.eu/steering-committee/>, (22.5.2018).

Eastern Partnership Civil Society Forum. ‘‘Membership’’, <http://eap-csf.eu/membership/>, (22.5.2018).

Eastern Partnership Civil Society Forum. ‘‘Steering Committee Secretariat’’, <http://eap-csf.eu/secretariat-of-the-steering-committee/>, (22.5.2018).

Efe, Haydar. ‘‘Avrupa Birliği’nin Karadeniz Politikası’’, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Cit: 1, Sayı: 16, 2012, s.54.

Elibol, Övsev. ‘‘Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Güney Kafkasya-Karadeniz Politikaları’’, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2010, s.24.

EMBLAS, ‘‘Improving Environmental Monitoring in the Black Sea’’, <http://emblasproject.org/>, 20.4.2018.

EU Neighbours, ‘‘EMBLAS – Environmental Monitoring of the Black Sea’’, <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/emblas-environmental-monitoring-black-sea>, 20.4.2018.

Emerson, Michael, Gergana Noutcheva ve Nicu Popescu. ‘‘European Neighbourhood Policy Two Years on: Time indeed for an ‘ENP Plus’ ’’, **CEBS Policy Brief**, Sayı 126, Mart 2007, ss.9-10.

EMWIS. ‘‘The MEDA Program’’, <http://www.emwis.org/overview/fol101997/fol221357>, (29.4.2018).

Energy Community, ‘‘Who We Are’’, <https://www.energy-community.org/aboutus/whoweare.html>, 6.5.2018, (Who).

Erbaş, Göknil. “Klasikten Eleştirel Jeopolitiğe Karadeniz Jeopolitiğinin Dönüşümü”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2012, s.193.

Erdoğan, Murat. “Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikaları”, Rapor- Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma dizisi; Yayın No: 08, 2011, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/ab_ortaasya_rapor.pdf, (24.5.2018), s.44.

Erkan, Anıl Ç. “Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergâhlarının Önemi ve Karadeniz” **Karadeniz Araştırmaları**, Bahar 2015, Sayı 45 <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/karadearas/article/view/5000107719/5000100483>, (5.5.2018), s.127.

Erkan, Süleyman. “2008 Rusya-Gürcistan Savaşı VE Uluslar arası Toplum”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Sayı: 17, Yayın kabul tarihi: 06.04.2016,

Eşel, Gökhan. “Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde: Amerikan Faktörü”, 2015, (6-7 Kasım 2014’de VI. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu’nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.) http://iibf.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/Dergi_1/04.pdf, (1.5.2018), s.54

EUR-Lex. “European Neighbourhood and Partnership Instrument (2007 - 2013)”, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-04-632_en.htm?locale=en, (29.4.2018).
EUR-Lex. “MEDA Programı”, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=uriserv%3Ar15006>, (29.4.2018).

EUR-Lex. “Partnership and Cooperation Agreements (PCAs): Russia, Eastern Europe, the Southern Caucasus and Central Asia”, 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ar17002>, (1.5.2018).

EUR-Lex. “Partnership for democracy and prosperity with the Southern Mediterranean”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Arx0024>, (30.4.2018).

EUR-Lex. “Resolution on the Follow-up to the Helsinki Conference on a Pan-European Transport Policy’ , **Official Journal C 175, 21/06/1999 P. 0057**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51999IP0057>, (5.5.2018).

EU Neighbours. “EU4Energy Programme”, <https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/eu4energy-programme>, (24.5.2018).

Europa, “Eastern Partnership: Energy Flagship Initiative”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/pdf/riga/20150518_flagship_energy.pdf, 5.5.2018, s.1.

Europa. “High Level Conference on Black Sea Fisheries and Aquaculture-Sofia Ministerial Declaration”, Sofya, 7.6.2018, https://ec.europa.eu/fisheries/sites/fisheries/files/docs/2018-06-07-sofia-declaration_en.pdf, 6.5.2018, (Sofia Ministerial), s.1.

European Commission. “16th Meeting of the Eastern Partnership- Platform 4 Contacts between People”, B-1049, (15.11.2016).

European Commission. “17th meeting of Platform 2 of the Eastern Partnership”, https://ec.europa.eu/growth/content/17th-meeting-platform-2-eastern-partnership-0_en, (20.5.2018).

European Commission. “17th Meeting of the Eastern Partnership Platform 3 on Energy Security 23 June 2017”, Brüssel, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20170623_meeting_report_17th_eap_platform_3.pdf, (24.5.2018), s.1.

European Commission. “Action Fiche For 2007 ENPI-EAS Regional Action Programme”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/enpi_2007_c2007_4230_rap_east_semise_energypolicy.pdf, (24.5.2018), s.20.

European Commission. “A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy”, **COM(2015) 80 final**, Brüssel, 25.2.2015, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF, (11.2.2018), s.2.

European Commission. “A New Response to a Changing Neighbourhood A review of European Neighbourhood Policy”, **COM(2011) 303**, Brüssel, 25.5.2011, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0303&from=EN>, (29.4.2018), s.1.

European Commission, “Black Sea Countries Pledge to Promote Sustainable Fisheries and Aquaculture”, https://ec.europa.eu/fisheries/black-sea-countries-pledge-promote-sustainable-fisheries-and-aquaculture_en, 7.5.2018.

European Commission, “The Black Sea: The Bucharest Convention on the Protection of the Black Sea against Pollution adopted in 1992”, http://ec.europa.eu/environment/marine/international-cooperation/regional-sea-conventions/bucharest/index_en.htm, 20.4.2018.

European Commission. “Black Sea Synergy: Review of a Regional Cooperation Initiative”, **SWD(2015) 6 final**, 20.1.2015,

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/pdf/Joint%20Staff%20working%20document%20-Black%20Sea.pdf, (5.5.2018), s.1.

European Commission. “Black Sea Synergy”, **MEMO/10/78**, Brüksel, 15 Mart 2010, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-78_en.htm?locale=en, (5.5.2018).

European Commission. “Contacts between People – "Platform 4" of the Eastern Partnership”, http://ec.europa.eu/education/policy/international-cooperation/eastern-partnership_en, (17.5.2018).

European Commission, “Cross Border Cooperation”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/cross-border-cooperation_en, 20.6.2018.

European Commission, “Central Asia: Transport”, https://ec.europa.eu/europeaid/regions/central-asia/eu-support-transport-development-central-asia_en, 6.5.2018.

European Commission. “Delivering on a New European Neighbourhood Policy”, **JOIN(2012) 14 final**, Brüksel, 15.05.2012, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012JC0014&from=EN>, (28.4.2018), ss. 2-3.

European Commission. “Eastern Partnership - 20 Deliverables for 2020 Focusing on Key Priorities and Tangible Results”, **SWD(2017) 300 final**, Brüksel, 2017 https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2017_300_f1_joint_staff_working_paper_en_v5_p1_940530.pdf, (15.5.2018), s.1.

European Commission. “Eastern Partnership”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/eastern-partnership_en, (16.5.2018).

European Commission. “Energy: Imports and Secure Supplies”, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies>, (11.2.2018).

European Commission. “European Energy Security Strategy”, **SWD(2014) 330 final, Brüssel**, 28.5.2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN>, (10.2.2018), s.19.

European Commission. “European Neighbourhood and Partnership Instrument”, 2014, Brüssel, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/overview_of_enpi_results_2007-2013_en_0.pdf, (29.4.2018), s.8.

European Commission. “European Neighbourhood Policy”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en, (28.04.2018).

European Commission, "European Neighbourhood Policy: Launch of the Environment Partnership of the Black Sea Synergy", **IP/10/279**, Brüssel, 15.10.2010, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-279_en.htm, 20.4.2018.

European Commission. “EU support to the Europe-Caucasus-Asia Transport Corridor”, **MEMO/12/141**, Brüssel, 28.2.2012, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-141_en.htm?locale=en, 6.5.2018.

European Commission. “Fisheries: Black Sea”, https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/black-sea_en, 6.5.2018.

European Commission. “Implementation of the Eastern Partnership: Report to the Meeting of Foreign Ministers”, **Meeting doc. 319/09**, 1.12.2009, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/eastern/docs/2009_eap_implementation_report_en.pdf, ss.5-6.

European Commission. “International Cooperation: Working With Our Energy Partners Abroads”, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation>, (22.2.2018).

European Commission. “Interreg : European Territorial Cooperation”, http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/, 30.4.2018.

European Commission. “The Eastern Partnership Platform on Energy Security”, 5.12.2017, <https://ec.europa.eu/energy/en/events/eastern-partnership-platform-energy-security>, (16.5.2017).

European Commission, “Sea Basin Strategy: Black Sea”, https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/sea_basins/black_sea_en, 20.4.2018.

European Commission. “TACIS”, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm, (29.4.2018).

European Commission. “Towards a new European Neighbourhood Policy”, **JOIN(2015) 6 final**, 04.03.2015, Brüssel, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/neighbourhood/consultation/consultation.pdf>, (28.04.2018), ss.6-7.

European Committee of Regions. “Conclusions of the Annual meeting of the Conference of the Regional and Local Authorities for Eastern Partnership (CORLEAP)”, <https://cor.europa.eu/en/activities/Documents/Conclusions-CORLEAP-Chisinau/EN.pdf>, (1.6.2018), s.1.

European Committee of Regions. “Eastern Partnership (CORLEAP)”, <https://cor.europa.eu/en/our-work/Pages/CORLEAP.aspx>, (2.4.2018).

European External Action Service. “Eastern Partnership Platform 2 "Economic Integration and Convergence with EU Policies" Work Programme 2014 – 2017”, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/platform_2_work_programme_2014-2017_0.pdf, (15.5.2018), s.1.

European External Action Service. “Eastern Partnership”, 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/419/eastern-partnership_en, (10.5.2018).

European External Action Service. “ENP Action Plans”, https://eeas.europa.eu/topics/european-neighbourhood-policy-enp/8398/-enp-action-plans_en, (29.4.2018).

European External Action Service. “EU-Belarus Relations”, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/35606/EU-Belarus%20relations, (29.4.2018).

European External Action Service, “EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area” https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/tradoc_150981.pdf, (23.5.2018), s.2.

European External Action Service. “Partnership priorities between the European Union and Armenia” 21.2.2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/40175/partnership-priorities-between-european-union-and-armenia_en, (29.4.2018).

European External Action Service. “Progress Reports”, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/8409/enp-progress-reports_en, (29.4.2018).

European External Action Service. “The 16th Meeting of the Eastern Partnership Platform 2 "Economic Integration and Convergence with EU Policies" focused on

social economy and social entrepreneurship’’, **Press Release-UNIQUE ID: 170113_11**, 6.12.2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/18563/16th-meeting-eastern-partnership-platform-2-economic-integration-and-convergence-eu-policies_en, (15.5.2018).

European External Action Service-Delegation of the EU to Mali, “The Eastern Partnership Platform on Democracy, Good Governance and Stability Discusses Local and Regional Democracy and Looks ahead towards the Summit of 2017” 2016, https://eeas.europa.eu/delegations/mali/16690/eastern-partnership-platform-democracy-good-governance-and-stability-discusses-local-and_en, (15.5.2018).

European MSP Platform. “MSFD Guiding Improvements in the Black Sea Integrated Monitoring System” <https://www.msp-platform.eu/projects/msfd-guiding-improvements-black-sea-integrated-monitoring-system>, 5.5.2018,

European Parliament. “Euronest Parliamentary Assembly”, <http://www.europarl.europa.eu/euronest/en/home.html>, (23.5.2018).

European Parliament. “The PHARE Programme and the Enlargement of the European Union’’, **Briefing No 33**, http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a3_en.htm, (29.4.2018).

European Parliament. “Security and Energy Security in the Black Sea Region’’, **EXPO/B/AFET/FWC/2009-01/Lot1/2**, Eylül 2010, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/divers/join/2010/433686/EXPO-AFET_DV\(2010\)433686_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/divers/join/2010/433686/EXPO-AFET_DV(2010)433686_EN.pdf), (11.2.2018), ss.9-10.

European Parliament. “Eastern Partnership: 2017 Brussels summit: Taking stock and new objectives’’, **Briefing**, Kasım 2017, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI\(2017\)614585_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI(2017)614585_EN.pdf), (2.5.2018), s.1.

European Union (neighbours), ‘‘INOATE’’,
<https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/inogate>, (5.5.2018).

Eurasian Economic Union. ‘‘Eurasian Economic Union’’,
<http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-info>, (20.5.2018).

Eylemer, Sedef. ‘‘Avrupalaşma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye rneği’’, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2010, s.23.

Fayos, Fernando G. ‘‘The EU's Black Sea policy: Where do we stand?’’, **DG EXPO/B/PolDep/Note/2013_221**, Eylül 2013,
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491519/EXP_O-AFET_SP\(2013\)491519_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491519/EXP_O-AFET_SP(2013)491519_EN.pdf), (6.5.2018), s. 6.

Fische, Sabine. ‘‘The European Union and Security in the Black Sea Region After the Georgia Crisis’’, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 9, Sayı: 3, Eylül 2009, s.342.

Frappi, Carlo. ‘‘EU Energy Security Policies and Azerbaijan’’, **Eu Eastern Partnership: Common Framework or Wider Opportunity? (The)**: (Ed. Carlo Frappi, Gulshan Pashayeva), Egea S.p.A, Milano, 2012, s.61.

Food and Agriculture Organisation of the United Nations. ‘‘GFCM High-Level Conference towards Enhanced Cooperation on Black Sea Fisheries and Aquaculture’’, 20.10.2018, Bkreş,
<http://www.fao.org/publications/card/en/c/d035a4f9-ff78-4c01-80d2-7711f64309e9/>, 6.5.2018, s.6.

Foreign Policy Research Institute. ‘‘Revitalizing the EU-Armenia Partnership: Positive Implications for Armenia-Georgia Relations’’,
<https://www.fpri.org/country/georgia/>, (23.5.2018).

Füle, Stefan. “Remarks at the Meeting with Eastern Neighbourhood Policy Senior Officials”, 4.12.2012, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-902_en.htm?locale=en, (29.4.2018).

Gänzle, Stefan. “The European Neighbourhood Policy: A Strategy for Security in Europe”, **The Changing Politics of European Security: Europe Alone?**, (Ed. Stefan Gänzle, Allen G. Sens), Palgrave Macmillan, Hampshire, 2007, s.117.

Gault, John. “EU Energy Security and the Periphery”, **European Union Foreign and Security Policy: Towards A Neighbourhood Strategy**, (Ed. Roland Dannreuther), Routledge, Londra, 2004, ss.170-172.

Gegeshidze, Archil. “The New Silk Road: A Georgian Perspective” <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/ArchilGegeshidze.pdf>, (5.5.2018), s.3.

Ghazaryan, Nariné . “ ‘Good Neighbourliness’ and Conflict Resolution Nagorno-Karabak: A Rhetoric or Part of Legal Method of European Neighbourhood Policy”, **Good Neighbourliness in the European Legal Context**, (Ed. Dimitry Kochenov, Elena Basheska), Brill Nichoff, Leiden, Boston, 2015, s.293.

Görgülü, Evrim P. “Avrupa Birliği’nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2008, s.61.

Gromadzki, Grzegorz. “How to Deal With Troublesome Neighbours”, **European Neighbourhood Policy: Challenges for the EU-policy Towards the New Neighbours**, (Ed. Johannes Varwick, Kai-Olaf Lang), Barbara Budrich Publisher, Opladen, 2007, s.130.

Groza, Lulian, Balazs Jarabik, Jana Kobzova, Viktor Konstantynov, Tsovinar Kuiumchian, Leonid Litra, Tornike Sharashenidze. “The state of implementation of the associations and free trade agreements with Ukraine, Georgia and Moldova”, **EP/EXPO/B/AFET/2017/05**, 2017,
<http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/133501/The%20state%20of%20the%20implmentation%20of%20the%20associations%20and%20free%20trade%20agreements%20with%20Ukraine,%20Georgia%20and%20Moldova.pdf>, (24.3.2018), s.6.

Grossman, Howard J. “The Future of Regionalism”, **Regional Government Innovations: A Handbook for Citizens and Public Officials**, (Ed. Roger L. Kemp), McFarland & Company, 2003, s.312.

Haukkala, Hiski. “The European Union as a Regional Normative Hegemon: The Case of European Neighbourhood Policy”, (Hegemon) **Europe Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 9, Kasım 2008, s.1611.

Hettne, Bjern. “The New Regionalism: A Prologue”, *Globalism and the New Regionalism*, (Ed. Bjern Hettne ve diğerleri), Macmillan Press, Hampshire, 1999, s. xvi.

Higgott, Richard. **Regionalisation and Global Governance: the Taming of Globalisation**, (Ed. Andrew F. Cooper ve diğerleri), Routledge, Newyork, 2008, s.xii.

Hurrell, Andrew. “Regionalism in Theoretical Perspective”, (Ed. Louise Fawcett and Andrew Hurrell), **Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order**, Oxford University Press, New York, 1995, s.39.

Hüseyinov, Fuad. “Avrupa Birliği - BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Dergisi**, Cilt: 50 Sayı: 2, 2001,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/290/2638.pdf>, (1.5.2015), s.251.

INOGATE. “In Brief About INOGATE”, <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>, (5.5.2018).

International Commission for the Protection of the Danube River. “DABLAS”, <https://www.icpdr.org/main/activities-projects/dablas>, (5.5.2018).

İris, Kempe ve Klotze Kurt. “The Balkans and The Black Sea Region: Problems, Potentials and Policy Options”, **CAP Research, Policy Analysis**, Sayı: 2, 2006., s. 9. http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/11372/ssoar-2006-kempe_et_al-the_balkans_and_the_black.pdf?sequence=1, (6.5.2018), s. 9.

Ismayıl, Elnur. “Enerji Güvenliğinde Gürcistan’ın Jeopolitik Önemi ve Rusya”, **Bilgesam. Analiz/Kafkasya**, Sayı: 1268, 10 Aralık 2015, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-2015121011268.pdf>, (12.3.2018), ss.1-2.

Işık, Ahmet. “Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı: 12, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrjtj/article/view/5000098895/5000092151>, (1.5.2018), s.42.

İktisadi Kalkınma Vakfı. “TRACECA Projesi: Yeni İpek Yolu”, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2049&id=1312, (3.5.2018).

İrge, Nadire F. “Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Özel Sayı, Nisan 2017, s.79.

Japaridze Tedo, Panagiota Manoli, Dimitrios Triantaphyllou ve Yannis Tsantoulis. “The EU's Ambivalent Relationship with the BSEC: Reflecting on the Past, Mapping out the Future”, **ICBSS Policy Brief**, Sayı:20, Ocak 2010, s.14.

Kantarci, Şenol. “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Güney Osetya’ Sorunu”, **Güney Kafkasya, Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, (Ed. Cavid Veliev ve Araz Aslanlı), <http://www.senolkantarci.com.tr/makaleler/guneykafkasya.pdf>, Berikan Matbacılık, Ankara, ss.262-263.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgüt. “Türkiye’nin Örgütle İlişkileri”, <http://bsec.mfa.gov.tr/bilgi.tr.mfa>, (10.5.2018).

Karagöl, Erdal T. ve Salihe Kaya. “Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru”, **SETA**, Sayı 108, Eylül 2014, s.9.

Kasım, Kamer. **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, İkinci Baskı, Uşak Yayınları, Uşak, 2009, ss.116-117.

Kelley, Judith. “New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy”, **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 44, Sayı: 1, 2006, s.35.

Khachatryan, Shushan. “All You Need to Know About Eastern Partnership Project”, **Eastern Partnership Project of AEGEE**, 2013, https://mail.aegee.org/brno-conference/wp-content/uploads/2013/01/EaP_FAQ.pdf, (24.5.2018), ss.3-4.

King, Charles. “The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century”, **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, (Ed. Daniel Hamilton and Gerhard Mangott) , Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s.5.

Koçer, Gökhan. “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye Akademik Bakış”, Cilt: 1, Sayı: 1, Kış 2017, s.212.

Kucera, Joshua. “Black Sea Naval Cooperation Another Casualty Of Ukraine War”, **Eurasianet**, 23 Haziran 2014, <https://eurasianet.org/node/69161>, (26.5.2018).

Kutlu, Erdi. “Avrupa Komşuluk Politikası Ekseninde Avrupa Birliği’nin Doğu Komşularına Yönelik Politikaları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2015, s.32.

Küçükkeleş, Müjge. “AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, **Seta Analiz**, Sayı: 63, Ocak 2013, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130118172742_setav_analiz_ab_arap_bahari.pdf, (29.4.2018), ss. 10-11.

Larrabee, Stephen ve Ian O. Lesser. **Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty**, RAND, Santa Monica, 2003, s.121.

Lovitt, Jeff Martin Brusis, Iryna Solonenko ve Rasa Uzdavinyte. “Eastern Partnership Index, 2015-2016”, Eastern Partnership Civil Society Forum, http://www.eap-index.eu/sites/default/files/EaP_Index_2015-16_0.pdf, (24.5.2018), s.10.

Manoli, Panagiota. “Where is Black Sea Regionalism Heading?”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 10, Sayı: 3, Eylül 2010, ss. 324-325.

Manoli, Panagiota. “EU’s flexible regional multilateralism towards its Black Sea neighbourhood”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 12, Sayı: 3, Eylül 2012, ss.433-434

Manoli, Panagiota. “Introduction”, **Unfolding the Black Sea Economic Cooperation Views from the Region**, XENOPHON Paper, Atina, Haziran 2007, The International Centre for Black Sea Studies, https://www.files.ethz.ch/isn/103699/XENOPHON_PAPER_2.pdf, (1.1.2018), s.7.

Manoli, Panagiota. “Regional Cooperation in the Black Sea: Building an Inclusive, Innovative, and Integrated Region”, **Commissioned Paper for the Black Sea Trade and Development Bank**, Mayıs 2014,
http://www.bstadb.org/publications/Regional_Cooperation_in_the_Black_Sea.pdf, (1.1.2018) s.5.

Manoli, Panagiota. “Theorizing the European Neighbourhood Policy”, Conference Report, 17-18 Eylül 2015, pdf, (24.5.2018), s.2.

Manoli, Panagiota. **The Dynamics of Black Sea Subregionalism**, Roudledge, Oxon, 2016, s.2.

Mansfield, Edward D. ve Helen V. Milner, “The New Wave of Regionalism,” **International Organization**, Cilt: 53, Sayı: 3, 1999, ss.590-591.

Melchiorre, Tiziana. “Regional Cooperation Organizations in a Multipolar World. Comparing the Baltic and the Black Sea Regions”, **StockholmUniversity, Stockholm Studies in Economic History**, US-AB, Stocholm, 2014,
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:713276/FULLTEXT02.pdf>, (24.5.2018) s.250.

Micco, Pasquale D. “A Cold Winter to Come?, The EU seeks alternatives to Russian gas”, **DG EXPO/B/PolDep/Note/2014_ 183**, Aralık 2014,
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/536413/EXPO_STU\(2014\)536413_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/536413/EXPO_STU(2014)536413_EN.pdf), 11.2.2018, (DG EXPO/B/PolDep/Note/2014_ 183), s.8.

Minchev, Ognyan. “Major Interests and Strategies for the Black Sea Region”, **Institute for Regional and International Studies**, Eylül 2006, <http://www.harvard-bssp.org/static/files/122/BlackSeaFrameworkAnalyticalReview.pdf>, (24.2018) ss.10-11.

Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Moldova. “About TRACECA”<http://www.mfa.gov.md/about-traceca/>, (5.5.2018).

Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland. “Eastern Partnership: Multilateral Dimension”,
http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/eastern_partnership/multilateral_dimension/, (15.5.2018).

Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland. “Platform 1- Democracy, Good Governance, and Stability”,
http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/eastern_partnership/multilateral_dimension/platform_1___democracy___good_governance_and_stability, (15.5.2018).

Mocanu, Oana.”Brief Overview on the Conditionality in the European Neighbourhood Policy Romanian”, **Journal of European Affairs**, Cilt: 10, Sayı: 4, Aralık 2010, s.45.

Morato, Francesc ve Israel S. Sandoval. **European Energy Policy: An Environmental Process**, Edward Elgar, Cheltenham, 2012, ss.146-147.

NATO. “Ukraine Three Years on: a Basis For Optimism”, **NATO Review Newsletter**, <https://www.nato.int/docu/review/2017/also-in-2017/ukraine-three-years-optimism-russia-military-war-poroshenko-stoltenberg-nato-secretary-general-crimea-annexation/EN/index.htm>, (21.3.2018).

Naumescu, Valentine. “Introduction, the New ‘Eastern Europe’ and Cold War 2”, **The European Union’s Eastern Neighbourhood Today: Politics, Dynamics, Perspectives**, (Ed. Valentine Naumescu ve Dan Dungaciu), Cambridge Scholar Publishing, Newcastle, 2015, s.4.

Nitoiu, Christian The European Parliament as an Actor in its own Right in the EU’s Neighbourhood, **The Routledge Handbook on the European Neighbourhood Policy**, (Ed. Tobias Schumacher ve diğerleri), Routledge, Oxan, 2018. s.228-229.

OECD. **SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2012 Progress in the Implementation of the Small Business Act**, OECD Publishing, 2012, s.65.

Özarslan, Bahadır B. “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2012, ss.355-356.

Özdal, Habibe. Viktoriia Demydova, “Turkey-Ukraine Relations: High Potential, Low Voltage, Center for Eurasian Studies”, USAK Policy Brief Sayı: 33, Aralık 2011, s.34.

Özer, Didem ve Hakkı Kişi. “Avrupa Birliği Ortak Ulaştırma Politikası ve Türkiye”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, s.79.

Özgen, Cenk. “Türkiye’nin Karadeniz’de Deniz ve Enerji Güvenliğine Yönelik Faaliyetleri”, **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, Haziran 2017, s.70.

Özgün, ECE, “Avrupa Komşuluk Politikası”, 24 Ağustos 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/08/24/avrupa-komsuluk-politikasi/>, (25.5.2018).

Park, William H. “The Security of Dimensions of Turkey-EU Relations”, , **The EU and Turkey: A Glittering Prize or Milestone**, (Ed. Michael Lake), Federal Trust for Education and Research,Londra, 2005, s.127.

Parmentier, Florent. “l’EU à l’épreuve du Partenariat Oriental Perspectives sur le Pommet de Vilnius” **Policy paper 103**, Kasım 2013, <http://www.institutdelors.eu/media/partenriatorientalsommetvilniusflorentparmentier-ne-ijdnov2013.pdf?pdf=ok>, (24.5.2018) s.3.

Pavliuk, Oleksandr. "Introduction", *İİ The Black Sea Region, The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, (Ed. Oleksandr Pavliuk and Ivanna Klymush), EastWest Institute, Londra, 2004, s.7.

Pélerin, Jérémie. "The ENP is Interinstitutional: An Instrument of Leadership for the Commission" *Europe's Near Abroad: Promises and Prospects of the EU's Neighbourhood Policy*, (Ed. Dieter Mahncke ve Sieglinde Gstöhl), PIE Peter Lang, Brüksel, 2008, s.8.

Perchoc, Philippe. "Eastern Partnership: 2017 Brussels Summit Taking stock and New Objectives", *Briefing-PE 614.585*, Kasım 2017, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI\(2017\)614585_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614585/EPRS_BRI(2017)614585_EN.pdf), (17.5.2015), ss.2-3.

Popescu, Nicu. "EU and the Eastern Neighbourhood: Reluctant Involvement in Conflict Resolution", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 14, Sayı: 4, 2009, s. 462.

Popescu, Nicu. "Stealth Intervention: The EU and Post Soviet Conflicts", *Central European University*, (yayımlanmamış doktora tezi), <http://sar.org.ro/wp-content/uploads/2012/12/Stealth-intervention-the-EU-and-post-soviet-conflicts.pdf>, Budapeşte, Şubat 2009, ss. 219-220.

Popescu, Nicu. *EU Foreign Policy and Post Soviet Conflicts: Stealth Intervention*, Routledge, Londra, 2011, s.42.

Prodi, Romano. "Wider Europe- A Proximity Policy as the Key to Stability", Speech/02/619, Brüksel, Aralık 2002, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm, (28.4.2018), s.6.

Quille, Gerrard. "The European Security Strategy: A Framework for EU Security", *International Peacekeeping Interests?*, Cilt: 11, Sayı: 3, Sonbahar 2004,

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede20040728_ess/_sede20040728_ess_en.pdf, (1.2.2018), ss.4-5.

Rijnks, Richard H. ve Dirk Strijker. “Spatial effects on the image and identity of a rural area”, **Journal of Environmental Psychology**, Cilt: 36, Aralık 2013, s.103.

Roland Dannreuther. “Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighbourhood Policy”, **European Foreign Affairs Review**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2006, s.190.

Sabancı, Engin. **Organization of the Black Sea Economic Cooperation-20 Years of a Successful Regional Cooperation**, Smashwords Edition, Mayıs 2013,s.173.

Schmidt, Ulla. “Advancing Stability in the Black Sea Region”, **159 CDS 17 E rev. 1 fin**, 7 Ekim 2017, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=sites/default/files/2017-11/2017%20-%20159%20CDS%2017%20E%20rev.%201%20-%20BLACK%20SEA%20-%20SCHMIDT%20REPORT.pdf>, (5.5.2018), s.16.

Schrijver, Frans. **Regionalism after regionalisation Spain France and the United Kingdom**, Vossiuspers UvA, Amsterdam University Press, 2006, s 21.

Sınır Ötesi İşbirliği, “Türkiye’de Sınır Ötesi İşbirliği”, <https://cbc.ab.gov.tr/sinirotesi/145/turkiye-de-sinir-otesi-isbirligi->, 20.6.2018.

Smith, Karen E. “Enlargement, the Neighbourhood, and European Order”, **International Relations and the European Union**, (Ed. Christopher Hill, Michael Smith) ,Oxford University Press, Oxford, 2011, s.318.

SOLIDAR. “Key Principles for a Revised European Neighbourhood Policy”, **Briefing # 73**, Mart 2015, http://www.solidar.org/system/downloads/attachments/000/000/323/original/73_solidar_briefing_enp.pdf?1457601337, (20.4.2018), s.5.

Solingen, Etel. “Multilateralism, Regionalism and Bilateralism,: Conceptual Overview from International Relations Theory”, **International Relations in Southeast Asia: Between Bilateralism and Multilateralism**, (Ed. N Ganesan, Ramses Amer), Singapore, ISEAS Publishing, 2010, s.12.

Sangiovanni, Luciano ve Eva Sangiovanni, “Moldavian wine industry, legal implications and economic opportunities after the DCFTA”, **XXIV EuAWE 2017**, Bologna Conference,
http://www.vdqs.net/2017Bologna/DOCuments/Publications/text/3B_Sangiovanni_Sangiovanni.pdf, 23.5.2018, s.3.

Söderbaum, Fredrik. “African Regionalism and EU-African Interregionalism”, **European Union and New Regionalism**, (Ed. Mario Telo), İkinci Basım, Asghate Publishing, 2007, Hamshire, 2007, s.188.

Söderbaum, Fredrik. “Theories of Regionalism”, **The Routledge Handbook of Asian Regionalism**, (Ed. Mark Beeson and Richard Stubbs), Routledge, Oxan, 2012, s. 11.

Stern, Jonathan. “The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006”, Oxford Institute for Energy Studies, 2006, https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2006_RussiaUkraineGasCrisis-JonathanStern.pdf, (24.5.2018), s.2.

Şahbazov, Rövşen. **Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya Genişleme ve Komşuluk, Politikası Ekseninde**, Eko Avrasya Yayın, Ankara, 2015, s.54.

Şahin, Yeliz .“Ab’nin Dış Politika Gündemindeki En Önemli Konu Komşuluk Bölgesi ‘’,**İktisadi Kalkınma Vakfı**, No 117, Mart 2015
http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme117.pdf, (29.4.2018), s.5.

Şahin, Yeliz. “Stratejik Ortaklık İle Stratejik Rekabet Arasında Rusya-AB İlişkileri”, **IKV Değerlendirme Notu**, Sayı 74, Kasım 2013, s.4.

TANAP, “Anlaşmalarımız”, <http://www.tanap.com/kurumsal/anlasmalarimiz/>, 5.5.2018.

TANAP, “TANAP: Enerjinin İpek Yolu”, http://www.tanap.com/content/file/tanapnedir_for_web_TR.pdf, 6.5.2018, s.4.

“Tarihi Anlaşma İmzalandı”, **Hürriyet**, 17.12.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tarihi-anlasma-imzalandi-2538280>, 5.5.2018.

T.C. Sahil Güvenlik Komutanlığı. “Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu”, http://www.sahilguvenlik.gov.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararasi_iliskiler/uluslararasi_iliskiler.asp, (20.3.2018).

Tassinari, Fabrizio. “A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative”, **CEPS Policy Brief**, Sayı 105, Haziran 2006, <https://www.files.ethz.ch/isn/24413/PB105.pdf>, (25.5.2018), s.6.

Tassinari, Fabrizio. “Region-Building as Rust-Building: the EU’s Faltering Involvement in the Black Sea Region”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Cilt: 11, Sayı: 3, Eylül 2011, ss.230-231.

TINA Office Vienna. “Status of the Pan-European Transport Corridors and Transport Areas”, **Corridor Status Report**, Aralık 1998, <http://aei.pitt.edu/39350/1/A4030.pdf>, (5.5.2018), s.81.

Tomescu-Hatto, Odetto. “The European Union and Wider Black Sea Region: Interests, Challenges and Opportunities”, **Energy Security: International and**

Local Issues, Theoretical Perspectives, and Critical Energy Infrastructure, (Adrian Gheorge, Liviu Muresan), Springer, 2011, Netherlands, s.25.

Tonra, Ben. “Identity Construction through the ENP: Borders and Boundaries, Insiders and Outsiders”, **The European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation and Impact**, (Ed. Richard G. Whitman ve Stefan Wolff), Palgrave Macmillan, Londra, 2010, s.65.

TRACECA, “Regional Road to Safety Action Plan”, http://www.traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/pdfs/til_igcmeets/9th/en/Regional_Road_Safety_Action_Plan_Eng.pdf, 6.6.2018, (Road), s. önsöz

TRACECA Türkiye Ulusal Sekreterliği, “Devam Eden Projeler”, <http://www.traceca.org.tr/>, 6.5.2018.

“Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) açıldı ‘’, **NTV**, 12.6.2018. https://www.ntv.com.tr/ekonomi/trans-anadolu-dogalgaz-boru-hatti-tanapacildi,oWdT1oKaxEC_ZCsPI_C6Uw, 6.5.2018.

Transparency International. “Corruption Percptions Index, 2017,” https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017, (24.5.2018).

Tsantoulis, Yannis. “Black Sea Synergy and Eastern Partnership: Different Centres of Gravity, Complementarity or Confusing Signals?”, **ICBSS Policy Brief**, Sayı: 12, Şubat, 2009, s.3.

Tulmets, Elsa. “Rationalist and Constructivist Approaches To The European Neighbourhood Policy: A Growing Prevalance of Interests over Identity”, **Theorizing the European Neighbourhood Policy**, (Ed. Sieglinde Gstöhl ve Simon Schnuz), Routledge, Oxon, 2017, s.30.

Turhan, Alper. Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Meydana Gelen Jeopolitik Kırılmalar ve Türkiye Jeopolitiği, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, 2016, s.21.

Tutar, Erdinç, Filiz Tutar ve Mehmet V. Eren. “Uluslararası Ulaşım Koridorunda Yeni Bir Açılım: TRACECA Projesi ve Türkiye”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı: 139, 2009, <https://www.mevzuatdergisi.com/2009/07a/01.htm>, (5.5.2018).

Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Teşkiline Dair, Anlaşma”
https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&BLACKSEAFOR=1, (25.5.2018).

Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. “Karadeniz Uyum Harekâtı”,
https://m.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=27, (4.4.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. “Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)” <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-kafkasya-asya-ulastirma-koridoru.tr.mfa>, (3.5.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkileri Bakanlığı, “Bükreş Sözleşmesi”,<http://www.mfa.gov.tr/bukres-sozlesmesi.tr.mfa>, 20.4.2018, (Bükreş).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. “EU and Black Sea Regional Cooperation: Cureent Prospects of BSEC”, http://www.mfa.gov.tr/eu-and-black-sea-regional-cooperation_-cureent-prospects-of-bsec-.tr.mfa, (1.5.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. “EU and Black Sea Regional Cooperation: Cureent Prospects of BSEC”, http://www.mfa.gov.tr/eu-and-black-sea-regional-cooperation_-cureent-prospects-of-bsec-.tr.mfa, (1.5.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa, (1.5.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”,
<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF69CEF5F299AE5B4>, (1.3.2018).

Türk Müşavir Mühendisler Ve Mimarlar Birliği, “TANAP”, 2017, Nisan 2017,
http://www.tmmmb.org.tr/images/Etkinlikler/TMMMB_Konferans_2017/cevdet_gokyay.pdf, 6.5.2018, s.3.

Tüysüz, Emre. “Karadeniz Güvenliği ve Bunun AB Güvenliği’ne Etkileri”, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2 Sayı:6, Yaz 2014, s.88.

Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. “Avrupa Ulaştırma Koridorları ve Alanları”,
<http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/PanAvrupa.aspx>, (5.5.2018).

Üzümcü, Adem ve Sıdika Akdeniz. “Yeni İpek Yolu: TRACECA ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi”, **Avrasya Etüdleri**, 45/2014-1, s.172.

Walesek, Tomas. “What Does the War in Georgia Mean For EU Foreign Policy?”, **Centre For European Reform-Briefing Note**, 2008,
http://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/briefing_georgia_15aug08_tv-1136.pdf, (24.5.2018), ss.1-2.

World Bank. “Georgia’s Fight Against Corruption in Public Services Wins Praise”, 31 Haziran 2012, <http://www.worldbank.org/en/news/press->

release/2012/01/31/georgias-fight-against-corruption-in-public-services-wins-praise, (24.5.2018).

Vlad Burtăverde ve Mihăilă Teodor, ‘‘A Summary of Traceca Regional Road Safety Action Plan’’, **International Journal of Traffic and Transportation Psychology**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2013 <http://www.ijttp.ro/files/vol1no1/7art7.pdf>, 6.5.2018, s.42.

Yazgan, Hatice. ‘‘Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union?’’, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Özel Sayı, Nisan 2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/301433>, (5.5.2018), s.74.

Yılmaz, Reha. ‘‘Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve G.Kafkasya’ya Etkisi’’, **Çankırı Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Bölüm Bülteni**, Sayı:2, 2011, <http://iibf.karatekin.edu.tr/dosyalar/ulib%C3%BClten2.pdf>, (24.5.2018) s.10.

Yılmaz, Serdar. ‘‘Asya’da Bir Ekonomik Gelişim Modeli: Avrasya Ekonomik Modeli’’, **Elektronik Siyasi Bilim Araştırmaları**, Cilt: 8, Sayı: 1, Haziran 2017, s.66.

Yi, Chunyao. ‘‘Emergence of Regionalism: About State Preference Formation’’, POLIS Working Paper No. 23 Haziran 2007 , <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/research/working-papers/wp23yi.pdf>, (24.5.2018) ss.3-4.

Yorucu Vedat ve Ozay Mehmet. **The Southern Energy Corridor: Turkey's Role in European Energy Security**, Springer, Cham, 2018, s.40.